

Vámbéry Antológia

2007

Pro cultura 2007

VÁMBÉRY POLGÁRI TÁRSULÁS

Összeállította
HODOSSY GYULA

Vámbéry Antológia 2007

Vámbéry Polgári Társulás
Dunaszerdahely
2007

*A könyv megjelenését
a VALEUR Kft. támogatta*

© Vámbéry Polgári Társulás, 2007

Első kiadás

Felelős kiadó: Hodossy Gyula

Felelős szerkesztő: Kulcsár Ferenc

Nyomdai előkészítés: Mészáros Angelika,

MAARTGRAFIK

Megjelent 500 példányban

Nyomta: Valeur Kft., Dunaszerdahely

Kiadta: Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2007

ISBN 978-80-969715-2-7

Antológia Vámbéryho 2007

Prvé vydanie

Zodpovedný vydavateľ: Gyula Hodossy

Zodpovedný redaktor: Ferenc Kulcsár

Tlačiarenská príprava: Mészárosová Angelika,

MAARTGRAFIK

Náklad: 500

Tlač: Valeur s.r.o., Dunajská Streda

Vydavateľstvo: Občianské združenie Vámbéryho,

Dunajská Streda, 2007

ISBN 978-80-969715-2-7

Tartalom

- [7] Barabás Zoltán: Parafázis odaáttra
- [11] Barak László: Lábjegyzet a költő fejlődéstörténetéhez
- [12] Csáky Károly: Hont megye közgyűjteményeinek kialakulása és fejlődése
- [38] Csáky Károly: Pesszimista látomás
- [40] Dömény Andrea: Apám fehér csend
- [45] Fellingner Károly: Egy fakír naplójából
- [47] Gágyor József: A tallósi péro
- [51] H. Nagy Péter: Kimérák
- [59] Hevesi Attila: Ének a Tokaji Borról; Ha télen
- [61] Hodossy Gyula: Hát ittam egy huzamost
- [65] Jakubecz Márta: Hidakon járunk
- [69] Juhász L. Ilona: Emlékoszlopok/kopjafák
- [88] Dr. Kiss László: Oldalpillantásokkal kereste az igazságot – Száz éve született a stressz atyja: Selye János (1907–1982)
- [98] Kulcsár Ferenc: Séta a mindenségben
- [99] Liszka József: Nyelv, nemzet, kultúra
- [108] Miklósi Péter: Térben és időben
- [126] Nagy Erika: Az özvegy
- [128] Pénzes Tímea: Mesél a múlt

- [135] Pomogáts Béla: Magyar tájak – magyar idoralom
[143] Popély Árpád: A szlovákiai magyar pártlap és 1956
[150] Tóth Elemér: Valós rajz
[152] Tőzsér Árpád: Lupe; Hajcsi; Felszél
[156] Vida Gergely: Lírai hősi jog
[158] Z. Németh István: Kibernauta
[168] Zirig Árpád: Az alagút végén...

BARABÁS ZOLTÁN

Parafázis odaáttra

Indig Ottónak és Emőd Tamásnak

Még nem esik,
de Váradot már-már
felveti a szemét

A Nagyállomás felett,
hová hajdan
szerelemszagot

hordott a lég,
most a puccos, magaslati
paloták szemét

nyitogatja a kék-
szürke alkonyat.
Újszülött iszonyat

kerülgeti a szavakat.
Hóna alatt hamis,
kopott hegedűvel

az öreg Mezei
épp most repül el
háztok s a védtelen

gesztenyesor felett.
Utolszor veled
a Mülleráj: Ady

és Tabéry hozott össze.
Harmincan sem voltunk
kétórányi kis öröme.

Feltamásló nagy lélek,
szó, mi szó, múltunk:
törölve, törölve.

Még nem esik,
de Váradot már-már
felveti a szemét.

És te ott fekszel
magadban, egyedül,
fogaid között kemény

szavak kövével.
És már soha, de sohasem
tudod meg: *lesz-e holnap*

új, művelt Magyarország
és Erdélyben emberséges élet?;
és érdemes-e itt még

kiállni tiszta szívvel,
és megbűnhődni versben
a múltat és jövődöt?

Eszembe jutottál, Ottó,
miközben álmatlanul
saját lélegzetemet hallgattam,

arra várva, hogy a Barátok
temploma felől új
hírt hoz a harangszó.

Alattomosan jött
a hó, és azonnal
kortes lett, marasztaló.

Talán jön egy újabb
vízivilág is, mert
jönnie kell

annyi pitiáner hazugságra,
csörtetésre, köd-
evésre, odázó bárgyúságra.

De borzasztó lehet most
földdel betömve, némán
feküdni, csendben ott kint,

és várni, csak várni
valami messzi, újra-
lelkesítő feltámadásra.

A Nagyállomás felett,
honnan egykoron
Léda szerelmes szavát

Párizsig vitte a lég,
egymásba nőtt, lesbikus
paloták szemét

nyitogatja a kék-
szürke virradat.
Lennebb, a főutcán,

a piszkos tükörablak előtt
most balkáni és bizantin
kerülgeti a koldus szavakat.

Hányat temetünk még?
Hány barátot, magyart?
Te ott magadban fekszel,

nem számolsz a maradékkal,
kiknek megszülethet a mentség,
némi hév, dac.

hogyan legyen, megmaradjon,
mint a teremtés utáni
első földi évszak.

*(A kiemelt szövegrészeket Emőd Tamás Levél Adynak című verséből
valók.)*

BARAK LÁSZLÓ

lábjegyzet a költő fejlődéstörténetéhez

tulajdonképpen
csak
udvari költő akart lenni
nem önmagáért
de a hivatalosságért rozsdálló

egy pár virsli
egy korsó sör fejében
– húgytól málló
majdani szobor

(na jó –
cementtalapzat
úgymond
fundamentum)
mindenesetre
konkrét
mint a pina

nem holmi égő csipkebokor
a zombizaciba

Hont megye közgyűjteményeinek kialakulása és fejlődése

Bevezetés

Ha elfogadjuk ama megállapítást, hogy a magyar műgyűjtés kezdetei valójában a középkorba, a humanizmus idejébe nyúlnak vissza, akkor ez a Hont megyei közgyűjtemények kialakulására is érvényes. Hisz a Felvidék s azon belül a történelmi Magyarország legrégebb vármegyéje, a Szent István korában szerveződött Hont szerves része az egyetemes magyar politika- és művelődéstörténetnek. Annál is inkább, mivel tájainkon igen korán alakultak a szerzetesrendek, felépültek azok kolostorai, amelyek aztán a katolikus hitet szolgálva a tudományoknak, a művelődésnek is bölcsőhelyeivé váltak. S az is köztudott, hogy ezidőtájt elsősorban a szakrális intézményekben folyt egyfajta gyűjtőtevékenység, amely mindenekelőtt az ereklyékre és a klenódiумokra, no meg természetesen a kódexekre, könyvekre, festményekre terjedt ki.

A feltételezhetően gazdag középkori gyűjtemények: könyvtárak, kegytárgyak és festmények együttese sajnos nem maradt együtt, hisz ismerjük sorsfordulós történelmünket: a török- és tatárdúlást, a vallási villongásokat, az ideológiai és pártharcokat stb. Így csak az adott szerzetesrendek korai létrejöttéből, az egyházi, egyházpolitikai életben, a közigazgatásban és a kultúrában betöltött szerepük alapján tudunk következtetni gyűjteményeink gazdagságára.

Köztudott, hogy a vármegyét *Hont lovagról* nevezték el, aki Gizella királynéval jött az országba, s kíséretükben volt Pázmán is. Mindketten nagy szerepet töltek be a kereszténység „megerősítésében”, illetve abban, hogy az új vallás az Ipoly völgyében is egyre inkább terjedt. *Kézai Simon* szerint *I. Istvánt Hont vezér „övezte fel német módra karddal a Garam folyónál”*. Ezért természetesen a királytól nagyobb birtokot is kapott, s a leszármazottak, a Hontpázmányok vagyonát később Szent László király is gazdagította, hisz annak nővérét, Zsófiát Hont dédunokája, *Lampert comes* (Lambert ispán) vette feleségül. A királytól nyert s a más úton szerzett birtokai legnagyobb részét Lampert aztán az általa alapított **bozóki monostornak** adta. Hont megye területén tehát már **1135-ben** létrejött az első nagyobb egyházi intézmény, a bencés apátság. IV. Béla 1262-ben kiadott megerősítő okleveléből megtudhatjuk, hogy ekkor már *premontrei prépostsággá* alakult a központ, melynek birtokai egészen Korponáig értek. A gyakori birtokpereknek „köszönhetően” a gazdag kolostorral kapcsolatosan a középkorból viszonylag sok oklevél maradt fenn. A viszálykodások és a hadszíntérré válás során azonban az apátság értékeinek jelentős része elpusztult.

A korabeli megyei sajtóból értesülhetünk arról, hogy milyen értékes festmények lehettek egykor e helyütt. 1902-ben *Kubányi Lajos festőművész* hét képet adott az akkor szerveződő Honti Múzeumnak. A portrék – mint a sajtóban olvasható – „*azon festmények sikerült másolatai, melyeket a hetvenes években (1870-es évek – Cs.K. megj.) a bozóki várban találtak, és melyek azóta az esztergomi prímási képtárban vannak elhelyezve*”.

A festmények közt volt a bozói prépostság alapítójának, a már említett *Lambert grófnak*, feleségének, *Zsófiának* és fiuknak, *Miklósnak* a portréja. Bozók egykori urainak, *Fáncsy Pálnak* (1658) és feleségének, *Balassa Mária Szidóniának* megfestett arcképét ugyancsak elhozta akkor Ipolyságra Kubányi. S amint a honti hetilapban közlik: „*A legérdekesebb az új festmények között mindenesetre Ipolyi Gáspár szalkai származású esztergomi prépostkanonok képe, amely őt életnagyságban ábrázolja mellig, de ha a képet kinyitjuk, előtűnik a szentéletű lekipásztor alakja, amint teste keresztül-kasul van láncokkal átkötve önsanyargatás miatt.*” A hetedik kép Ipolyi Arnoldot, a megye „nagynevű” szülöttét ábrázolja. (*Honti Lapok*, 1902. máj. 22.)

Az *ipolysági premontrei kolostor* alapítója szintén egy Hontpázmány nemzetségbeli személy, a kiváló és tehetséges főúr, *Márton bán* volt. Az alapításra valószínűleg 1236 és 1240 közt került sor, s a monostor felszentelésére még maga a király, IV. Béla is elment. 1470-től ennek a konventnek a jegyzője volt *Thuróczy János* (?1435–?1490), a kiváló magyar történetíró, első nagy történeti összefoglalónk, a *Chronica Hungarorum* szerzője. Műve, amely Magyarország történetét foglalja össze a kezdetektől Mátyás uralkodásának közepéig, 1488-ban jelent meg Augsburgban. Thuróczy az akkori Ságón többek közt a konvent hivatalos eljárásairól, a bevallásokról s az előtte tárgyalt ügyekről adott ki okleveleket. A hiteles helyen kiállított okiratok nagy részét a történettudomány ismeri, sajnos a rend könyvtáráról nincs tudomásunk.

A XVI. század elejétől közel harminc évig teljesített itt préposti szolgálatot *Fegyverneki Ferenc* (?–? 1535), az európai műveltségű és hírű humanista tudós főpap, aki egyben a reformtörekvéseknek is híve volt. Ő papi szemináriumot is szervezett a kolostor falain belül, s nyilván ebben kell lát-

nunk a vidék legrégebbi oktatási intézményét is. Fegyverneki a szerzetesek és a szerzetesnővérek képzésére is nagy gondot fordított. 1511-ben összeállította a *somlyóvásárhelyi premontrei apácák urbáriumát*, amely egyben becses nyelvemlékünk is. A prépost ezt minden valószínűség szerint a Hont megyei Ságón szerkesztette.

A somlyóvásárhelyi premontrei apácák mellé Fegyverneki tudós rendtársakat is rendelt, akiknek többek közt az is a feladatuk volt, hogy *magyar nyelvű ordináriumot* (szertartáskönyvet) és más fontos könyvet szerkesszenek, illetve írjanak. Tehát megfelelő számú képzett embere volt a prépostnak, akiket szükség esetén más helyekre is ki tudott küldeni. S a Fegyverneki szerkesztette rendeletek folytán nyilván a magyar kódexirodalom is gazdagodott, hisz ennek szerves részét képezte a *magyar nyelvű kolostori irodalom*. A Fegyverneki által 1518–1519-ben készítettett úgynevezett *Lányi-kódex* például olyan ordináriumot tartalmaz, melyet a sági prépost a franciaországi rendi reform szellemében elsősorban a somlyóvásárhelyi kolostorban valósított meg. A 219 levél terjedelmű, magyar nyelvű kódex regulák, szertartás- és imaszövegek gyűjteménye. Az „egyetlen teljes ordináriumunkat” Fegyverneki három tudós papja készítette, a harmadik szerzetesnek a neve is ismert: Kalmáncsey Lászlónak hívták.

Érdekes véletlene a sorsnak, hogy Fegyverneki kódexét egyik jeles Hont megyei szülöttünkről, a Bakabányáról származó *Lányi Károlyról* (1812–1859) nevezték el. 1855-ben ugyanis ő adományozta azt a Magyar Tudományos Akadémiának. S ha már a középkori könyvészetnél tartunk, hadd mondjuk itt el, hogy volt egy másik nagy kutatója is e kornak, mégpedig az ugyancsak Hont megyéből, Szobról származó *Érdy János* (1796–1871). Ő fedezte fel és ismertette először a legnagyobb magyar prédikáció- és le-

gendagyűjteményt, legterjedelmesebb kódexünket, melyet róla neveztek el *Érdy-kódexnek*.

Ennek szerzője a Rómát is megjárta szerzetes, *Karthauzi Névtelen*. Az 1527-ben befejezett kézirat tulajdonképpen vasárnapi szentleckékhez és evangéliumokhoz írt prédikációgyűjtemény. Amennyiben magyar szenteket is érint, a legendákon alapuló szöveggyűjtemény történelmünkről is szól, magyar nyelven először. *(A fent említett személyiségekről lásd részletesebben Csáky Károly: Honti arcképcsarnok című művének portréit. Dunaszerdahely, 1998.)*

A **pálos rend** az Anjouk uralkodása alatt „jutott virágzásra” Magyarországon, így az Ipoly völgyében is. A *márianosztrai pálos kolostort 1352-ben* alapította *Nagy Lajos király*.

A kultúra és a tudomány terjesztésében a pálosok szintén nagy szerepet vállaltak, hisz volt, amikor Nosztrán háromszáz rendtagjuk is tevékenykedett. Több tudósuk tanított például a nagyszombati egyetemen, s ott találjuk őket az iskoladrámák szerzői s a nemzeti irodalom szervezői között is. Nosztrán is jártak, illetve hosszabb-rövidebb ideig tartózkodtak olyan ismert rendtársak, mint *Ányos Pál*, *Virág Benedek* vagy *Verseghy Ferenc*.

A selmeci iskolák s azok gyűjteményei

A közgyűjtemények kialakulása és szerveződése igen szorosan kötődött a különféle világi intézményekhez is. Hont megye ezeknek sem volt szűkében, legyen szó akár a középfokú vagy a felsőfokú oktatásról. Ha a volt megye szabad királyi városát, *Selmecbányát* említjük, sokunknak azonnal eszébe jut a hajdani híres **Bányászati és Erdészeti Akadémia**. S akkor hadd mondjuk el, hogy az 1735-ben alapított *selmeci bányatisztképzőnek* már a kezdetekkor aka-

démiai jellege volt, hisz első tanárai közt olyan neves személyiségek akadtak, mint *Mikoviny Sámuel* (1700–1750), a világhírű térképész és matematikus, Magyarország nagy polihisztorja; *Jacquin Miklós József* (1727–1817) vegyész, botanikus és orvos, az akadémia első tanszékének professzora, a világhírű kémiai-kohászati laboratórium kiépítője; *Poda Miklós* (1723–1789), az intézet európai színvonalú matematika-fizika-mechanika tanszékének professzora, aki csillagvizsgálót alapított és megszerkesztette a selmeci bányagépekről szóló első könyvet. De említhetnénk még a feltaláló, tanszékvezető és tankönyvíró tudóst, *Delius Tragoutt Kristófot* (1729–1779); az Észak-Hontban létesített és világhírűvé vált amalgámozó üzem vezetőjét, *Rupprecht Antalt* (1748–1814); a magyar nyelvű műszaki szakoktatás úttörőit: *Illés Nándort* (1836–1907), *Péchy Antalt* (1822–1895) és *Fekete Zoltánt* (1877–1962). S akkor még nem szölkünk az iskola történetét megíró *Pauer Jánosról* (1846–1904) vagy *Mihalovits Jánosról* (1877–1939); a könyvtáralapító *Johann Thaddeus Peithnerről* (1727–1792); a selmeci erdészeti oktatás megteremtőjéről és európai hírű szakemberéről, *Wilckens Henrik Dávidról* (1763–1832). A kiválóságok felsorolása megközelítőleg sem teljes, nem is lehet itt célunk a teljességre való törekvés. *(Az intézetről, annak történetéről és tanáiról részletesebb képet adtam a Híres selmecbányai tanárok című könyvemben. Dunaszerdahely, 2003.)* Csak némiképp érzékeltetni szeretnénk volna ama előzmények egyikét, amely a híres iskolai közgyűjtemények kialakulásához vezetett.

Az iskola *tangyűjteményei* közül itt csupán néhányról szölkünk röviden. Az intézet történetének kiváló kutatója, *Zsámboki László* írja, hogy: „A gépészeti-mechanikai modell-tárról a Selmecen gyakorta megforduló külföldi utazó szakemberek elismeréssel, sőt csodálattal szölknek. Az

1770-es évtől az akadémia modell szükségleteinek kielégítésére külön mechanikust alkalmaztak”. (Zsámboki László: *Két és félévszázad a bányamérnökképzés szolgálatában. In.: Emlékkönyv az akadémiai képzés megszületésének évfordulóján. Selmecebánya 1762. Miskolc–Košice, 2002., 35. l.*)

A Selmecebányán felállított gépekről, modellekről, azok gyűjteményéről Poda Miklós írt először összefoglaló művet, amely a Miskolcon őrzött **Selmeci Műemlékkönyvtárban** ma is megtalálható, s amely Zsámboki László szerkesztésében nemrégiben magyarul is megjelent. Poda professzor már Grazban természettudományi múzeumot alapított, Selmeceben pedig modellek egész sorát készítette, hogy szemléletesebbé tegye az oktatást. (Csáky K., 2003., 138–139. l.)

Elsősorban az oktatás célját szolgálta Selmeceben az az **ásvány- és kőzetgyűjtemény** is, melynek kialakítását még Jacquín József Miklós kezdte, majd Scopoli János Antal (Scopoli, Giovanni Antonio, 1723–1788) „fordított rá nagy energiát, részint a hazai ásványok szisztematikus gyűjtésével, részint külföldi ásványok beszerzésével”. (Zsámboki L., 2002. 35. l.)

A jól megalapozott gyűjteményt a kincstár is támogatta: 1774-ben megvásárolta az akadémia számára Thaddeus Peithner mintegy kétezer darabos gyűjteményét. A kiváló tanárok példáját követte Rupprecht Antal is, aki „*hogyan tekintélyét és kiterjedt nemzetközi kapcsolatait használja föl a gyűjtemény gazdagítására: a birodalom bányaigazgatóságai saját területükről rendezett és földolgozott anyagot küldenek Selmecebe: a Bécsbe akkreditált diplomátákon, s a birodalom külföldi képviselőin keresztül – még az óceánon túli országokból is – áramlanak az ásvány- és kőzetritkaságok Selmecebe. Rupprecht megfelelő csereanyagot küld, sőt egész, rendezett gyűjteményeket (Párizs, Milánó stb.)*”. (Zsámboki L., 2002. 35. l.)

Kiemelten kell szólnunk az **akadémia könyvtáráról**, melynek „magját a Berg Schola 298 kötetből álló gyűjteménye adta”. A könyvtár valójában tehát egyidős volt a fenntartó intézménnyel. Zsámboki László idézi a Selmeci Műemlékkönyvtár történetét feldolgozó kötetében a tanintézet-alapító leirathoz csatolt Instrukció IV. pontját, amely többek közt a könyvtáralapítás fontosságát hangsúlyozza: „*A Scholarok tudásuk erős fundamentumát a bányászati-kohászati könyvek teljes figyelmességgel történő tanulmányozása révén rakhatják le; ezért a főbányahivatali igazgató gondoskodjék arról, hogy az iskola részére ajánlott, kifejezetten idevágó tanulmányokkal foglalkozó authorok alább felsorolt műveit kincstári költségen szerezzék be; először a Corpus iuris et systema rerum metallicarum-ot, aztán Hertwig Christoph compendium formájában megjelent Berg-Buchját, továbbá Rössler-től a Speculum metallurgiae politissimum-ot, valamint Ercker Lazarus Aula subterranea-ját és nem utolsósorban Voigtel Nicolaus-tól a Geometria subterranea-t...*”. (Zsámboki László: *A műszaki felsőoktatás első könyvtára Magyarországon 1735–1985. Selmecebánya–Sopron–Miskolc, 1989. 11. l.*) Selmeceben tehát már az első könyvek közt ott voltak a kor vonatkozó tudományának legfontosabb művei, hisz a könyveket és a könyvtárat itt is „*épp olyan oktatási eszköznek, segédletnek tekintették, mint a bányász-kohász szakemberek képzéséhez nélkülözhetetlen ásvány-kőzet gyűjteményt, a bánya- és kohószerkezetek, gépek működő modelljeit tartalmazó szertárt, a hallgatók kémiai-kohászati laboratóriumát gazdag felszerelésével, a bányaműszerkezeteket, rajzeszközöket stb.*” (Zsámboki L., 1989. 18. l.)

A könyvtáralapítás és könyvgyűjtés terén Thaddeus Peithner szerzett elvülhetetlen érdemeket Selmecebányán. Ő is leszögezte, hogy az oktatás elengedhetetlen kelléke

a jó könyvtár és az ásvány-kőzetgyűjtemény. 1773-ban Prágából Selmece hozatta azt a 171 bányászati-kohászati művet, melyet addigi egyetemi tanársága idején gyűjtött. Így mintegy másfélezer kötetet kitevő könyvtárat épített ki, melyet természetesen Peithner előtt és után is gyarapítottak az akadémia tudós tanárai, többek közt *Jacquin*, *Poda*, *Scopoli*, *Delius* és *Thierenberger*. Könyveszerzési jegyzékeik az utókor számára is fennmaradtak.

Hont megye 20. század elején megjelentetett monográfiájában is említik természetesen a bányászati és erdészeti intézet nagy könyvtárát, amely akkor 16 470 kötetet tartalmazott. 1919-től az akadémia Sopronban működött, később a bányász- és kohászképzés Miskolcra került. Az „ősi selmeci alma mater örökségén” tehát Sopron és Miskolc osztozott. A selmeci akadémia egykori könyvtárának „páratlanul gazdag bányászati-kohászati és természettudományos gyűjteményét” ma a Miskolci Egyetem „muzeális védettségű” anyagaként őrzik és mutatják be. (*Zsámboki L., 2002. 36. l.*)

Külön könyvtára volt Selmeceen a Magyar Királyi Bányászat és Erdészeti Főiskola *Iffjúsági Kör*-ének. 1912-ben adták ki Stubna Viktor és Kintses Gyula összeállításában a könyvtár Pótjegyzékét, amely 2447 tételszámról ad hírt. A könyveket a következőképp rendszerezték:

I. Szépirodalmi munkák (I.a.: Elbeszélések, regények, novellák magyar íróktól; I.b.: Elbeszélések, regények, novellák idegen íróktól; I.c.: Költői művek, színdarabok; I.d.: Magyar remekírók, díszművek, albumok)

II. Ismeretterjesztő művek, szakmunkák

III. Folyóiratok (III.a.: Szépirodalmi tartalmúak; III.b.: Ismeretterjesztők, szaklapok)

Selmecebányán jelentős gyűjteményekkel, könyvtárakkal rendelkeztek a középiskolák is.

Az *evangélikus gimnázium*, a későbbi híres *liceum* 1528-tól működött a városban. Történetét az egykori igazgató, *Breznyik János* (1815–1897) kiváló pedagógiai szakíró és tudós tanár is feldolgozta. Breznyik maga is gazdag és értékes könyvtárral, illetve ásványgyűjteménnyel rendelkezett, melyet később iskolájára hagyott. Úgyszintén a liceumra hagyta könyvtárát a Mikszáthot is oktató *Suhajda Lajos* tanár. A tanintézet könyvtáráról a Borovszky-monográfiában azt olvassuk, hogy annak alapítási éve ismeretlen, s tartalma 5350 kötet. Az adat valószínűleg nem egészen pontos, hisz már a Breznyik János szerkesztette, 1884-ben kiadott Értesítőben arról írnak, hogy „*A közönséges könyvtárban van 5340, a Petőfi Körében 3030, az ifjúsági németben 1602, a tótban 1010, összesen 11 582 kötet.*” A liceum gazdag tanári és diákkönyvtárát ma a Szlovák Bányászati Múzeum Kamaragrófok-épületében őrzik.

A *Selmecebányai Királyi Katolikus Nagygyimnázium* alapítási évét a legtöbb irodalmi forrás *1649-re* teszi. Kezdetben a jezsuiták, majd a piaristák működtették, s az iskola országos hírű gyűjteményei közül a *növénytani*, az *ásványtani* és az *állattani* volt igen gazdag. *Levéltára* szintén sok értékes dokumentumot tartalmazott, s *könyvtára* is jól épült.

Az iskola Panek Ödön igazgató által szerkesztett, 1896-ban kiadott Értesítőjéből tudjuk, hogy az *állattani gyűjtemény*, amely főleg emlősöket, madár-, hüllő-, hal-, csiga-, kagyló- és rovarféléket, illetve tojás- és fészekgyűjteményeket tartalmazott, 5608 darabból állt. A növénytani gyűjtemény 12 456 darabot tett ki. Itt jegyezzük meg, hogy az iskolának olyan kiváló biológusára volt egy időben, mint *Pachinger Alajos* (1846–1913), a jeles piarista zoológus, aki valamennyi működési helyén felszerelte az iskolák természetrajzi-kémiai szertárát. Több darabból álló jelentős csi-

ga- és kagylógyűjteménye volt; tengeri állatokat hozott az iskolák számára a Földközi-tenger partjáról stb.

Az említetteken kívül volt még az iskolának több mint félezer darabból álló *pénz- és éremgyűjteménye*, 692 tételt számláló *ásványtani gyűjteménye* és több mint tizenegyezer kötetes könyvtára. Ezek sorsáról nincs tudomásunk, mivel a magyar nyelvű egyházi oktatás 1918 után megszűnt Selmecbányán.

További iskolai gyűjtemények

Hont megye székhelyén, **Ipolyságon** csak 1913-ban szerveződött **gimnázium**. 1914-ben már megalakult a tanár- és diákkönyvtár. Ezek alapját képezte a Szokolyi Alajos (1871–1932) mecénás nemesember által beszerzett, s az iskolának adományozott könyvállomány, amely 1918-ra 621-re szaporodott. Előfizettek az olyan lapokra is, mint a Botanikai Közlemények, az Irodalomtörténet, a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr, a Matematikai és Fizikai Lapok, a Történelmi Szemle, a Földrajzi Közlemények, az Akadémiai Értesítő, a Magyar Pedagógia, a Művészet, a Magyar Iparművészet, az Uránia, a Huszadik Század és a Budapesti Szemle. A könyvtár gyarapítására az államfordulat után, 1922-ben a „nemzetművelődési minisztériumtól” is kaptak pénzt. Ugyanakkor átutalták ide a lipótszentmiklósi és a besztercebányai reform-reál leánygimnázium ifjúsági könyvtárának magyar köteteit, mintegy 835 könyvet. A gimnázium könyvtárában akkor 1655, a tanáriban pedig 1329 kötet volt. Az 1924/25-ös tanévben a volt zsolnai királyi magyar gimnázium ifjúsági könyvtárából kaptak 98 kötetet, a következő évben pedig a nemzetművelődési minisztérium pozsonyi referátusa a besztercebányai királyi katolikus főgimnázium ifjúsági könyvtárát adományozta

az ipolyságiaknak. Így mintegy 3508 kötettel szaporodott a könyvtár, amely a negyvenes évek közepén már 5213 kötettel rendelkezett. Ha ehhez hozzávesszük a 753 kötetes **önképzőköri könyvtárat**, valamint a 2592 kötetes tanári könyvtárat, akkor azt mondhatjuk, hogy ez az állomány kellő lehetőséget kínálhatott a búvárkodáshoz. Kár, hogy a könyveknek nem volt mindig ilyen becsületük Ipolyságon. Hisz az ötvenes-hatvanas években a „bűnösnek” és fölöslegesnek vélt régi könyveket az udvarra dobálták az iskola padlásáról, s autókkal vitték a zúzdába. Így a régiek közül szinte semmi sem került az iskola jogutódjának könyvtárába.

Az iskola történetében a legnagyobb szakmai elismerésre és hírnévre az **archeológiai gyűjtemény** tett szert, amely nyomban az iskola megindítása után alakult Történelmi és Philológiai Szertár néven. A szertárat 1916-ban vette át *dr. Horváth István* (1885–1941) latin-történelem szakos tanár, aki egy ideig Aqincumban régészként is dolgozott. Ipolyságon főleg az archeológiai és a numizmatikai gyűjtésben ért el szép sikereket diákjaival. Az 1918)19-es évek eseményei a gyűjteményt is elsodorták, a munkát azonban a fordulat után is folytatta Horváth tanár úr.

Mivel az államfordulatot követően, a húszas években megszűnt Ipolyságon a Honti Múzeum is, az Ipoly völgyében az emlékek megőrzésének és összegyűjtésének feladata a reálgimnázium archeológiai körére hárult. Elsősorban ősrégészeti emlékeket mentettek: több száz neolitikori csiszolt és csiszolatlan kőeszköz és a prehisztorikus kor sok emléke került az intézmény szertárába. 1933-ban Lontón néhány értékes bronzkori agyagedényt is feltártak. 1938-ban az archeológiai szertárban 867 leltári szám alatt 1659 értékes tárgy volt. A gyűjteményt az archeológia szaktudósai is érdeklődéssel figyelték, és többen fel is keresték Horváth

Istvánt, például Eisner János dr., a Komenský Egyetem régészstanára, aki felhasználva a szertár anyagát, a *Slovensko v praveku* (Szlovákia az őskorban) című művében 16 esetben hivatkozik Horváthék gyűjteményére. Ismerte az anyagot dr. Babor József egyetemi tanár, a paleolitikum kutatója is, a neolitikus eszközöket pedig dr. Josef Skutil, a brünni tartományi múzeum régészeti osztályának vezetője vizsgálta meg. 1937-ben a régészeti szertárból 6 darab agyagedényt, észak-pannóniai típusú bronzkori tárgyat küldtek Prágába, *A szlovenszkói régi művészet* című kiállításra.

A gyűjtemény tárgyai értékes adalékul szolgáltak a környék prehisztórikus időszakának feltárásához. Sikerült általuk bizonyítani, hogy az emberi tevékenység erre felé már az új kőkorszak előtt kezdődött. S amíg dr. Mayer István 1931-ben csak 4 darab pattintott kőeszközt talált Ipolyság környékén, addig a gimnázium tanárának az évek során több mint 30 darab, az „aurignacien-korhoz” tartozó kőeszközt s több úgynevezett magkövet, sikerült felkutatnia. A Salkovszky-téglagyár agyagbányájának löszrétegéből mamutcsontok is előkerültek.

A neolitik emberének eszközeiből szintén került bőven a gyűjteménybe. Ipolynagyfaluról, Szécsénkéről, Gyerkről, Tompáról és Szalatnyáról csiszolt és csiszolatlan kőeszközök gazdagították az anyagot. Ipolyság Szurdok nevű dűlőjében bronzkorszakbeli edények és karperecek kerültek elő. Tompa közelében őskori telepre akadtak.

Éremgyűjteményüket a vidéken talált római pénzek: Néror-aranyak, császári ezüstdénárok képezték. Ezeket Kéménden, Visken, Alsószemeréden és Tompán találták. Nem csoda, ha ezek után 1935-ben az iskola- és nemzetvédelmi miniszter az intézet régészeti szertárórét a Korponai és a Zselízi politikai járások területére „a természeti, műv-

szeti és éremtani emlékek védelmezőjévé, járási konzervátorává” nevezte ki.

A régiségosztár tagjai az újabb államfordulat után is komolyan dolgoztak. Az archeológiai szertárnak akkor már 1712 darab értékes tárgya volt. Horváth István elhunyt után özvegye a „még magánkézben volt régészeti gyűjteményt is az intézetnek adományozta”. A gazdag anyag feldolgozását *Orbán Tibor* tanár, szertárőr végezte. Ebben nagy segítséget nyújtott neki *dr. Hillenbrandt Jenő*, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának igazgatója. Orbánt követően *dr. Szentkúti Kornél* lett a régiségőr. A jogfosztottság után a gyűjteménynek nyoma veszett, s Horváth István jogutódai már nem folytatták az efféle tevékenységet Ipolyságon. (*Csáky Károly: Nyolc évtized sorsfordulók tükrében. Ipolyság, 1993.*)

A magyar muzeológia történetében új szakaszt nyitott Széchenyi Ferenc 1802-ben tett elhatározása, miszerint magángyűjteményét: könyveit, kéziratait, rézmetszeteit, ötvösműveit felajánlotta a létesítendő Nemzeti Múzeum céljára. A múzeum megalapításáról az 1808. évi VIII. törvénycikk rendelkezett, s tulajdonképpen ettől kezdve beszélhetünk mai értelemben vett múzeumügyről.

Múzeumalapítási előzmények

Bár Hontban jóval később indultak a múzeumok, az itteni-ek is a történelmi Magyarország régi vidéki intézményei közé tartoztak. A 20. század eleji múzeumalapításoknak természetesen Hont megyében is jóval korábbi előzményei voltak. Részben annak tekinthetők a már említett egyházi, iskolai gyűjtemények, könyvtárak, de beszélhetünk másról is. Tudnunk kell például, hogy Hont megyében már a 19. század elején, sőt azt megelőzően is voltak kiváló néprajz-

kutatók, régészek és múzeumpártolók, irodalmárok, történészek és régiségbúvárok. Talán elég, ha csak *Cwittinger Dávidra, Mocsáry Antalra, Csaplovics Jánosra, Szeder Fániánra* vagy *Érdy Jánosra, Lányi Károlyra, Gyürky Antalra, Ipolyi Arnoldra, Pajor Istvánra, Nyáry Albertra* vagy *Kubinyi Ferencre* gondolunk. De említhetnénk a Pongráczokat, az Ivánkákat, a Palásthyakat és másokat is.

A múzeumalapítást megelőzően több **magángyűjtemény** is volt ezen a vidéken. *Nyáry Alfonz* és *Kudora János* például kőkorszakbeli leletekkel büszkélkedhettek. *Somogyi Bélának* gazdag porcelángyűjteménye, *Totovits Kálmánnak* ékszergyűjteménye volt. *Matunák Mihály* drégelyi leletekkel, *Pongrácz Lajos* pedig numizmatikai gyűjteménnyel dicsekedhetett.

Összefüggésbe hozhatók a honti muzeológiával azok a kezdeményezések és mozgalmak is, melyek a 19. század elején indultak. *Fejérváry Miklós* és *Gyürky Medárd* 1838-ban megalapította a Honti Régészeti Társulatot, 1847-ben már 152 címetet s annál több tárgyat adtak át a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Többek közt vidékünkéről származó mamutfogakat, kővé vált fákat, tengeri csigákat, régi állati csontokat, levélnyomatokat, különféle ásványokat stb. Az adományozók közt találjuk *Sipos Mihály* ipolysági jegyzőt, *Fejérváry Miklóst*, *Gyürky Medárdot* és *Antalt*, *Pongrácz Lajost*, *Kasza Ágostont*, *Laszkáry Miklós* földbirtokost, *Balogh Lajost*, a *Boronkayakat* és másokat. A gyűjteményt, melynek darabjait nagyrészt a pribeli, a tesmagi, a deméndi, a szelényi, a honti és a palásti határban találták, *Kubinyi Ágoston* adta át a múzeumnak.

A *Pongrácz Lajos* indítványozta *Szondi Emlékbizottság* az 1860-as évektől gyűjtötte tudatosan *Matunák Mihály*, dr. *Bakó József*, *Kudora János* és *Verebélyi József* irányításával a drégelyi emlékeket. *Pongrácz Lajos* vezetésével és közre-

működésével ez a társaság is sokat tett a múlt emlékeinek feltárása és összegyűjtése érdekében. Felépült a Szondi-emlékkápolna, elkészült a Szondi-szobor, megjelent a Szondi Album is.

1876-ban a Nemzetközi Őstörténeti Kongresszus rendezte egyik összejövetelét a megyében. Ebből az alkalomból a hontiak ásatásokat végeztek *Magyaradon*, *Szántón* pedig őstörténeti tárgyakat állítottak ki. (*A témáról lásd részletesebben: Csáky Károly: Száz éve alakult a Hontvármegyi Múzeum Társulat. Ipolyság, 2001.*)

A közgyűjtemények szervezésében, a muzeológia kibontakoztatásában, a könyvtárak alapításában jelentős szerep jutott **a kaszinóknak**. Ezek közül néhány már az Ipoly völgyében is a reformkorban alakult. *Ipolyságon Kalocsa Antal* huszártiszt volt a kaszinótársulat fő alapítója, aki már 1833-ban gyűjtést indított a megye székhelyén. Az év végére 77 tagot sikerült megnyernie az ügynek. A kaszinóban született meg többek közt a további honti egyesületek alapításának a gondolata. *Fejérváry Miklós* és *Gyürky Medárd*, akik oszlopos tagjai voltak a Honti Kaszinónak, 1838-ban például a fent említett Honti Régészeti Társulatot hívták életre. *Nedeczky László* és *Gyürky Antal* ugyanebben az évben alapították a *Hontmegyei Gazdasági Egyesületet*. Ugyancsak a Honti Kaszinóban fogalmazódott meg először a *Szondi Emlékbizottság* megalapításának a gondolata.

A harmincas-negyvenes években több vidéki városban létesült **kaszinói** vagy **olvasóegyleti könyvtár**. Az Ipoly völgyében ilyen könyvtár alakult *Losoncon* és *Balassagyarmaton* kívül *Ipolyságon* is. A kaszinó vezetősége kezdettől fogva szorgalmazta, hogy a legszínvonalasabb magyar lapok *Ipolyságon* is hozzáférhetőek legyenek. Így nyomban előfizettek a *Jelenkorra*, a *Hazai* és *Külföldi Tudósításokra*, a *Hasznos Multságokra*, az *Erdélyi Híradóra*, a *Regélőre*,

a Honművészre, a Rajzolatokra, a Fillértárra és a Tudományos Gyűjteményre. A kaszinónak már 1836-ban egy „4 ablakos olvasószobája”, Baross Károly személyében pedig könyvtárnoka volt. A kaszinóegylet tulajdonképpeni könyvtára 1837-ben alakult. Ennek a szabadságharc előtt 1500 kötete volt, amit a vidékiek is használhattak.

Az 1850-es évek elején újjászervezték a könyvtárat, s rövid időn belül csaknem háromezerre nőtt az állomány. A kaszinó ötvenéves történetét összefoglaló kiadványban (Pongrácz Lajos: *Vázlata a Hontmegyei Kaszinó ötven éves történetének. Ipolyság, 1886.*) a könyvtárral kapcsolatban az alábbiakat olvashatjuk: „*Legmaradandóbb érdemet szerzett mégis az igazgató, hogy egy egyleti könyvtár berendezése, illetőleg felállítása iránt köztetszésre talált indítványt tett, s ennek beszerzését megkezdvén, ez által a jelenleg virágzó könyvtárnak alapítójául Berzsényi Dénes tekinthető. Mindezekért az év végén tartandó közgyűlés nékie jegyzőkönyvileg köszönetét kifejezte.*” (Pongrácz L., 1886. 39–40. l.) 1876-ban „díszes szekrényekkel láttatott el a könyvtári helyiség”. 1893-ban a kaszinónak már külön könyvtári bizottsága volt. Ennek ellenére többen bírálták a könyvtár ellátottságát, kifogásolva, hogy a több mint háromezer kötetes gyűjtemény még „*nagyon el van maradva az új kortól, s csak az Egyetemes Könyvtár kötetei meg a szépirodalmi lapok azok, melyekkel valamely újabb író bejut a könyvtárba*”. Ezt a hiányt az egyes bálókából származó tiszta jövedelem felhasználásával is megpróbálták pótolni. Egy 1910-es bál után például 100 koronát fordítottak könyvvásárlásra. A Nógrádi és Honti Híradó már jó példaként emlegeti az ipolysági kaszinó könyvtárát. „*A Nógrádvármegyei Kaszinónak követendő például hozzuk fel, hogy Ipolyság ezen előkelő társas egylete évenként 500 koronát ad a könyvtár gyarapítására.*” A kaszinó 1909-ben 33 lapra fizetett elő.

Fennmaradt a kaszinó könyvtárának nyomtatott jegyzéke 1907-ből, melyet Okolicsányi Tibor könyvtáros állított össze, s a Polgár Nyomdában jelent meg *A Honti Kaszinó Könyvtári Jegyzéke* címmel. Az állomány darabjait öt csoportba sorolták. Az elsőbe tartoztak a költemények a maguk 56 kötetével. A másodikba a regényeket, elbeszéléseket, színműveket sorolták, melyek közt 1333 magyar és 369 német nyelvű kötet volt. A harmadik csoportba sorolták az irodalom- és művészettörténeti, neveléstani, nyelvészeti, bölcsészeti, zenei műveket, valamint az életrajzokat, mintegy 95 kötetet. A történelem segédtudományainak (jog- és államtudomány, társadalomtudomány, statisztika) művei 272 kötetel voltak jelen. A természettudományt, hadügyet s az egyéb prózát 139 példány képviselte. Külön csoportba sorolták a folyóiratokat, évkönyveket. Ugyancsak külön jegyezték azt a 190 kötetet, melyet Pongrácz Lajos ajándékozott a kaszinónak. A könyveket később a Honti Kaszinó épületében őrizték (ma egyházi iskola), egészen a második világháborúig. Azt követően a gyűjteménynek nyoma veszett. (Lásd még: Csáky Károly: *Honti barangolások*. Bratislava, 1985.)

Több ezer kötetes könyvtára volt a Selmecbányai Kaszinónak is. Könyvtárának nyomtatott címjegyzéke 1906-ban jelent meg a Joerges Nyomdában, három nagy csoportba sorolva a műveket: I. magyar szépirodalmi művek, II. Fordított szépirodalmi művek, III. Ismeretterjesztő művek. (A témával részletesebben foglalkozik még: Csáky Károly: *A Honti Kaszinó története és társadalmi szerepe*. In.: *Honti barangolások*. Bratislava, 1985. 165–173. l.; uő. *Az Ipoly mente művelődéstörténeti emlékei*. Kézirat.)

Valószínűleg több kötetes könyvtára volt az 1840-ben alakult *piergi Bányászati Tiszti Kaszinónak*, az 1873-ban létesült *Szobi Kaszinónak*, az 1874-től jegyzett *Szentantal*

Kerületi Ipartestületnek, az 1867-ben létesített **Lissói Olvasókörnek** (čitatelský spolok) és az 1872-ben szerveződött **Kormosói Községi Könyvtárnak** (obecná knižnica) is. Ezek létesítéséről az Országos Levéltárban őrzött Kimutatási jegyzékből értesülünk.

További könyvtárakról tájékoztat a Borovszky-monográfia Irodalom, tudomány, művészet fejezete. Például a selmebányai **Magyar Királyi Bányagazgatósági Könyvtárról**, amely 1820-ban alakult, s 1906-ban 1879 kötete volt; az 1776-ban alakult **Kegyes Tanítórend Selmebányai Könyvtáráról**, amely 5484 kötetel rendelkezett. A kisebb könyvtárak közé tartozott a Selmebányai Ág. Ev. Egyházközség Könyvtára a maga 617 kötetével és az 1864-ben alapított **Selmei Magyar Olvasóegylet Könyvtára**, amely 1984 kötetből állt.

Ugyancsak a monográfia számol be a jelentősebb **magánkönyvtárakról**: az 1836-ban létesített 4034 kötetes **Breznyik-féle könyvtárról**, Dacsó Pál kétezer kötetes **dacsókeszi könyvtárról**, a két és fél ezer kötetes **Luczenbacher-féle szobi könyvtárról**, amely tovább gyarapodott, s amelynek sorsát Mándli Gyula, a későbbi községi könyvtár igazgatója követte nyomon. A báró **Majthényi-féle könyvtár** 2344 kötetet tartalmazott, s a leszenyei kastélyban kapott helyet. Nagyobb könyvtára volt még **Zmeskall Zsigmondnak** Egyházmaróton, **Pongrácz Lajosnak** Felsőtúron, **Wilczek Frigyesnek** Felsőszemeréden, **Coburg-Gothai Fülöpnek** Szentantalon. A szentantali **Koháry-Coburg** kastély egyébként sok más értékes gyűjteményt is őrzött, például különféle stílusú bútorokat, porcelánt, festményeket, trófeákat stb.

A magánkönyvtárak közül legjelentősebb volt a lontói Rakovszky-féle könyvtár, amely mintegy 8000 kötetet tartalmazott, köztük „49 ősnomtatványt és több becses uni-

kumot”. A Rakovszky-kastély egykori átalakított épülete ma is áll Lontón a volt egyházi iskola közelében. A XIX. század első felében itt lakott **Rakovszky István**, aki – mint Nagy Iván írta – „*többi közt idejét történelmi tanulmányokra szentelte, és e szakban több becses dolgot is közölt folyóiratokban*”.

Muzeológiai kezdeményezések

Visszatérve a szó szorosabb értelmében vett muzeológiához, elmondhatjuk, hogy Hont megye székhelyén tulajdonképpen az **1898-ban Pongrácz Elemér** által szervezett nagyszabású **történelmi kiállítás** tekinthető a múzeumalapítás közvetlen előzményének. A kiállításnak Pongrácz Elemér szerkesztésében megjelent egy nyomtatot katalógusa is (*A Hontvármegyei Történelmi Kiállítás Katalógusa*. Szerk.: Pongrácz Elemér. Ipolyság, 1898.), amely termék szerint mutatja be a mintegy ezer darab tárgyat. A kiállítás nagyon sok **olajfestmény, kő- és acélnyomat, fénykép és rézmetszet** szerepelt. Az olajfestmények legtöbbje portré volt, valamint városképek s a honti várakról készült alkotások. Két jelentősebb művészt találunk a szerzők közt: **Barabás Miklóst és Vastagh Györgyöt**. Több metszet Barabás Miklós rajza után készült. A címerek közt valamennyi Hont megyei nemes családé jelen volt. Külön említést érdemelnek az **oklevelek**, melyek közt több Árpád-kori is felbukkant. A Vasárnapi Ujság a látottak kapcsán kiemelte **Selmebánya 1532-ből való jegyzőkönyvét**, amely a legrégebb magyarországi jegyzőkönyvek közé tartozik.

A kiállítást követő összejevetelen vetődött fel először **a múzeumalapítás gondolata**. **1898. december 29-én** egy közgyűlésen elfogadták a Hontvármegyei Múzeum Társulat 49 paragrafusból álló **Alapszabályzatát**, melyet a belügymi-

niszter 1899. szeptember 16-án hagyott jóvá. A tagok nyomban hozzáfogtak egy létesítendő múzeum anyagának gyűjtéséhez. Közben megjelent *Matunák Mihálytól* (1866–1932) a Társulat két kiadványa (*Drégely és Palánk katonai szerepe a török alatt 1552–1593*. Korpona, 1901.; *Drégely, Palánk, Szondy*. Ipolyság, 1902.). Matunák, a Társulat titkára egyébként muzeológiánk jeles képviselője volt. Korponán levéltárat, múzeumot és könyvtárat alapított, foglalkozott helytörténeti vonatkozású kérdésekkel stb.

Régi és mai múzeumok

1902. július 6-án a vármegyeháza három emeleti termében megnyílt Ipolyságon a Honti Múzeum. *Képes katalógusát* az igazgató, *Pongrácz Elemér* állította össze. Eszerint a gyűjteményben *80 darab olajfestményt* talált a látogató, köztük *Kubányi Lajos, Márffy Ödön* és *Vastagh György* alkotásait. Az *érem-lista* Árpád-, Anjou-, Hunyadi- és Jagello-kori érméket tartalmazott. A porcelán-, üveg- és kerámiagyűjteményben voltak körmöci, halicsi, csehországi és bécsi termékek is. A *fegyvergyűjtemény* török kori harci eszközökből, különböző kardokból, 1848-as puskákból, pisztolyokból állt. A kő- és bronzkori *gyűjteményt* agyagedények, csonteszközök, urnák, kardok, ruhacsatok alkották.

Volt még a gyűjteményben közel száz *családi és városi címer*, mintegy hatvan *okirat, régi kézirat és eredeti dokumentum*, mint például a sági konvent 1501-es keltezésű levele, *16. századi ítélő- és címeres nemesi levelek*, kinevezések, oklevelek, 1848-as haditudósítások stb.

Irodalomtörténeti szempontból értékes dokumentumoknak számítottak azok a levelek, melyek *Eötvös Józseftől, Arany Jánostól, Kazinczy Gábortól, Csiky Gergelytől* származtak.

A Hontvármegyei Múzeum Társulat mindössze egy évtizedig fejtett ki érdembeli tevékenységet. 1909-ben *Pongrácz Elemér* körvonalazta a megszűnés okát, megemlítve például a helybeliek részéről tanúsított közönyt, a múzeum saját épületének hiányát, a pénzügyi problémákat stb. A Honti Múzeum így már nem tudott profitálni abból a gazdag anyagból sem, melyet *1910-ben az Ipolysági Gazdasági Kiállítás* részére gyűjtöttek össze mások a megyében. Különösen gazdag volt ennek „*néprajzi részlege*”, melynek anyagát maga *Györffy István* gyűjtötte a Honti Gazdasági Egyesület költségén. Az *Elszámolási Jegyzékben* Györffy pontosan feltüntette a gyűjtött tárgyak nevét, származási helyét. A jegyzékben *24 olyan honti falu* szerepel, ahonnan Györffy valamilyen tárgyat gyűjtött vagy vásárolt. Mintegy 304 tételszám szerepel az összeírásban. Gyűjtőútja során a kutató több fotót is készített, melyek szintén a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe kerültek. Csak sajnálhatjuk, hogy a nagy kutatómunka eredményeként szinte semmi sem került a Honti Múzeumba, s a kezdeményezésnek komolyabb folytatása sem lett. *1913-ban* ugyan még rendeztek egy kiállítást, melyen a *hodrusbányai asszonyok csodálatos csipkéit* mutatták be, ám a kiállítással a honti néprajzi muzeológia első korszaka befejeződött. S mindennek talán a mai napig sincs méltó folytatása. Mint ha nem mertünk volna tanulni eleget a múltból, nem tudunk volna élni lehetőségeinkkel. Igaz, a mai Honti Múzeumnak van *néprajzi anyaga, de nincs tudatos gyűjtés és következetes tárgyi gyűjteményfejlesztés*. Hiányoznak például a szépséges honti csipkék, nincs jelen a pásztromúvészet, a szebbnél szebb párták, ködmönök kollekcója, foghíjas a kerámiagyűjtemény stb. Nem készültek fotók a tájainkról elvitt tárgyakról, nem szerezték meg az immár százéves honti Györffy-fotók reprodukcióit; nincs népzeneár,

hiányoznak a Bartók-fonográfról átvett dalok, melyeket a népzenekutató az 1910-es *honti kanászhangversenyen* rögzített stb. (A témáról lásd részletesebben: *Csáky Károly: Néprajzi gyűjtések és a néprajzi muzeológia kezdetei Hont megyében*. Gömörország, 2003/I. 40–51.)

Visszatérve a 20. század elejéhez, még hadd mondjuk el, hogy Hontvármegyei Múzeum Társulat 1911-ben vagyónát hivatalosan is átengedte a vármegye törvényhatóságának, s a múzeum vezetésével *Sokolyi Alajos* (1871–1932) megyei levéltárost bízta meg. A történelem viharai azonban újabb sebeket ejtettek a múzeumon, hisz a trianoni határ elszakította a várost az anyaországtól: az új csehszlovák állam keretében pedig az 1921/26-os törvény értelmében további területi átrendezésre került sor. Ipolyság elveszítette megyei, sőt járási székhely rangját is. A Honti Múzeum anyagát a selmecbányai múzeum vette át.

1943-ban próbálták újraindítani a múzeumot. A vármegyház nagytermében *Manga János és a Néprajzi Múzeum irányításával* rendeztek egy 1200 tárgyból álló néprajzi kiállítást, amelynek ugyancsak volt nyomdai katalógusa. A gazdag gyűjtemény valóban megalapozhatta volna az újabb, *néprajzi jellegű Honti Múzeum* alapjait, sajnos, ez akkor nem sikerült.

E sorok írója 1982-ben vetette fel ismét a múzeum újraindításának gondolatát, ám ez akkor még visszhangtalan maradt, s a megvalósulásra több mint egy évtizedet várni kellett. (Lásd erről: *Csáky Károly: A Honti Múzeumról*. Madách Naptár. Bratislava. 1982. 160–163.) A X. Honti Napokon sikerült bemutatni Ipolyságon a selmecbányai *Szlovák Bányászati Múzeum honti anyagának töredékét*. Ugyanezen évben megalakult a *Honti Honismereti Társaság* is, amely tovább szorgalmazta a múzeumalapítást. A munka most már nem maradt eredménytelen: Ipolyság Város

Képviselőtestületének 1992. május 12-i határozata értelmében létrejött a városi múzeum és galéria. Május 29-én megnyitották *Simonyi Lajos képzőművész hagyatékából* a Borászok úti kisgalériát (ez később Simonyi Lajos nevét vette fel), 1994. szeptember 20-án pedig a Bartók Béla téri régi polgárházban megnyílt a Honti Múzeum. Három helyiségben akkor a mezőgazdasági szakközépiskola néprajzi anyagát állították ki. *Danis Ferenc* igazgató s a közben megalakult *Honti Múzeum és Galéria Baráti Körének* összefogásával tovább folytatódtek a küzdelmek, mígnem a város 1995. szeptember 17-re teljesen felújította a Mühlstein-házat, s megnyílt a Honti Múzeum állandó kiállítása. Selmecbányáról visszakerült a *régi könyvtár 2279 kötete* s mintegy 107 darab egyéb múzeumi tárgy.

A múzeum ma nyolc helyiségben mutatja be a régió néprajzát, valamint *Hont megye történelmét* az őskortól napjainkig. A régészet anyagát elsősorban a környéken talált leletek töredékei prezentálják: pattintott kőeszközök, újkőkori darabok, kerámiatöredékek, kőbalták stb. Van itt rézkorból származó csonttár, bronzkori díszes kerámiatöredék, vaskori és római kori lelet stb.

A helytörténeti anyag főleg a középkort, illetve a török kort dokumentálja. Ilyenek a XIX. század elején alapított monostorral kapcsolatos okmányok másolatai, a megye különböző korból származó térképei stb. Külön említést érdemelnek azok a *festmények*, melyek a megye egykori jeles alakjait örökítik meg.

A gyűjtemény legszebb részét képezi – a fent elmondottak ellenére is – a *néprajzi anyag*. Az Ipolyság környéki falvak népi kultúrájának emlékeit három teremben mutatják be. A múzeum előadótermét a *zsidó hitközség* régi bútorai díszítik, a falakon pedig *ipolysági vonatkozású festmények láthatók*.

A történelmi Hont megye mai muzeológiája is igen gazdag. Ipolyságon kívül – vagy talán az előtt is – *Selmecbányát* kell mindnekezlőtt említenünk. A városnak már *1900-ban* volt *Honismereti Múzeuma*. Ma itt van a Szlovák Bányászati Múzeum központja és igazgatósága. Az utóbbi a *Kamaraházban* kapott helyet, amely egyben az intézet dokumentációs központja, a könyvtár épülete stb. Az épület egykori nagytermében a volt *kamaragrófok arcképeit* állították ki. Az *Óvárban* kapott helyet a kovácmesterségek művészetét bemutató tárlat. A híres selmeci kovácsok céhe már 1591-ben megkapta alapító oklevelét. Az itteni kovásművészet leghíresebb mestere volt *Fizély Károly* (1845–1933). Ugyancsak a várban láthatók a leghíresebb *selmeci barokk szobrok*, a lövészegylet *céltáblái*, a szebbnél szebb *agyagpipák* és a híres selmeci pipakészítő mester, *Zachar Károly* (1852–1925) műhelye. A gazdag *kőtarat* a jeles selmeci muzeológus, *Vojtech Baker* (1883–1941) alapozta meg.

A *Leányvárban* ma a törökellenes harcokra emlékeztető kiállítás látható. Megszemlélhetünk itt néhány olyan festményt is, amely egykor a Honti Múzeum tulajdonát képezte. A közeli *Klopacska* (Kopogtató) a régi *bányatechnikai eszközök* kiállítóhelye. Az egykori Szarvas Szálló ma a *Jozef Kollár Galéria* otthona, a Hellenbach-házban pedig a híres és értékes *ásványtani gyűjtemény* kapott helyet. 1974-ben nyílt meg a *szabadtéri bányamúzeum*. A föld alatti aknában láthatók a bányaművelés régi eszközei, gépei is.

A *szentantali kastély* gazdag *bútorgyűjteménnyel* rendelkezik: a történelmi bútorok szinte valamennyi stílust megidézik. Értékes a képzőművészeti alkotások sokasága, akárcsak a trófeagyűjtemény, a *porcelánygyűjtemény*, a falakon látható metszetek és litográfiák tára, vagy a maga nemében egyedülálló *erdészeti és vadászgyűjtemény*.

Korpona Andrej Sládkovičről elnevezett múzeuma 1968-ban alakult, de volt már a XX. század elején is közgyűjteménye a városnak. A mai múzeumban megtalálhatjuk a városban tevékenykedett céhek anyagát, a vidék lakosságának szép népviseletét, s még sok-sok értékes város-történelmi anyagot láthatunk itt.

Dél-Hont múzeumai, a *zebegényi hajózástörténelmi múzeum* és a *Szőnyi István Emlékház* jól ismert a nagyközönség előtt. A *szobi Börzsöny Múzeum* az 1960-as évek elején szerveződött. Kiváló anyagot kínál a Dunakanyarban lévő települések történetéhez a gazdag régészeti, néprajzi gyűjtemény.

Nagybörzsöny élő múzeum műemlék templomokkal, működő vízimalommal, tájházzal, bányászati kiállítással stb.

Befejezésül szólnunk kell azokról a tájházakról, néprajzi gyűjteményekről, melyek az utóbbi időben szerveződtek az Ipoly mindkét partján. Ilyen tájház működik ma *Vámosmikolán, Kelenyén, Bernecebarátiban, Kemencén, Ipolyszalkán, Ipolyszakálloson, Apátújfaluban*. Csodálatos néprajzi gyűjtemény látható *Paláston* is. Ezenkívül vannak egyéb kisebb és értékes tárlatok még, mint például a *palásti egyháztörténelmi és helytörténelmi kiállítás, a drégelypalánki Szondi-kiállítás* vagy a *kemencei történelmi kiállítás*. A jövő feladata, hogy ezek a tárlatok szakszerűsödjének, bővüljenek s mindjobban bekerüljenek a köztudatba.

CSÁKY KÁROLY

Pesszimista látomás

Csak nyomja ránk
sűrű ködfátylát
az éj:
álmok nehezülnek,
csalárd ördögök
rio-
gat-
nak,
halál-
madár
kuvi-
kol.

Jaj,
lesz-e
még
ébre-
dés,
vagy legalább
föltámadás?

Mert
bűnösök
lapulnak
világ rejtekeiben,
restek
a jóra,
termők a bajra.

Hiába
a
szép piros hajnal,
kakaskukorékolás
és virradat,
harangszó
s a reggeli ima:
Fehér Rózsa Mária.

Itt már csak
egy újabb
meg-
váltás segít.

(2004)

Apám fehér csend

„Tollamat az éjszakába mártom,
úgy írom ezt a levelet, apám.”

(Wass Albert: Levél, részlet)

A történelem atyai nagylelkűségei ismétlik önmagukat. Példaképpen IV. Béla Anna nevű leányának adományozta a füzéri kastélyt. Az én apám is megajándékozott, mikor kilencéves lettem, egy gyászjelentéssel. A sajátjával. No igen: kinek mi jut, kit mi illet, ki mit érdemel.

Miután apai nagyanyámat három évre rá nagyapám is követte – egyikőjük a temető protestáns, másik meg a katolikus felségterületét foglalta el, s mindkettő lombhullatás idején –, titokban gyógyszereket kezdtem el szedni, amolyan desinficienciákat, bízva, hogy minden egyes mások részére láthatatlan szem pirula segítségével apránként kiferőtleníthetem tudatomból az emlékeket.

Az emlékképeket és a Fehér Csendet, mit azóta is folyamatosan hallok: rémisztően zümmög belső fülemben; rezgése félelmetes ingerületet okozva, idegsejtjeimben továbbítódnak hallókérgembe. Rettegésben tartanak neszei, pedig fül számára nem is érzékelhető, rafinált ultrahangok ezek.

Tizenöt éve dübörög véráramomban e nyughatatlan Fehér Csend. Néhanapján megszelídítem. Ilyenkor jó barátom lesz. Immár elkergetni sem tudnám, minek, nem is akarom. Egyek vagyunk: apám helyett apám, nyári komorságom, ravatal tükörképe fényesen-pucér lelkemen. Fehérség

temető zöldjében, fekete márványköveden s neved aranybetűin csendes porszemcse. A végtelenség üdvös ragyogványa, amely hosszú utakon hivatott kísérni holtakat feltámadásig. Nemlétből újralétezésbe.

Te küldted most e májusi langy szellőt a két fenyőfa közé, apám? Mint akkor? S az e pillanatban annyira őszinte és nyájaskodó Fehér Csendet erre az udvarra?

Büszke lennél rám.

Én is az voltam, mikor faludban, a szülői ház kertjében, szombat délutáni láthatási idő alatt a zöld kockás pokrócon pihentünk hanyatt dőlve. A fenyőfák irgalmatlanul magasnak tűntek, lévén nyolcéves, vézna leányka, és te is mellettem akár egy óriás: maga a rettenthetetlen gigász, aki megvéd e hatalmas túlevelűektől; mintegy kézzel tapintható volt biztonságérzetem, ha csak fekvő alakokra tekintettem. Éppen meséltem neked, amin megeshet elaludtál, mert egyszerre behunyta a szemed; ennek ellenére folytattam a balsorsú király történetét, kinek birodalmából varjú képében lopta a színeket hajdani varázslója, mígnem végül elrabolta a királylány aranyló mosolyát. Sötétség borult az országra; addigra azonban uralkodójának már mind elfogytak könnyei. Ám ekkor érkezett messzi, balzsamos levegőjű tartományokból a herceg. Gavallérosan megengedtem: e princ te lehess, felszabadítója a kuruzsló átkának. Nem emlékszem, bármit feleltél volna ajánlatomra. Szavak nélkül is képes voltál megmenteni egy egész királyságot.

Kerítése ama nagyszülői háznak élősvény méregzöld bokrokból, fala pedig mintha szépséghibás lenne: barnafehér-szürke kövekkel kirakva, akárcsak egy bibircsókos boszorka ábrázata. Az ilyenek kitörölhetetlenül megmaradnak a gyermeki fantáziában; és a hátsó udvarról nyíló bejárat a nyári konyhába, ahol a föld hideg, légszürke kő-

padló. Világosság alig szűrődött be; bal oldalon edényespolc, jobboldalt asztal s pad. Felejthetetlen rétesek: túrós, káposztás jó borsosan, mégis édesen. A konyháról folyosóra tekingető ajtó mögött télen-nyáron hűvösség. E hosszú átjáróban narancs-piros-barna-sárga csíkos keskeny rongyszőnyegen kisasztalka állott, rajta gyúródeszka, lapján törölgetőruhába bugyolált keletlen tészta; mellette pedig hajszálvékonyra sodort, érzékszerveket gyönyörködtető, napsárga házi levestészta száradt. Itt még nyoma sem volt a Fehér Csendnek.

Tisztán visszaidézhető, hogy a magyarországi határhoz közeli faluba költözve miként tanítottál korcsolyázni: a halászcserda előtti tavon addig húztál-vontál, amíg ugyan eléggé bizonytalanul, de egyedül is tovacsusszantam jégsumon, míglen te bal csuklód nem törted. Ezután csak egyetlenegyszer húztam fel a csúszkálóvasat, tizenhárom évesen, s szintén mindjárt eltörtem a műjégpályán bal csuklómat. Mára a tavat is teljességében benötte a sás. A nagyszülői házat eladták. Eltűntek – veled együtt.

Gipszkötésben láttalak utoljára, a főpostával szembeni gyalogos-átkelőhely városközpontba vezető oldalán találkoztunk – fél kézzel autókáztál be –; mi az iskolába fürgélkedtünk anyámmal, te pedig biztosan munkahelyedre. (Úgy ám: apám ismert ügyész volt, aki nem hatalmas vagyont hagyott rám, örökségem csupán a Fehér Csend; de megelégszem veled, hiszen tőle kaptam. Helyette.)

Utolsó ízben adtál akkor nekem kedvenc cukorkámból, rég nem kapni ilyen fajtájút; műanyag dobozkában, amilyen a jégkoki korongja, pici, fehér, gömbölyű, mentolos golyók. Otthon sokáig a konyhakredencben, barna zománcos fazekak mögött, fehér levélborítékba téve dugdostam – még meg sem tudtam mindet enni, máris meghaltál. Csak pár éve, hogy kivettem onnan; ott tartogattam azóta, várva,

tán visszajössz valaha. Az édességet kiöntöttem, a kis skatulyát elraktam. Hátha...

Abban az időszakban folyvást bábszínházakat játszottam. Saját gyártású papírfigurákkal: favoritom a hőemberpár volt, hosszú színes sállal nyakukon. Lyukas támlájú széket megfordítva, ez volt a pódium, adtam elő történetemet. Épp azon darabot próbáltam, melyben a pillangóvá változott királykisasszonynak kellett új barátokat keresni, amikor édesanyám bejött szobámba, ölébe ültetett és azt mondta: aput elvitték az angyalkák. Ez oly szépen hangzott, nem is sírtam rögtön.

Csupán utóbb árulták el, az autóbalesete miatti eszméletlenségét követően egyszerűen lekapcsolták a gépekről – ez az agyhalottak sorsa. Milliónyi kérdésem lenne, azonban már nem teszem fel őket.

Milyen megalázó volt ezen a nyárelőn, ahogyan a tanító néni az osztályban nyilvánosan megkért mindenkit, viselkedjenek velem kedvesen, mivel most halt meg az apukám. Egy arcucsapást jobban tűrtem volna; háborgott bensőm: esetleg fogyatékosná váltam e veszteség miatt, kivel innentől fogva gügyörészni kell, elnézően mosolyogni és sajnálni? Nincsen szörnyebb az állhatatlan szánakozásnál! Persze, ők nem sejtették, hogy nem maradtam árván: a Fehér Csend mindig letörölte könnyemet.

Nemkülönben esett rosszul az a kérdés is, mely örökre visszhangzik szívemben: a temetésen tette fel egy öregasszony anyai nagyanyámnak, vajon mi okból ilyen sápadtka a kislány mellette? Ott álltunk leghátul, alig láttam a koporsót, s fehér mackónadrágban gyászoltam, mert gyerekekhez ez a szín illik, és az anyámtól kikönyörgött, fehér kígyóbőr-mintás retikült szorongattam. Nagyanyám mérgesen, zaklatottan válaszolta, nem minden kisgyermeknek hal meg az édesapja, ellenben e fekete fejkendő vészmadár nem értet-

te feleletét, s inkább csatlakozott a siratóasszonyok idegesítő társaságához. Azt hiszem, az elföldelést magát nem nézhettem végig.

Haragszom rád, apám. Dühös vagyok, amiért itthagytál. Mégis, megtanultam lassan az emlékeddel élni. A Fehér Csenddel. Ha egyszer megadatna s újra találkozhatnánk, mondjuk egy napon nagyszobai kanapénkon ülnél, volna-e még mit közölnöm veled? Kéne-e egyáltalán beszélnem?

Hisz olyan csend van így nélküled, hogy szinte hallani, amit utoljára akartál mondani.

Mégsem értem meg soha, ugyanis a Fehér Csend fejemet széthasítva mindegyre üvölt, s ez az elviselhetetlenül ricsajos Csend megmarad mindörökre mellettem. Jóvátételként; és amíg fehér lesz hangja, tán sikerülhet neki. Ámde a gyász valódi színe mégiscsak a fekete. Hiába: pótolhatatlan férfi vagy életemben s nőiségemben. Muszáj megelégedjek a Fehér Csendemmel.

S talán-talán elérkezik majd az az idő is, mikor végre elhallgat...

FELLINGER KÁROLY

Egy fakír naplójából

(In memoriam T. Alfonz)

1.
kihantolása közben
a fakír
nem érzett örömet

ekkorra már a
fogadásokat is lezárták
maradt az ásó
a kapa a nagylapát
mindig ugyanaz
ugyanúgy

amikor a koporsó
fedelét felnyitották
arcába ömlött az idegen föld
szemébe az ismerős por

vakon és fuldokolva
kellett hát végighallgatnia
ahogy élteti őt a nép
– leginkább azok
akiknek kedvezett a szerencse –

2.
Alzheimer-kóros
a nagyanyám

közönséges csörgőórát
dajkál

tente baba tente

elbóbiskol a karosszékeben
hinta-palinta

pont amikor a kezében
csörögni kezd az a
fránya vekker

csörögni kezd

3.
mielőtt elindulok
becsatolom a biztonsági övet

azért csinálom, hogy a napom szerencsés
legyen, hogy az a valaki megsegítsen
mert enélkül
úgyis szarnék az
egészre, az övre
a rendőrrre meg pláne
nem magamtól
tőlem függök

GÁGYOR JÓZSEF

A tallósi Péro

A szakirodalomból tudjuk, hogy az észak-indiai eredetű cigány népcsoport eredeti lakóhelyét Kr. u. az 5–10. században hagyta el. Magyarországon először 1416-ból származó források említenek Brassó mellett táborozó cigányokat. Néhány évtized múlva már az európai országok nagy részében megjelentek.

Hogy a 15–16. század fordulóján kialakuló Tallóson mikor jelentek meg az első cigányok, arról nincsenek adataink. Azt viszont tudjuk, hogy a cigánykérdés már a 17. század végén komoly gondot okozott Pozsony vármegyének. Az 1700-ban Bazinban tartott közgyűlés elrendelte, hogy a cigányoknak az egész vármegye területéről egy hónap leforgása alatt távozniuk kell. A szigorú rendelkezés értelmében mindazokat a cigányokat, akiket egy hónap elmúltával a vármegye területén találnak, közönséges tolvajoknak és gonosztevőknek fogják tekinteni, s törvényes eljárást indítanak ellenük. A rendelkezésnek azonban nem lett foganatja. Mária Terézia és II. József megkísérelte letelepítésüket, de az ő igyekezetük is sikertelen maradt.

Tallóson eredetileg a falu déli szélén, a Cigánylaposnak vagy egyszerűen csak Laposnak mondott községrészen volt a cigánytelep. A Pozsonyeperjes felé vezető országút bal oldalán, a falun kívül, a Dinnyés-dombnak nevezett homokdombon ez idő tájt mindössze 7 cigány család lakott.

A tallósi hitelszövetkezet 1930. november 30-án felvett jegyzőkönyve a cigányokkal kapcsolatban siránkozva panaszolja: „A lakosságra nézve pedig valóságos átok ezen több mint 300 cigány eltartása; nagyobb veszedelem ez a sáska-

járásnál, mert ez örökös koldulásból és lopásból tengeti nyomorult életét.”

1938-ban a Cigánylaposban tűz ütött ki, s a putrik nagy része leégett. A község a kárvallottakat a dinnyés-dombi cigányok mellé telepítette át. Ily módon épült ki a Péro, a talósi cigányok szálláshelye.

1960-ban Tallóson 271 cigány élt. A 15 éven felüli férfiak száma 56, az ugyanilyen korú nők száma 69, a 15 év alatti gyerekek száma pedig 146 volt. Analfabéta volt 43, ebből 12 nő. A munkaképtelenek száma 65, ebből 17 nő, a nyugdíjasok száma pedig 21 volt. A cigánytelep 41 viskójában 44 család 255 tagja lakott kritikus körülmények között. A község belterületén csupán 2 család lakott 16 családtaggal.

Ebben az évben a Pérón filmfelvételek készültek Zbohom, Péro (Isten veled, Péro) címmel. A filmet abból az alkalomból készítették, hogy két család elhagyta a Pérót, és munkahelyén, Úrföldön szép, tiszta, új lakásba költözött. A filmezés után nemsokára azonban mindkét család visszatért a Péróba, nem voltak képesek megszokni az új, modern lakást.

1962-ben 44 viskóban már 45 család lakik; 304 lakos, köztük 81 iskolaköteles gyerek. A 2070 lelket számláló községben a cigányok aránya 14,68%. A helyi nemzeti bizottság tanácsa a cigányok soraiból rendfenntartó komissziót alakított a következő tagokkal: Farkas Móric elnök, Lavu Lajos, Horváth Sándor, ifj. Lavu Lajos, Patkoló Károly, Horváth Vilmos, Ferdinand Miklós, Sípos Béla és Lakatos Antal.

Az 1963/1964-es tanévben a magyar tanítási nyelvű iskolába 60, a szlovák tanítási nyelvű iskolába pedig 15 a beírt cigány tanulók száma. A hatodik osztálytól feljebb csak elvértve kerül közülük egy-két tanuló. Ennek fő oka az, hogy rendszertelenül, hetente, kéthetente egyszer, esetleg egyáltalán nem járnak iskolába. Télidőben gyakran lehet

őket látni, amint hátukon gallyat cipelnek a közeli erdőkből, a Fácánosból, a Sarkantyúból, a Kiskóból vagy a Kányásból. Ha az iskolalátogatás elhanyagolása miatt felszólítják és figyelmeztetik őket, mindent megígérnek, de két-három nap múlva már elfelejtik, hogy mit ígértek.

Az utolsó vajdájuk Lakatos Sándor volt. A pörlekedéskor ő szokott igazságot tenni, a verekedéseknél pedig rendet teremteni, szükség esetén a „csendőörökért” futni. 1963-ban bekövetkezett halála után – a cigánybírói tisztségben – fia, az édesanyja vezetéknevét viselő Farkas Móric lépett a nyomdokaiba.

1965 nyarán a Péro képe: vályoggal kitapasztott sövényfalas rogyadozó viskók, mezítelenül futkározó gyerekek, a viskók előtt heverésző asszonyok, összetákolt disznóólak, szemét, piszok mindenütt, illemhely elvértve csak egy-kettő látható. A viskók előtti térséget tyúk, kacsák és libák népesítik be. Csaknem minden család tart sertést, némelyik kettőt is. A Péro közepén egy gémeskút díszes, erről hordják a vizet mindnyájan. Villanyuk nincs, így csak telepés rádiót hallgathatnak, a televízió után pedig csak sóhajtozhatnak. A helyi hangoshíradót azonban már ide is kivezették. A nyilvántartott tébécések száma 3, a nemi betegeké pedig 7.

Az asszonyok közül egy sincs munkaviszonyban, a gyermekáldás bőséges. Lavu Károlyné Betyár Etela például, aki 1904-ben született, 16 gyermeket szült, Lavu Lajosné Lakatos Ilona, aki 1922-ben született, 15 gyermeket hozott a világra. A gyermekekre családi pótlék címén hatalmas összegeket vettek fel, ám ennek úgyszólván semmi látszatja nem volt.

A férfiak többnyire Csehországba jártak munkára. Hetente vagy kéthetente jöttek haza. A zenéhez csak néhányan értettek közülük, ezért a falubeliek „paraszt cigá-

nyoknak” vagy „mórvető (vályogvető) cigányoknak” tekintették őket, szemben a zenéhez értő vezekényi vagy vízkeleti „úri cigányokkal”. Zenéhez értő cigányok voltak: Horváth Gyula (Kurci), Horváth Sándor (mindkettő hegedűs és prímás), Lavu János, Lavu Pál (hegedűsök), Lakatos József (brácsa), Patkoló Károly (nagybőgő), Patkoló Károly (Csenkei; cimbalom), id. Lavu János (cimbalom; a vízkeleti zenészekkel játszott egy zenekarban). Mulatságokon „Kurci bandája” csak szükség esetén lépett fel, többnyire a vízkeleti cigányokat szokták a rendezők felfogadni.

A Péróban gyakoriságuk sorrendjében a következő vezetéknevek fordultak elő: Lakatos, Lavu, Sípos, Horváth, Ferdinand, Ábrahám, Patkoló, Tankó, Farkas. A felsorolt neveken kívül még három vezetéknevvvel találkozunk: Dani, Virágh, Bertók. Használóik a 60-as évek elején más községekből költöztek ide. A leggyakrabban előforduló férfi keresztnevek: Béla, Sanyi, János, Miklós, Lajos, Károly, Móric, Rudi stb. A leggyakoribb női keresztnevek: Maris, Szidi, Janka, Kati, Hermina, Tercsi, Etela, Lula, Lujza, Margit, Gizi, Ilony, Irén, Vali, Klári, Piros, Rózsai, Angyel, Bözsi, Viol stb. Néhány férfinak a Péro még további nevet, ragadványnevet is ajándékozott. Például Horváth Gyulát rendszerint Kurci, Patkoló Károly cimbalmost Csenkei, Lavu Pált pedig egyszerűen csak Palcsi néven emlegették.

Az élelmesebbek közül néhányan megpróbálták kitörni az elmaradottságból. Így került a falu belterületére öt család: Lavu Dezső, Lavu Lajos, Ábrahám József és Horváth István, akik építkeztek és Lakatos Sándor, aki egy öregebb házat vásárolt magának.

A kerületi nemzeti bizottság cigánykérdésekkel foglalkozó komissziója 1965. július 15-i ülésén határozatot fogadott el, mely szerint a tallósi cigánytelepet likvidálják. Augusztus 2-án a Galántai Járási Nemzeti Bizottság szakosztálya

felbecsültette a Péróban levő viskók értékét. Minthogy nyolc viskót még a felbecsülés előtt lebontottak, a cigánykérdésekkel foglalkozó komisszió tagjai úgy határoztak, hogy a helyi nemzeti bizottság ismeretei alapján a viskók értékét majd utólagosan becsülik fel. A viskók felvásárlására, illetve a cserelakások biztosítására a kerület 250 000 Kcs-t irányzott elő. Augusztus 26-án Jozef Kacsa, a knb alkalmazottja a helyszínre látogatott, hogy saját nyelvükön elbeszélgesse a cigányokkal, s így lélektanilag előkészítse őket az eseményekre. Látogatása idején a Péróban 36 cigány család lakott; a gyerekek száma 135 volt. A családfőből 24 rendes munkaviszonyban volt, itt különösebb probléma nem mutatkozott, 12 családban azonban részleges nyugdíjjogosultak, illetve előregedett családtagok voltak. A beszélgetések azzal a megegyezéssel végződtek, hogy 6 család problémáját megoldják úgy, hogy az elaggott szülőket nős vagy férjezett gyermekeik magukhoz veszik, 6 család esetében pedig a jnb keres majd megoldást.

Tánczos Antal tallósi lakos mesélte a múlt század 80-as éveiben: „Amikor a Péro bű szét akarták telepítenni a cigányokat, Dohányos, a községi elnök behívta a Gabacs Jancsit, te Jancsi, aszongya, há neked is köll gondúkoznyi, hogy el kő menned laknyi valahova. Most gyütt a törvény, nem tehetünk ellene semmit. Há mit én, aszongya Jancsi, apám, anyám itt született, aszongya, menjen el a törvény, az csak most gyütt ide! Há elnök, Dohányos, nem tudott rá felelnyi semmit. Há mit csináljak vele, cigány, há se meg nem pofozhatom, semmi, aszongya, el köllött hallgatnom, aszongya. Há mese nincs!”

1978-ban a község a Péro t likvidálta, a Dinnyés-dombot földtúró gépekkel a környező talajszinttel egyenlővé tették, s megkezdték a terület rekultiválását. Felszámolták a Péro szomszédságában levő zsidótemetőt is. A cigányok egy ré-

szét széttelepítették a környező falvakba, más részét pedig átköltöztették a volt Péro közelében található Jegenyés majorba.

1979-ben a község lakosainak a száma 1817. A cigányok száma 96; 12 család a Jegenyés majorban, 8 pedig a községben lakik. 1983-ra – a visszatérőkkel – a cigányok száma már 192-re szaporodott.

Az 1990-es években a cigány elnevezést a roma etnikai megnevezés váltja fel. 1991-ben Tallós 1463 lakosából 13 vallja magát romának. 1998-ban a választásra jogosult romák száma 104, ami az összlakosság 9.33%-a. Szlováknak vallja magát 42. 2001-ben – az utolsó népszámlálás adatai szerint – Tallós lélekszáma 1569, ebből a romák száma 43, a valóság azonban kb. 200. A községben 33 cigány család lakik; ezek a község három pontján összpontosulnak: a már említett Jegenyés majorban, a Felsőmajorban és a Rajcsúr-nak nevezett épületben. A Felsőmajor a Feketevíz folyó jobb partján, a híd szomszédságában álló nagyobb épület. Valaha uradalmi kocsmá, melynek zárt udvarán szállást igénylő fuvarosokat is fogadtak, később a tallósi Esterházy-uradalom igazgatási központja. 1972-től folyamatosan cigány családok foglalták el, 1985-ben pedig már az egész major cigányok lakták. A Rajcsúrt – mely a község középső részén található – gróf Estereházy Mihályné építtette 1910 körül parádés kocsisai számára. 1994 végén a község az épületet a cigány családok befogadására engedte át.

Említést érdemel a tény, hogy a nem roma és a roma lakosság között a gyűlölködésnek és ellenségeskedésnek a községben semmi nyoma nem tapasztalható.

H. NAGY PÉTER

Kimérák

Az alább következő rövid eszmefuttatás egy irodalmi szöveget, egy gondolkodásmódot és egy tudományos jelenséget kapcsol össze. Hogy ennek mi lesz az eredménye, az bizony nehezen található ki. Nézzük hát.

Juhász R. József egyik legfurfangosabb alkotása a *Mai magyar nyelvtan* című – a szubsztanciális lírai tényezőket folyamatosan elimináló – szöveg, mely anno a *Próbaut* (1986) című antológiában jelent meg.¹ A konstrukció egyrészt a leíró nyelvészet alapkategóriáinak újradefiniálására épül, másrészt a hagyományos, kanonikus lingvisztikai taxonómia rendszerszervező kódjának összezavarását hajtja végre. Az utóbbi szempontból – és előfeltevését tekintve – igen fontos előzménye Borges *A John Wilkins-féle analitikus nyelv* című esszéje. Ennek egyik „roppant egyszerű” tételmondata így szól: „az univerzumnak nincs egyetlen osztályozása sem, amely ne volna önkényes és pontatlan.”² Borges példái között szerepel az az elhíresült kínai enciklopédia (*A jóra való ismeretek égi gyűjteménye*), melynek állattani felosztását Michel Foucault oly látványosan és emlékezetesen elemezte. Hosszabban idézem: „Borges felsorolásának szörnyszülöttsége (...) abban áll, hogy a találkozássok közös terét rombolta le. Nem a dolgok szomszédsága lehetetlen, hanem az a hely, ahol szomszédok lehetnének. A következő állatok: »i) amelyek rohanganak mintha csak megvesztek volna, j) a megszámlálhatatlanok, k) amelyeket roppant finom teveszőr ecsettel festettek«, hol is találkozhatnának másutt, mint az anyagtalán hangban, amely felsorolja őket és a hangot rögzítő papíron? Hol is kerülhetné-

nek egymás mellé, ha nem a nyelv helynélküliségében? [A táblázat] lehetővé teszi a gondolkodásnak a lények rendezését, osztályokba tagolását, név szerinti csoportosítását, amelynek révén meghatározható hasonlóságuk és különbségük – ez az a hely, ahol emberemlékezet óta a nyelv kelesztődik a térrel. (...) Borges kínai enciklopédiája és az általa bemutatott taxonómia tér nélküli gondolkodáshoz vezet, valamint »hajléktalan« szavakhoz és kategóriákhoz, amelyek azonban egyfajta kitüntetett térbeliségen nyugszanak, amely térbeliség tele van bonyolult alakzatokkal, egymást keresztező utakkal, különös helyekkel, titkos átjárókkal és előre nem látható kapcsolatokkal.”³

(Érdekességképpen szúrom közbe, hogy a taxonómia megtevesztését maga a biológia is lehetővé teszi. Léteznek ugyanis olyan lények, melyek egyszerre több rendszertani helyet tölthetnek be. A bioorvostudomány – nagyon találóan – kimérának nevezi azokat a teremtményeket, melyek négy szülőtől származnak.⁴ Olyan állatok ezek, melyek két embrió egyesülésével jönnek létre. A folyamat érdekessége, hogy az egyes embrióktól származó sejtek aránya kontrollálhatatlan. Vagyis a születendő szervezet valamely részében a sejtek aránya kiegyensúlyozott lehet, máshol viszont az egyik embriótól származó jelleg felülkerekedhet a másikon. Egyszerű példával élve: fekete egér embriójának és fehér egér embriójának egyesítése fekete-fehér foltos utódot eredményez. Ebből is látható, hogy a kimérák tökéletesen egyediek, nem lehet befolyásolni, hogy az egyes embrióktól származó sejtek hova „tévednek”. A kiméra nem tévesztendő össze a hibriddel: például az öszvér egy kanca petesejtjének egy szamár spermiumával való megtermékenyítésével jön létre. Az öszvérnek tehát két szülője van. A ló és a szamár kimérája ezek embrióinak egyesítésével keletkezne, ami négy szülőt jelent. Míg a hibrid minden

sejtjének a fele a kanca örökítőanyagát, a másik fele pedig a szamár örökítőanyagát tartalmazza, addig a kiméra testét olyan sejtek alkotják, melyek vagy a szamártól vagy a lótól származnak. A leghíresebb kiméra a geep, magyarul a juhkecs, amely juh és kecske embrióinak egyesítésével jött létre – az első példány 1984-ben.)

A Juhász R. József által létrehozott „rendszer” szintén olyan heterotópia, amely aláaknázza a nyelvet, szétzúzza a megnevezés biztonságát, lerombolja a szavakat és a dolgokat összetartó tudományos szintaxist. Nézzünk egy-két példát arra, hogy „A nyelvtani terminusok antropologizálásával felépülő *Mai magyar nyelvtan*” miért „hullik részeire”.⁵ A szófajtani definíciók által termelt sokféleség olyan perspektívákat kínál a csoportosíthatóság számára, amelyek az osztályok neveit pusztán jelölőként engedik megnyilvánulni. Például az „ige” meghatározása a „Kezdetben vala az ige” bibliai passzusból bomlik ki, a névszók felosztását perszonifikációk generálják, a főnév és a melléknév különbsége önnön előtagjaik szembenállásából vezethető le, a számnév funkciója a pénzforrások felől ragadható meg, a név más saját nevének szószerintiségéből eredeztethető stb. A nézőpontok váltakoztatása az alosztályok definícióiba is beszivárog, ily módon ezek szétfeszítik a hierarchikus viszonyok logikáját. Ennek következtében a szövegen explicite végigvonuló politikai-ideológiai retorika szintén sérül, nem képes a koherencia biztosítására, ezért ugyancsak önkényes nyelvként lepleződik le. Pontosabban olyan rendképzetet próbál szabályozni, melynek uralhatatlansága minduntalan kisiklatja és termékettlenné teszi a hasonlóságok és különbségek táblázatszerű besorolásának igényét. Foucault kifejezésével élve olyan széttartó struktúrákat kísérel meg befogni, melyek „kiszárítják a mondandót, önmagukhoz láncolják a szavakat, meggátolva mindennemű nyelvtan lehetőség-

gét”.⁶ Mert ha például a határozószavak, a kötőszavak és a vessző mint írásjel felosztásában a közös alapot keressük, inkább azzal nézünk szembe, hogy ezek a csoportok olyan terekben léteznek, melyekben a mi számunkra nem lehetséges a beszéd és a gondolkodás. Tovább erősíti ezt a nyugtalanító érzést az is, amikor valamely definíció egy kitörölhetetlen szubjektivitásba záródik be:

„A. *Határozott számnév* – amikor határozottan tudom, hogy mennyit kapok a főnevektől.

B. *Határozatlan számnév* – amikor halvány segédfürtői fogalmam sincs arról, hogy mennyit kapok.”

Bárhol is lapozunk bele a *Mai magyar nyelvtan*-ba, nem szabadulhatunk az olyan kérdésektől, mint hogy mit ér és mitől függ a nyelv alapját képező rendszer, le lehet-e azt cserélni. És attól sem, hogy egy látszólag jól bevált taxonómia fundamentális kódjának viszonylagosítása jelen esetben nem a legradikálisabb „térsegi” ironia jelzése-e.⁷ Ebből a szempontból Juhász R. József alkotása – mely tehát a fikatív kommentár borgesesi hagyományával tart rokonságot – talán másféle hatás kiváltására is képes, mint az a bizonyos kínai enciklopédia. Foucault kiindulópontját átfordítva és megtoldva: „Abból a nevetésből született, amely (...) teljesen szétzilálja a mi jelenkori és földrajzi övezetünkre jellemző gondolkodásmódunkat”⁸, amely ha *szlovákiai magyar*, akkor két nyelv kiméréje.

Jegyzetek

1 A mű egy rövid részlete az Iródia Füzetek 3-as számának címlapján is látható. A teljes szöveg megjelent továbbá a *Szélén az ország-*

útnak. Csehszlovákiai magyar líra (1918–1988) című antológiában (válogatta TÓTH László, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1990.).

2 Jorge Luis BORGES: *A John Wilkins-féle analitikus nyelv*, in *Jorge Luis Borges válogatott művei II. Az örökkévalóság története*. Esszék, válogatta és szerkesztette SCHOLZ László, fordította BOGLÁR Lajos–ERTL István–SCHOLZ László, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999, 280.

3 Michel FOUCAULT: *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája*, fordította ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 10–13. Az idézetben nem szerepel a teljes állattani felosztás, ezért még felsorolok néhány kategóriát: a, a Császár birtokát képezők, b, bebalzsamozottak, d, szopós malacok, e, szirének, g, a szabadban futkározó kutyák, h, az ezen osztályozásban foglalt állatok, m, amelyek az imént törték el a korsót, n, amelyek távolról legyenek látszanak. (Ez utóbbi a kedvencem...)

4 Csak emlékeztetésként: a kiméra a görög mitológia szerint egy százfejű óriás apa és egy kígyónő nászának eredménye.

5 KUN Árpád: *Huszonévesek önmagukról: A Próbaút című antológiáról*, *Kritika*, 1987/5, 24. Mint látható lesz, a kritikus – bizonyos értelemben pontos – észrevételét – intenciójával ellentétben – nem feltétlenül negatívumként futtatnánk ki.

6 Michel FOUCAULT: I. m., 12.

7 Vö.: A szerzőnek „a kisebbségi létből származó problémák iránti érzékenységét is bizonyítja nagyszabású, *Mai magyar nyelvtan* című verse”. FILEP Tamás: *I-ró-dia! I-ró-dia! (Próbaút. Fiatalköltők és írók antológiája)*, in *Iródia 1983–1993*, összeállította HO-DOSSY Gyula és KULCSÁR Ferenc, Lilium Aurum Kft., Dunaszerdahely, 1994, 337. Ez az álláspont a szöveg egyes helyei alapján természetesen védhető – mintha a cím a *Kis magyar nyelvtan* palimpszesztje lenne, mely a „kisebbség” denotátuma felé bilentli az értelmezést –, míg egyeb passzusok szerint akár cáfolható

is. (Az idézett számnévi elhatárolás modalitása például nehezen stabilizálható. Vö.: „A számnév nem boldogít!”) A mű újraolvasásának nagy tétje, hogy el tud-e szakadni a '80-as évek aktuálpolitikai dimenzióitól és – a Zalabai Zsigmond által is emlegetett – társadalmi fonákságaitól. (Vö: ZALABAI Zsigmond: *Próbaut a Parnasszusra*, Irodalmi Szemle, 1987/7, 758.) Érdemes itt utalni továbbá arra is, hogy Juhász R. József alkotásának a későbbiekben lesz egy igen érdekes intertextuális „leszármazottja” a „szlovákiai magyar” irodalmon belül. Juhász Katalin *Tanuljunk nyelveket* című szövege (a szerzőnő 1999-es, *Le Big Mac* című kötetében) hasonló módon zavarja össze a kulturális kódokat, mint a *Mai magyar nyelvtan*; az ironikus mozgás azonban itt az idegen nyelv és a fordítás, illetve a nyelvtani teszt mesterkéltségének felnagyítása mentén alakul ki. (Ki gondolta volna, hogy a két Juhász egymástól oly távol eső művészete mégis találkozik egy ponton?)

8 Michel FOUCAULT: I. m., 9.

HEVESI ATTILA

Ének a Tokaji Borról

(Ismeretlen szerző XVIII. sz-i töredéke nyomán; ajánlva Cs. F. T. Zs-nak: frissibe éltesse ez a néhány verssor, ha már jobbat nem hoz neki a fukar sors.)

Furmintom, Furmintom, legjobbik Furmintom,
Véled végtelen nagy szomjam folyton oltom.
Csorog a torkomon a félszáraz nedű,
De marad még helyed néked, Hárslevelű!

Csendes magányomban fogok szomorodni,
Ha nem jó ajkimra némi szamorodni,
Mit hordóban hordott Hegyalja pincéje,
S belé lopódkodott ó-tűzhányók tüze.

Vére a bogyónak óarany színével,
Nedve a nyiroknak fanyarkás levével,
Lávából kicsöppent ásványok vizével,
Aszússá töppedett szőlőszem ízével.

Szivárgodjék belénk illata és íze
Szőlő virágjának, szőlő bogyójának,
A bogyó csöppjei hulljanak ajkinkra,
Harmatozzál nyelvünk, és a garatunkra
Szájunk padlásáról lassan leeresztve
Frissítsék föl testünk s lelkünk örömünkre.

S végül a puttonyok király-kincse jöjjön,
Először illata orrlyukunkba dőljön,
Aztán szopogassuk testes nedvét szánkkal,
Az aszú nektárját csöpögtessük bátran,
S benne, meddig lehet, mélyen elmerüljünk,
Hogy a holnapokra fényesen derüljünk!

Ha télen

Ha télen hideg van, legyen!
Mert télnek lenni kell,
fagyban, fehérben-feketében
csak menni, menni kell;
útjelzés nélkül megmaradni,
amíg telik magadból adni,
s mint otffelejített szénaboglya
várni hajléktalanodva,
maradék melegünk összeadni
s aztán aludni.
Hátha mégis
reánk szakad,
s rajtunk marad
sugarasan a tavasz-ég is.

*

A költő elment. Ittmaradt a vers.
Frissen fogant. Mondhatni nyers.
Szalonnát sütni költ a nyárs,
jó az akác, rosszabb a hárs,
habár teának – meggondolom –
hársfavirággá változom.

HODOSSY GYULA

Hát ittam egy huzamost

(Majdnemese a kicsi Noénak!)

„Égjen a bor fene kedve,
S forrjon át a dús erekbe,
Hát igyunk egy huzamost!”

Így szólt József Attila, s szólhatott volna az az ereje teljében lévő fiatal parasztember is, aki engem borral kínált, alig tizenhét évesen, a Tokaj-hegység északi részén, Szlovákiában fekvő Szentesen, amikor leánynézőbe menve egy kocsmába betértem erőt gyűjteni. Nagy volt az izgalom. Többéves levelezés után meglátogatni azt a lányt, aki hosszú fekete hajával, bájos, szemérmes mosolyával, csillagszemével felpeszdtítette ifjú vérem egy váratlan pozsonyi találkozás során egy – mint a mai – költészetnap rendezvényen, miközben valaki bizonytalán József Attila költészetének nagyságáról beszélt, és a harmadik emeleti ablakpárkányról madarak kémlelték a várost, tanakodva, maradjanak-e, vagy szálljanak tovább az őszi környezetbe, a dévényi erdőbe.

A füstös, de mégis hideg, az egymással háborúban álló különböző eredetű bűzőkkel teli kocsmában, két vagy három asztalnál ültek emberek, civilek, pufajkások és vasutasok keverve. Nagyon köszönve léptem a pulthoz, gondolván ebből baj nem lehet. A Pozsonyban megismert szentesi lány szerelmes levelei melleleg a

bodrogközi tájék finom borairól s arról is hírt adtak, hogy a helyiek mennyire szeretik, s büszkén boraikra, nagy elszántsággal két deci bort kértem a csaposnál.

„Bort kért! Bort kért a fiatalember! – szólalt meg a pincér jó hangosan, megrökönyödött hangon, hogy mindenki hallja.

Nem nagyon értettem, hogy mi rosszat tettem, de valami azt súgta, mint falusi macskának, amikor megérzi a kutya szagát, jobb lenne innét óvatosan kisliccolni, kitolatni, köddé válni, vagy valami hasonló.

„Adj egy kancsót, majd én adok neki bort!” – szólt az egyik nagydarab vendég – akinek olyan nagy volt a tenyere, hogy az enyém akár háromszor is elfért volna benne – a kocsmároshoz.

A pufajkás, a nagydarab az asztal lába mellől előkapott egy kisebb demizsont, és abból egy láthatóan jól begyakorolt mozdulattal teliöntötte a félliteres poharat.

Itt van, ezt idd meg, ez bor! – szólalt meg újfent a hivatalos vendéglátóm, aki hirtelen felállt, s egyet felém lépett. Odüsszeusz a küklopsz barlangjában érezhette olyan kétségbeesetten magát, mint én akkor. A pohár ellentmondást nem tűrően a kezembe került.

„Köszönöm, de én csak...” – próbáltam megszólalni, ám Ő határozottan közbeszólt: „Ez az én borom, idd meg!”

Az asztalnál ülők előtt sör és „borovička”, vagyis borókapálinka párolgott, és ezek külön-külön kellemesnek mondható illata

összemosódva a helyiség többi szagával, csapott orrba mindenkit, ki ide betért. Ez egyfajta szlovákiai magyar valóság.

„Az itt élő magyarok ily módon kívánják kifejezni szolidaritásukat Csehszlovákiával szemben!” – gondoltam magamban. – „A csehek nemzeti italát, a sört vegyítik a szlovákok nemzeti italával, a borókapálinkával és az állampolgári hűség hipp-hopp letudva. Na de a bor az más! A magyarok nemzeti itala becsben van. Otthon, pincék mélyén, nagy múgonddal, szeretettel és odafigyeléssel készítve és tárolva várja a gazdát és annak vendégeit, hogy azok vérét erővel, jókedvvel, szerelemmel és vággyal töltse meg, mint ahogy az okos könyvekben ez le van írva!

„Idd meg!” – csendült vissza fülembe a felszólítás.

„Idd meg! – de ennyit?” Tettem fel a kérdést magamban. Számhoz emeltem a korsót. A teremben mindenki engem bámult. Még a legyek is, pedig volt belőlük elég, elcsendesedtek, várták a mutatványt. Ittam a bort. Egyébiránt finom volt, húsító hatása meg kimondottan jólesett. És ittam, és ittam! Mint mutatványosnak a trapézon, szurkolt nekem a közönség, így nem csoda, sikerült. Amikor kiürült a pohár, a demizsonos azt újra megtöltötte. Nem szólt semmit, elég volt rám néznie. Azt is megittam. Így esett meg, hogy erőgyűjtés helyett erőt veszve, csapottan, megfáradva, mint jó magyar vitéz vesztes csatából indultam tova leányölelésbe.

Arra még emlékszem, többre szerencsére nem,
hogy a szülői ház szép faragott kapualjából a
leányzó nagymamája a család többi tagjának
bekiáltott: „Gyertek, megjött a nyugati fiú!”

A költészetnap nagy szerelmi fellángolás után
így aztán ezen alkalomból a hön áhított udvarlás
elmaradt, de magamba térve, a hazafelé
zakatoló vonaton mondhattam József Attila után:

„Bor, cselédem, így veszünk el,
Egymást égetjük tűzünkkel,
Hajh, de virul az a lány!
Hejh, de szép is az a lány!
S élni mégis keserűn kell –
Ha veszni kell, hadd vesszünk el.
Csak viruljon az a lány!”

JAKUBECZ MÁRTA

Hidakon járunk

Egy adatot keresek a Búvár Zsebkönyvek sorozata Hidak
című kiadványában. Ott áll előttem az építő, a tervező ne-
ve, ott áll a sok-sok információ.

Nézem a hidat a képen, amint átível a folyó felett. Ös-
szeköti a két partot. Közelebb hoz két helyet, amit elvá-
lasztani kíván a pusztító víz, a mindent legyőzni akaró erő.
A víz, amely a két partot oly hivalkodóan, ereje tudatában
mossa...

De az áramlás felett diadalmaskodik a híd: összekötő
szerepe túlmutat a víz kicsinyes-romboló szétválasztó szán-
dékán. A híd szilárd talajával megmutatja a szeszélyes víz-
hullámoknak: partokat kötök össze, egyé fonom, ami foly-
tonosságra áhítozik. Értelmet adok a lépésnek, folytatást az
útnak. Távlatot a jövőnek. Reményt az embernek.

Hidakon járunk. Általuk válik folyamatossá megkezdett
utunk. Emiatt igyekszünk megtartani a hídjainkat.

Néha mégis „elfogynak” alólunk, és azt vesszük észre,
hogy nélkülük már-már feladjuk. Igyekszünk őket újjáépí-
teni, a nehéz vaskonstrukciókat „összehegeszteni”, majd bi-
zonytalan léptekkel próbáljuk ki megint, megtart-e ben-
nünket szilárd talajuk, láthatatlanul szőtt „védőhálójuk”?
Ha megfelelő a statikájuk, bátran indulunk el rajtuk. Más-
kor meg valamilyen okból nem sikerül őket helyreállíta-
nunk, pl. mert gyengék a tervezői vagy építőmesteri adott-
ságaink, esetleg a kitartásunk hiányzik a szakmunkák el-
végzéséhez. Ezért inkább kész hidakat keresünk. Két híd
között pedig el-elhagyja ajakunkat a fohász: „Ó, csak elér-

jük a másik hidat...” Csak el ne fogyjon addig a hit, a bizalom, az újrakezdés lendülete...

A két híd között is ki kell tartania a megtört kenyérnek, a két híd közt is meg kell őrizni a tarisznyába csomagolt hitet. A mindennapok kínlódásaiban – a „két híd között” – is remélni kell, hogy egyszer csak feltűnik előttünk az új híd körvonala, amely örömmel tölti el a lelkünk, mert általa átjuthatunk a másik partra. Így folytonosságot nyerhet a lelki életünk. Ezen az úton, a csalódottság érzete közepette, a kilátástalannak tűnő vándorlásaink során is mellettünk áll az Úr...

A két híd között leverten botorkálni olyasmi, mint azon a bizonyos emmauszi úton járni. Hirtelen azt vesszük észre, hogy hozzánk csatlakozott valaki, aki a szomorú, letargikus állapotunkban lám: mégis velünk tart. Nem hagy egyedül vándorolni. És később a hídon járva majd így emlékezhetünk: „*Ugye lángolt a szívünk, mikor útközben beszélt hozzánk...*” (Lk 24, 32) A keresés emmauszi útjának végén pedig felismerjük az Úr örömet és bizonyosságot hozó jelenlétét, és mi is így fejezzük ki óhajunkat: „*Maradj velünk, mert esteledik és már lemenőben van a nap.*” (Lk 24, 29–30)

De őt talán már kérnünk sem kell. A mélypontjaink és szárnyaló magasságaink váltakozását látva aggódik értünk, és védelmezve tart velünk a keresés útján.

A hídkeresésbe vagy az új hidak építésébe a legtöbbször másokat is igyekszünk bevonni. A hídepítők, a hídkeresők és a hidakon járók közös törekvése, hogy a hídrombolók esztelen „tevékenységét” megállítsa. Hogy fellépjenek azok ellen, akik a pusztító víz szószólói, a káosz előidézői, a zsákutcákba való terelgetés „szakértői”.

A hidak nemcsak a megkezdett lelki élet folytonosságának szimbólumai. A valóságban is összeköthetnek két országot, két nemzetet, két városrészt, szakadék felett ívelhetnek át, vagy gyorsforgalmi út folytonosságát biztosíthatják...

A Párkány és Esztergom közötti Mária Valéria híd történetén keresztül is láthatjuk, hogy milyen nagy szerepe tud lenni egy hídnak. Ugyanakkor arra is rámutat e konkrét híd példája, hogy a hídrombolók mekkora úrt tudnak maguk mögött hagyni, és hogy milyen elkeserítő tud lenni a híd újjáépítésének elodázása, mert emberek és nemzetek közötti ridegséget, távolságtartást eredményez.

Az emberek közti „lelki hidak” hiánya szintén fájó pontként szerepelhet az életünkben. Mai rohanásunkban – amely sajnos nem a Szent Pál-i lelki tartalommal gazdagított „futás” a cél felé – hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy embertársaink felé hidakon kell közelednünk.

A lelki-szellemi hidak embereket, népeket kötnek össze, ilyen értelemben az oltáriszentségnek van a legnagyobb hídszerepe, mert Krisztusban egyesíti a különböző nemzeti-szerű és eltérő kultúrkörbe tartozó híveket.

A szellemi hidak kimunkálásában nem kis szerepe van a jó példa felmutatásának.

Akadnak is bőven, akik „hídverőnek” vallják büszkén magukat. A baj csak az, hogy menet közben nemegyszer kiderül róluk: éppenhogy az épülő híd „szétverői”. A politikai élet tele van az ilyen alattomosan hazudozó rombolókkal. Arról lehet felismerni őket, hogy a kampányukban a hídepítő szerepét vallják a magukénak, ám a hatalom bársonyszékébe kerülve inkább hidakat vernek szét uszításaikkal és az embereket egymással szembeállító döntésekkel.

Sajnos, az egyházi életünk sem mentes az olyanoktól, akik Jézus nevében lelki hidak építését vállalják fel, ám a valóságban nem tudják vagy kényelemszeretetből nem akarják összetartani a rájuk bízottakat.

Az igazi hídépítők szeme előtt azonban nem egy buzdító példa lebeg. Lelkesítő, hogy akadnak az egyházban mai Teréz anyák és Szent Ferencek, még ha esetleg valamivel kisebb hatékonysággal tevékenykednek is. Ám hídépítésük fáradhatatlansága nagyra becsülendő...

Hidakon járni, hidakat építeni, hidakat keresni vagy hidaká válni napjaink nagy kihívása. És ha olykor a két híd között vagy a híd közepén a két part között szomorúan és csaldóttan mégis elakadunk, ne feledjük, hogy az emmauszi úton járunk, ahol a hozzánk csatlakozott idegenben módunk van felismerni az Urat.

JUHÁSZ L. ILONA

Emlékoszlopok/kopjafák

A fafaragó állatorvos – Dr. Sidó Szilveszter emlékjelei

Írásom témája az 1960-ban Bátorkeszin született, ma Búacson élő állatorvos, Sidó Szilveszter fafaragó tevékenységének bemutatása. Személye a dunaszerdahelyi székhelyű Lilium Aurum Könyvkiadó által létrehozott Vámbéry Irodalmi Kávéházhoz is kötődik, hiszen az annak falát díszítő, Vámbéry Ármint ábrázoló faragott falikép az ő munkája. Szívesen ismertetem meg a kedves olvasót éppen Sidó Szilveszter munkásságával, hiszen egy olyan nem mindennapi, mondhatni reneszánsz ember portréját rajzolhatom meg, amilyennel manapság nagyon ritkán találkozhatunk.

Sidó Szilveszterrel 2004-ben találkoztam első alkalommal, amikor a „*Fába róva, földbe ütvé...*” *A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál* c. 2005-ben megjelent kötetem anyagát gyűjtöttem, s több más fafaragó mellett őt is felkerestem. Mielőtt rátérnék a nevezett tevékenységének bemutatására, néhány mondat erejéig kitérek a kopjafaállítás szokására:

A szlovákiai magyar tájakon a legközkedveltebb emlékmű-típusnak a fából készült kopjafákat/emlékoszlopokat tekinthetjük. Ezek lényegében Erdély egyes vidékein (valamint más magyarlakta tájakon is) elterjedt református és unitárius sírjelekből-fejfákból alakultak ki. Ezt a sírjeltípust egyes kutatók a honfoglalás kora óta kontinuusnak tekintik, és eredetét a kopjás temetkezéshez kötik. A kopjafák-emlékoszlopok mai elterjedésében tehát elsődleges szerepet az a tény játszott, hogy kizárólag magyar jellegű objektumnak tartják, miközben állíttatásuk más emlékművekkel

szemben anyagilag kevésbé megterhelő az adott közösség számára.

A Magyarország határain kívül élő magyarok körében elsőként Szlovákiában tűnt fel a folklorizmus-kopjafa emlékjelként. A Komárom melletti Őrsújfalu egykori autókempingjében szervezett I. Nyári Művelődési Tábor befejezéseként avatták fel a szervezők a legelső ilyen jellegű objektumot 1977-ben, emléket állítva ezzel a diákok és értelmiségiek által szervezett rendezvénynek. Később más magyarlakta vidékeken is szerveztek hasonló művelődési táborokat, így ezek terjedésével együtt fokozatosan terjedt a kopjafaállítás szokása is. Az 1989-es rendszerváltásig már több mint egy tucat emlékoszlop/kopjafa jelezte a szlovákiai magyarok által nagyon közkedvelt nyári táborozások és más kulturális rendezvények helyeit, sőt a kelet-szlovákiai Jánokon az egységes földműves-szövetkezet megalapításának 40. évfordulója emlékére egy ilyen emlékjelet avattak a rendszerváltás előtt néhány nappal.

A kopjafák/emlékoszlopok készítői között a kezdeti időszakban a lelkes amatőrök mellett ott találhattuk a szlovákiai magyar képzőművészeket is. Általában ők tervezték meg a kopjafát, és ők irányították a faragást is. A rendszerváltás előtt a kopjafaállítás egyrészt ellenzéki megnyilvánulásnak számított, másrészt pedig az állítók nemzeti hovatartozását is kifejezte, tehát egyfajta nemzeti szimbólumként is funkcionált. Az 1989-es rendszerváltás utáni időszakban a kopjafaállítás szokása addig soha nem tapasztalt mértékben terjedt el, ekkor már nem csupán a kulturális rendezvények alkalmával állították, hanem különféle politikai és társadalmi rendezvények, történelmi évfordulók emlékjele is a kopjafa lett.

Az 1989-et követő időszakban a kopjafák/emlékoszlopok számának növekedésével természetesen a fafaragók

köre is kibővült, a képzőművészek s a művelődési táborokban tevékenykedő amatőr faragók mellett nagyon sok új arc is feltűnt. Többen közülük a művelődési táborok résztvevői, vagy pedig a szlovákiai magyarok kulturális életének aktív szervezői voltak, de sokan mások is elkezdtek kopjafákat/emlékoszlopokat faragni, akik nem látogatták az említett rendezvényeket, s régebben sem foglalkoztak ezzel a tevékenységgel.

A mai kopjafakészítők körében kiemelkedő hely illeti Sidó Szilvesztert, akinek több alkotását is megtalálhatjuk elsősorban szűkebb pátriájában, a szlovákiai Kisalföld délkeleti részében. A kassai gépipari szakközépiskola diákjaként kapcsolódott be a szlovákiai magyarok kulturális életébe, mégpedig a Csemadok mellett működő Új Nemzedék néptáncgyűttes tagjaként. A fafaragványokkal Erdélyben ismerkedett meg, ahová a néptánc- és táncházmozgalom kapcsán jutott el. Legelső útjára a következőképpen emlékszik vissza:

„Az erdélyi dolgokat nem is ismertem, de az Új Nemzedékben erdélyi dolgokkal kezdtünk foglalkozni, erdélyi táncokat kezdtünk tanulni. Ilyen módon 1983-ban nyakunkba vettük úgymond a világot, és elmentünk néhányan Erdélybe: Székre, Mezőségre, Kalotaszegre. Ez egy olyan elementáris élmény volt, amit mindig magammal hordok. Elsősorban a faragott dolgok fogtak meg, tehát amikor első alkalommal Bánffyahunyadon álltunk meg, ott mindjárt a temetőbe mentünk. Nem tudom, miért, de kopjafát akartam látni a magavalóságában. Bánffyahunyadon, a temetőben találkoztam először ezekkel a kopjafákkal. Aztán ahogy mentünk más helyekre, én mindenhol mentem a temetőbe is. Rettenetesen lenyűgöztek a fafaragások, végigfényképeztem mindent...”

Az állatorvosi egyetem elvégzése után, a katonai szolgálat idején faragott legelső alkalommal kopjafát, mégpedig 3 miniatűr darabot. Faragással korábban nem foglalkozott, ez volt az első ilyen jellegű próbálkozása.

„Ami a faragást illeti: ezek az erdélyi élmények mély nyomokat hagytak bennem. De arra nem gondoltam, hogy én is csináljam. Soha nem láttam faragókat dolgozni, nem ismertem a szerszámokat. Aztán annyi történt, hogy amikor katona lettem, unatkoztam, s akkor volt időm arra, hogy ezeket a felgyülemlett élményeket feldolgozzam, s akkor azt mondtam, hogy kopjafa, de nem gondolkodtam ilyen nagy méretekben, mint most. Akkor faragtam ezt a három kis kopjafát, amit most is őrzök...”

A katonai szolgálat letöltése után a csallóközi Csicsón kapott állást. Itt ismerkedett meg Nagy Gézával, akit szintén érdekelt a faragás. Neki voltak ehhez szükséges szerszámai, így az ő kezdeményezésére elhatározták, hogy faragnak közösen egy kopjafát. A kolompfának nevezett első kopjafájukat/emlékoszlopukat diófából faragták 1986-ban, majd a csicsói kastély kertjében állították fel.¹ Sidó Szilveszter már Búcsón lakott, amikor Nagy Gézával megbízást kaptak Csicsó községtől egy-egy kopjafa elkészítésére, amelyeket a világháborús emlékmű részeként állítottak fel az ottani temetőben. Lényegében ez volt Sidó Szilveszter első önálló kopjafája/emlékoszlopa.

A második emlékmű jellegű kopjafája Dunamocson a templom mellett áll, és bár a honfoglalás 1100. évfordulójára készült, azonban csupán 1997-ben állítják fel. Ezt az emlékoszlopot Sidó Szilveszter ingyenesen, ajándékként faragta a településnek. Eredetileg szülőfalujának, Búcsnak

szeretett volna egy ilyet faragni, azonban a helyiek egy közteri alkotást, egy lovas szobrot terveztek az évfordulóra.

„1995-ben a magyar rádióban, a Kossuth adón hallottam egy riportot, már nem tudom, ki beszélt, de arról volt szó, hogy közeledik a honfoglalás 1100. évfordulója. Egy prominens személyiség, már nem emlékszem, hogy ki volt, azt mondta, hogy minden magyar ember, aki csak teheti, s van rá valamilyen lehetősége, képessége, az tegyen le egy jelet, valamilyen módon járuljon hozzá az 1100. évforduló megünnepléséhez. Én ugye akkor már faragtam kopjafát, így azt gondoltam, hogy én faragok egy kopjafát. Ugye én nem várhattam azt, hogy engem valaki megkeressen és felkérjen, hogy faragjak egyet, mert akkor még nem ismertek. De mindenképpen megvolt bennem az akarat. Akkor én felajánlottam a falunak, hogy csináljak egy ilyen emléket. Azonban ezt nem fogadták el, nekik ez kevés volt, egy nagyobb lélegzetű dolgot akartak. Így lett a több mint 400 ezer korona értékű lovas szobor. Én ingyen gondoltam, felajánlásként, mert úgy gondoltam, hogy ha felajánlottam, akkor nem kérek érte pénzt. Szerettem volna egy emléket, mert annyira megfogott az a gondolat, amit a rádióban hallottam, hogy mindenképpen szerettem volna valamit faragni. Ez volt az egyetlen, amit el tudtam volna képzelni részemről, de hát nem fogadták el. Akkor aztán felajánlottam Dunamocsnak, ahol elfogadták, s akkor nekiálltam faragni az első olyan kopjafát, amibe beleadtam anyait, apait. Erre sok időm volt, még 1995 őszén fogtam hozzá. Több hónapom volt rá, szépen megterveztem. Hónapokon keresztül jártam Dunamocsra faragni. A községi hivatalnak volt egy esketőterme, ott volt a fa, ott faragtam egyedül. Volt

ott egy lemezjátszó, hallgattam a népzenei lemezeket, mert én mindig népzene-t hallgatok, ha faragok, az inspirál, az ad erőt, hogy ne fáradjak el.”

Bár idejében elkészült a kopjafa/emlékoszlop faragásával, azonban az akkori politikai helyzet miatt² a polgármester nem merete vállalni a felállítást a honfoglalás évfordulójára, így csak később, 1997-ben avatták fel. Sidó Szilveszter fafaragó a következőképpen emlékezett az akkori történésekre:

„Ez volt az az időszak, amikor Mečiar volt hatalmon, és jött a minisztériumból egy körlevél. Ez akkor volt, amikor Krasznahorkán is volt az a bizonyos probléma az ottani millicentenáriumi emlékművel, amit őriztek akkoriban éjjel-nappal.³ Akkor, ahogy megkapta azt a bizonyos levelet a dunamocsi polgármester, ő is megijedt, hogy akkor most mi lesz, nem akart problémát magának. Én majdnem készen voltam a kopjafával. Úgyhogy nem is merete vállalni, hogy fel legyen állítva. Nem is lett, úgyhogy megvárta a következő évet, 1997-et. Akkor márciusban, március 15-re lett felállítva. Rádadásul nem közterületen, hanem a református templom kertjében.”

Az 1989-es rendszerváltás előtti művelődési táborokban készült kopjafákra általában rovásírással rávésték a „VAGYUNK” szót is. Ezzel lényegében a hatalomnak üzentek, hogy a burkolt, vagy nyílt asszimilációs politika ellenére a szlovákiai magyarok mégis léteznek. Rovásírással feliratokat több, a rendszerváltás után állított kopjafán is találhatunk.⁴ Sidó Szilveszter is ezzel az írással véste rá a dunamocsi kopjafára, hogy eredetileg milyen alkalomból készült:

„Nagy vita volt akörül is a faluban a képviselő-testületben, hogy mi legyen az a mondat, amit majd ráfaragok (...) Akkor azt mondtam, hogy ez a kopjafa eredetileg a magyar honfoglalás évfordulójára készült, arra terveztem, olyan motívumokat faragtam rá, ez nem lehet más, mint a magyar honfoglalás emléke. És ha nem merik ráírni, akkor kitaláltam, hogy ráírom szépen rovásírással, igaz, hogy senki se tudja majd elolvasni, de ez a fa akkor is arra készült, ezt kell ráírni. Így készült el a legelső kopjafám, amibe tényleg beleadtam anyaitapait, mivel sok időm volt az elkészítéséhez.”

A dunamocsi kopjafát rövid időn belül fokozatosan egyre több követte. Búcs község első írásos említésének évfordulójára ajándékként ingyen faragott egy kopjafát, s ugyancsak ő készítette el az ún. szlovák–magyar lakosságcsere évfordulóján a Búcsról kitelepítettek emlékére állított kopjafát is.

A Rákóczi Szövetség tizenkét komáromi járásbeli településsel (Bátorkeszi, Búcs, Csallóköz-aranyos, Dunamocs, Dunaradvány, Hetény, Izsa, Karva, Madar, Pat, Vágfüzes, Virt), valamint a Duna túlsó, magyarországi oldalán fekvő Neszméllyel közösen 1996-ban alakította meg a Hídverő Szervezetet, amelyhez később Marcelháza is csatlakozott. E szervezet rendezésében hagyományá vált a Hídverő Napok szervezése, s ezek emlékére a Hídverő Kopjafák állítása. E kopjafák zömét Sidó Szilveszter faragta, többek közt a szülőfalujába, Bátorkeszire is. Egy alkalommal – 2003-ban – a szóban forgó rendezvény emlékére Dunamocsra egy köztéri kaput faragott.

Amint arról már a fentiekben is szóltam, Sidó Szilveszter több kopjafát faragott a szűkebb pátriájának településére. Dunaradványra például már 3 emlékoszlopot is faragott. Ezen a településen már állt egy erdélyi fafaragó által 1994-

ben készített kopjafa, amely a második világháborúban el-
esettek emlékművének részét képezte. Mivel ez nagyon rö-
vid időn belül tönkrement, a község úgy döntött, hogy az
eredeti alapján egy újat készített. Ennek megfaragására
Sidó Szilvesztert kérték fel, s ugyanide faragott egy emlék-
oszlopot Baróti Szabó Dávid, valamint a 2006-os Hídverő
Napok emlékére is. Az előbbi egy erdélyiek által a Baróti
Szabó Dávid Napokra a községnek ajándékba hozott kis
kopjafa alapján faragta ki.

*„A másik dunaradványi kopjafa története az, hogy
Baróti Szabó Dávid ugye Virten van eltemetve, de Virt
Dunamocs része közigazgatásilag. Erdélyből hoztak
ajándékba Virtre egy kopjafát a barótiak, amikor a
Baróti-ünnepségek voltak. Ez egy kisebb kopjafa volt,
aminek van ilyen talapzata is, úgyhogy megáll. Ez a
községházán van. A polgármesternek jött az ötlete,
hogy a kopjafát a falu kapta ajándékba, de mivel a köz-
ségházán van, nem szolgálja a falut. Akkor kérdezett
meg engem, hogy meg tudnám-e csinálni ugyanazt
nagyban. Úgyhogy megfaragtam, s az a megtiszteltetés
ért, hogy Darázs Rozália szobrászművész elkészítette
azt a plakettet, ami az eredeti kopjafán agyagból van és
Baróti Szabó Dávidot ábrázolja. Tulajdonképpen így
azon a kopjafán három név szerepel, rajta van az ere-
deti kis kopjafa faragójának a neve, az enyém és a Da-
rázs Rozáliáé is, aki a plakettet készítette.”*

Sok esetben az állíttatók a felavatás után nem törődnek a
kopjafával, így ezek idővel tönkremennek. Néhány fafara-
gó és település figyelmet fordít az emlékoszlopok konser-
válására a felavatást követő időszakban is: többször átke-

nik, átfestik, hogy megvédjék a korai enyészettől. Sidó Szil-
veszter is nagy gonddal óvja alkotásait:

*„Egy időre hazahozattam a Baróti Szabó Dávid
kopjafáját Dunaradványról, mert konzerválni kellett,
nagyon megszurkült. Most már vannak újabb anyagok,
amelyek jobban konzerválják a fát, időállóbbak és víz-
állóak. Én kértem, hogy hozzák el, és szépen átkentem.
Most már van olyan anyag, amivel ha bekenem, már
nem szurkúlnak meg, mint pl. a dunamocsi kapu se,
mert azt már ezzel kentem le.”*

Sidó Szilveszter kopjafái sírjelként

A kopjafák elterjedését nemzeti szimbólumként a folklo-
rizmus egyik jellemző példájának tekinthetjük, mivel egy
már létező jelenség, a temetői fejfa egy gazdagon díszített
típusa emelkedett be nemzeti szimbólumként, emlékművek
formájában egy másik társadalmi réteg, társadalmi rétegek
kultúrájába, s kapott új funkciót. Idővel a kopjafa mint ma-
gyarságszimbólum ismét megjelent a temetőkben, eredeti
funkciójában, tehát sírjelként. Ezt a fordított folyamatot
(tehát a folklorizmussá vált kopjafa újfent „népivé válá-
sát”) folklorizálódásként értelmezhetjük. A folklorizáló-
dott kopjafa viszont elsősorban már nem vallási különbözö-
séget mutat (ahogy azt az eredeti fejfa/kopjafa tette), ha-
nem a felekezeti kötődéstől többé-kevésbé (nem teljesen!)
függetlenül az elhunyt nemzetiségi hovatartozását, tehát
magyarságát hirdeti, s nem az adott település fejkultúrá-
ját követi, hanem a folklorizmus-kopjafáét.

Ennek a jelenségnek az illusztrálására nagyon jó példa-
ként szolgálnak a Sidó Szilveszter által temetői sírjelként

faragott kopjafák. Ő ez ideig három ilyen sírjelet faragott: a legelső egy 2002-ben elhunyt párkányi pedagógus, Mészáros József sírját jelöli. Az elhunyt vallási hovatartozására a kopjafára erősített táblán látható kereszt utal. A másik két kopjafa a bátorkeszi temetőben áll, s az egyik Sidó Szilveszter 2000-ben elhunyt édesapjának sírjeleként készült. Az elhunyt katolikus vallására a kopjafára faragott kereszt utal. Az édesanyja számára szintén kifaragott egy kopjafát, azonban ezen egyelőre semmilyen felirat nincs. Az utóbbi évtizedekben általánosan elterjedt szokássá vált, hogy miután az egyik házastárs elhunyt, az özvegy úgy készítteti el a végleges, márványból vagy más anyagból készült síremléket, hogy arra egyben a saját nevét és sokszor születési dátumát is előre felvéseti. Az idős Sidó házaspár számára faragott két kopjafa közül csupán az elhunyt édesapáéra került szöveg, az özvegy édesanya számára készült sírjelen semmilyen felirat nem szerepel. Bár ez is előre elkészített sírjel, azonban jelentősen eltér a fent említett állandó síremlékek készítésénél általános gyakorlattól: az édesanya neve csupán akkor lesz olvasható, miután elhunyt. Sidó Szilveszter jelenleg szintén sírjelölő kopjafák faragásával foglalkozik, amelyet Somorjára rendeltek tőle.

Fentebb már említettem, hogy az emlékműként, valamint temetői sírjelként állított kopjafákon, ill. emlékoszlopokon túl Sidó Szilveszter emlékműként funkcionáló kaput is faragott, amelyet a 9. Hídverő Napokon Dunamocson avattak fel 2003-ban. A kapu két oszlopát összekötő részbe a Dunamocsról származó, 1951-ben az Amerikai Egyesült Államokba letelepedett Nehéz Ferenc író, újságíró (Dunamocs 1912 - Los Angeles 1979) gondolatát vésették fel a helyiek: „A Duna nem lehet határ, csak a két partot egybeölelő kar.”

Most idézzük Sidó Szilveszter gondolatait a kopjafa-elnevezéssel kapcsolatban, valamint a kopjafáról s annak motívumairól alkotott véleményét is:

„Én a különféle évfordulókra és más alkalmakra állított dolgokat emlékoszlopnak nevezem, én a síremléket nevezem kopjafának, mert ezek az emlékoszlopok részben azzal a motívumokkal készülnek, mint a kopjafa, de más célt szolgálnak. Az a lényege, hogy magyar jellegű legyen. Én úgy gondolom, én nem vagyok székely, mi nem vagyunk Erdélyben, de ha az összmagyar kultúrát nézzük, akkor a kopjafák ennek a kulturális örökségnek a részei, mint a magyar népmese. Például a bukovinai székely népmesét el lehet mesélni a Mátyusföldön is, mert a gyerek megérti, így az erdélyi eredetű motívumokat is jogunk van felhasználni. Ugyanakkor nem lemásolni akarom egy az egyben a faragásokat, a motívumokat, hanem meríteni akarok belőlük”.

Munkáit a precíz és igényes kidolgozás jellemzi, az általános emlékoszlopokon szereplő ornamenseken túl nagy gondot fordít arra, hogy a köztéri alkotásaira rákerüljenek a községhez kapcsolódó jelképek, ill. az ahhoz kötődő feliratok (pl. az adott település nevének változatai a kezdetektől máig). A bátorkeszi kopjafára felvéste a település történetéhez kapcsolódó meghatározó történelmi eseményeket és az azokhoz kötődő dátumot is. Fontosnak tartja a magyarságszimbólumok szerepeltetését is alkotásain (pl. a magyar Szent Korona a millenniumra faragott emlékoszlopokon). Kezdetben a faragók nagy részéhez hasonlóan az általa faragott objektumokra ő is ráfaragta teljes nevét, azonban néhány éve alkotásait úgy jelöli, hogy egy kör belsejébe belevési vezeték- és keresztnevének kezdőbetűit.

A fent említett objektumokon kívül különféle más tárgyakat is faragott fából, készített például háztartási eszközöket is (törülközőtartót, húsvágódeszkát stb.), ő faragta lakóháza fából készült díszítményeit, s a kapufélfákat is portája hátsó udvarába. Sidó Szilveszternek számos festett menyasszonyi ládája is van, amelyekre különböző helyeken nagyon rossz állapotban talált rá. Ezeket gondosan megtisztította és restaurálta, majd újrafestette a rajta szereplő színes motívumokat.

A bevezetőmben említettem, hogy Sidó Szilveszter munkássága bizonyos mértékig kötődik a Vámbéry Irodalmi Kávéházhoz is, hiszen a falat díszítő fából készült domborművet ő faragta. Ezért (is) tartottam fontosnak, hogy ebben az antológiában éppen az ő munkásságával ismeressem meg a kedves olvasókat. Sidó Szilveszter azt a fajta reneszánsz embertípust képviseli, aki hivatásán kívül – amelyet egyébként az egybehangzó vélemények alapján (amit magam is csak megerősíteni tudok) szeretettel és odaadással művel – sok más egyébgel is foglalkozik: szabadidejében szívesen lovagol, zongorázik, gitározik, egy helyi baráti társasággal együtttest is alapítottak, s egy CD-lemezen néhány ismert zeneszámmal együtt megjelentették saját szerzeményeiket is. Hivatását és kedvteléseit is a maximális odaadással végzi. Kevesen hinnék, hogy a fafaragással tulajdonképpen csak egy jó évtizede foglalkozik, s azt is, hogy erre a mesterségre senki sem tanította. Autodidakta módon sajátította el a fafaragás fortélyait, majd alakította ki saját stílusát.

Az alábbiakban a települések alfabetikus sorrendjében tekintsük át, hol is áll pontosan a Sidó Szilveszter által eddig faragott 21 emlékjel:

1. Bátorkeszi

2000: Hídverő Napok és a falunap alkalmából a falu központjában. Felirat: főoldal: „VILLA / KESCU / 1156”, alatta: „1292–KESZI. 1299 –KEZU / 1311 CSÁK MÁTÉ ELPUSZ- / TÍTJA FALUT. 1424 – / ZSIGMOND KIRÁLY VADÁSZATI / OKIRATA EAWWAGGESSÓN / KELTEZETT. 1531 – RAVASZ- / KESZŐ A BÁTHORY CSALÁD / BIRTOKA. 1532 – KEZZY-T / VÁROS-SÁ NYILVÁNYTJÁK. / 1654 – PÁLFFY PÁL A HELY- / SÉG BIRTOKOSA. 1663 – / 1683 – TÖRÖK HÓDOLTSÁG / 1808 – BÁTORKESZI-KÉNT / EMLÍTIK AZ OKIRATOK / 1849 – GÖRGEY ARTÚR ITT / TÁBOROZIK – 1914–1918) I. VILÁGHÁBORÚ”, hátsó oldal: „ÁLLÍTTATTA / AZ / ÖNKORMÁNYZAT / A 2000. / ÉVBEN”, alatta: „1919 – CSEHSZLOVÁK IM- / PÉRIUM – BÁTOROVÉ KESY / 1938 – VISSZACSA- / TOLÁS / MAGYARORSZÁGHOZ / 1941 – BELÉPÉS A VILÁG- / HÁBORÚBA. 1945 – ISMÉT / CSEHSZLOVÁKIA. 1946 / DEPORTÁLÁS CSEHOR- / SZÁGBA. 1947–48 A MA- / GYAROK KITELEPÍTÉSE. / 1949 – VOJNICÉRE VALÓ / ÁTNEVEZÉS. 1990 – AZ / ELSŐ SZABAD VÁLASZTÁS / 1993 ÖNÁLLÓ SZLOVÁKIA / NÉPSZAVAZÁS ÚTJÁN / BÁTOROVÉ KOSIHY / BÁTORKESZI.” Alatta: „Faragta / Sidó / Szilveszter”.

2-3. Búcs

1. 1997: A községi hivatal előtt. Felirat: „1997 / A MEGHURCOLT / ÉS KITELEPÍTETT / BÚCSI / CSALÁDOK / EMLÉKÉRE”.

2. 1998: A Faluház udvarán a Hídverő Napok alkalmával a millecentenárium emlékére. Felirat: „Búcs / 1208 / 1998”.

4. Csallóközaranyos

1999: A Hídverő Napok alkalmából a település központjában. Felirat: „HÍDVERŐ / NAPOK / 1999”, alatta: „ÁLLÍTTATTA / CSALLÓKÖZ- / ARANYOS / KÖZSÉG”.

5-6. Csicsó

1. 1986: Kolompfa – közösen faragta Nagy Gézával. Eredetileg a kastély mellett állt, az 1989-es rendszerváltás után Nagy Géza portájára került.

2. 1993: A két világháborúban elesettek emlékére felállított 2 kopjafa közül az alacsonyabb a következő felirattal: „MEMENTO/MORI”, alatta: „1993”.

7. Dióspatony

2001: A millennium és a község első írásos említésének 755. évf. alkalmából, a község központjában. Felirat: „1246 / VILLA POTOH / 2001”, hátulján: „ÁLLÍTTATTA / AZ ÖNKOR- / MÁNYZAT”, alatta: „Faragta / Sidó / Szilveszter / Búcs”.

8. Dunamocs

1996 évszámmal, de az állítás éve 1997 volt: a millicentenárius és a falunapok emlékére a templom mellett a temetőben. Felirat: „1996” és alatta rovásírással, hogy a millicentenárius alkalmából készült.

9-11. Dunaradvány

1. 1994: A második világháború áldozatainak emlékére a Duna partján a főút mellett. A kopjafa közepén áll, kétoldalt gránitlapok az elhunytak nevével. Felirat: „A II. VILÁG / -HÁBORÚ ÁLDOZATAI / EMLÉKÉRE / ÁLLÍTTATTA / DUNARADVÁNY / KÖZSÉG / 1994. JÚLIUS 2.”, a hátulján: „FARAGTA / MOLNÁR ALBERT

/ 1994 / SIDÓ SZ. / 2000”. Az 1994-ben állított (azóta már tönkrement) eredetit Molnár Albert, a helyette állított másolatot 2000-ben Sidó Szilveszter faragta.

2. 1999: Baróti Szabó Dávid emlékére a Duna partján a főút mellett. György Benedek baróti fadaragó kisméretű ajándékkopjafája alapján Sidó Szilveszter faragta és Darázs Rozália képzőművész Baróti Szabó Dávidot ábrázoló plakettje díszíti. Felirat: „ERDŐVIDÉK / AZ ÉN / HAZÁM / ÁLLÍTTATTA / DUNARADVÁNY / KÖZSÉG / 1999”. A hátsó oldalon: „TERVEZTE / GYÖRGY / BENEDEK / BARÓTI / AZ ÉREM / DARÁZS / ROZÁLIA / MUNKÁJA / FARAGTA / SIDÓ / SZILVESZTER”.

3. 2006: a 10. Hídverő Napok.

Felirat: „A HÍDVERŐ / NAPOK / ALKALMÁBÓL / ÁLLÍTTATTA / DUNARADVÁNY / KÖZSÉG / 2006”.

12. Karva

2005: a Rákóczi-szabadságharc 300. évf. a Falunapok és a 10. Hídverő Napokon a Duna-gát mellett. Felirat: „1245 / 1300 / KYSSSEUKORVA”, másik oldal: „1312 / KORAVA / 1851 / Karva”, hátul: „ÁLLÍTTATTA / KARVA KÖZSÉG ÖNKOR- / MÁNYZATA / 2005”. A főoldalon a kopjafa tövében a földön egy márványtábla felirattal: „Eme emlékoszlopot állíttatta / Karva község önkormányzata / a község 760 éves fennállásának, / a Rákóczi-szabadságharc 300. és / a Hídverő Napok 10. évfordulója / alkalmából, / 2005 július havában.” A kopjafa körül egy-egy márványtáblán a Hídverő Társuláshoz tartozó (13) község neve: „Bátorkeszi, Búcs, Csallóközaranyos, Dunamocs, Dunaradvány, Hetény, Izsa, Karva, Madar, Marcelháza, Path, Vágfüzes, Virt”.

13. Komárom

1997: A Csemadok komáromi alapszervezete székháza mellett a belső udvarban a VII. Selye János Napokra. Felirat: „SELYE / NAPOK / 1997.”

14. Madar

1998: A község első írásos említésének 800., a kitelepítés 50. évfordulója emlékére. Felirat: főoldal: „MADAR / 1198”, baloldal: „1948”, jobb oldal: „1998”. (Eredetileg a most épült sportcsarnok helyén állt, átmenetileg a helyi tűzoltószertárban helyezték el)

15. Muzsla

2000: A millennium alkalmából a falu központjában. Felirat – elől: „1156 / Muzsla”, hátul: „A MILLENNIUM / ALKALMÁBÓL ÁL- / LÍTTA AZ ÖN- / KORMÁNYZAT, / A JÖVŐ 2000 / ALAPÍTVÁNY ÉS / A CSEMADOK”.

16. Vágfüzes

1998: A község létrejöttének 30. évfordulója és a Hídverő Napok emlékére a falu központjában. Felirat: „Vágfüzes / 1968 / 1998”. Hátul: „Faragta / Sidó / Szilveszter”.

17. Vért

2004: A 10. Hídverő Napok emlékére a község főutcáján. Felirat: „WERTH / WERCH / WERCHELUK / VIRT”, a hátsó oldalon: „ÁLLÍTTATTA / VIRT KÖZSÉG / ÖNKORMÁNY- / ZATA 2004”.

Kopjafák sírjelként

18-19. **Bátorkeszi** – Sidó Szilveszter szüleinek kopjafája sírjelként a temetőben. Felirat: „A LÉLEK ÉL ÉS / MUNKÁL CSENDESEN”.

20. **Párkány** – Mészáros József tanár (1936–2002) kopjafája a régi temetőben.

Kapu

21. **Dunamocs – 2003: a Hídverő Napok alkalmából készült diszkapu.** Felirat: fönt középen: **A DUNA NEM LEHET HATÁR, CSAK KÉT/PARTOT EGYBEÖLELŐ KAR. NEHÉZ FERENC**”. Az egyik oszlopon alul: „**A HIDVERŐ/NAPOK/ALKALMÁBÓL/ÁLLÍTTATTA/DUNAMOC/S/KÖZSÉG/POLGÁRMES-TERE ÉS ÖN-/KORMÁNYZA-/TÁNAK KÉP-/VISELŐI/2003**”.

Jegyzetek

- 1 Mivel a kastély az 1989-es rendszerváltás után magántulajdonba került, a kolompfát Nagy Géza fafaragó a portájára vitte.
- 2-3 Tudni kell, hogy ebben az időszakban (1995–1998) volt hatalmon a nacionalizmusáról, magyarellenességéről elhíresült harmadik Mečiar-kormány, s több helyen is tiltakoztak a milicentáriumi emlékművek felállításá miatt és különféle szankciókkal fenyegettek. A kopjafákkal kapcsolatban lásd részletesebben L. Juhász Ilona: „Fába róva, földbe ütve...” A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál. Komárom–Dunaszerdahely 2005, 145–150.
- 4 Elsősorban a rimaszombati képzőművész-tanár Nagyferenc Katalin kopjafáin/emlékoszlopain

Dr. Sidó Szilveszter (A szerző felvétele, 2004)

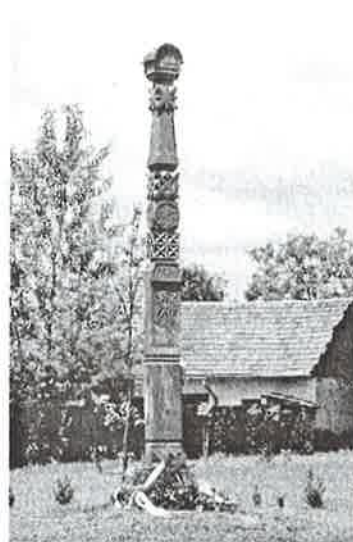
Sidó Szilveszter és felesége Ágnes házuk udvarán az elkészült bátorkeszi kopjafával. (A Sidó család képtárából, 2000)

A dunamocsi kapu (A szerző felvétele, 2004)

A 3. Hídverő Kopjafa Bátorkeszin (A szerző felvétele, 2000)

A muzslai emlékoszlop (A szerző felvétele, 2005)

A muzslai emlékoszlop egyik részlete (A szerző felvétele, 2005)

Sidó Szilveszter jele a dunaradványi kopjafán (A szerző felvétele, 2006)

Sidó Szilveszter szüleinek kopjafái a bátorkeszi temetőben (A szerző felvétele, 2004)

Oldalpillantásokkal kereste az igazságot – Száz éve született a stressz atyja: Selye János (1907–1982)

Komáromi gyökerek

„Apám magyar volt és komáromi tanáraink intenzív magyar hazafisága erősen hatott rám. Anyám viszont osztrák volt, és születésemnél fogva magam is az, mivel egy bécsi szülészeti klinikán láttam meg a napvilágot. 1918 után városunkat Csehszlovákiához csatolták, s így tizenegy éves koromban, anélkül hogy lakóhelyet változtattam volna, ennek az újonnan alakult államnak a polgára lettem.”

E szavakkal utal gyökereire Selye János az 1967-ben magyarul is megjelent *Álomtól a felfedezésig* című „vallomásaiban”. A száz évvel ezelőtt, 1907. január 26-án Bécsben született Selye atyja foglalkozásának „köszönhetően” lett komáromi lakos. Dr. Selye Hugó katoniorvost fia születését követően vezényelték Komáromba, ahol a 18. számú helyőrségi kórház orvosaként dolgozott. A világháború első két évét a fronton töltötte, ahonnan törzsorvosként 1916-ban visszatérhetett a komáromi helyőrségi kórházba. 1918 decemberében ő lett a kórház utolsó osztrák-magyar parancsnoka. Az új, csehszlovák hatalom természetesen leváltotta őt és távoznia kellett a hadsereg kötelékéből. Ezért 1920. augusztus 20-án a Deák Ferenc utca (ma: Pohraničná ul.) 3. sz. alatt magánszanatóriumot nyitott. Sebészként és nőgyógyásként működött 1938 márciusáig.

Ekkor Pestre költözött, ahol 1940-ben hunyt el. Dr. Selye Hugó főtörzsorvos halálhírét a Pesti Hírlap 1940. május 21-i, 113. száma közölte.

Selye atyjának magyarságát nemcsak fia visszaemlékezése bizonyítja, hanem a Budapesten megjelenő Orvosi Hetilap Szemészet című mellékletében 1903-ban publikált kitérő dolgozata is. A *hadsereg trachomáiigye* c. munkát a 60. cs. és kir. gyalogezred ezredorvosaként publikálta dr. Selye Hugó. Ebben áttekinti azokat a javaslatokat, melyek a rendkívül fertőző szembetegség, a nép körében csak „egyiptomi szembaj”-ként ismert trachóma terjedésének igyekeztek gátat vetni a hadseregben. A szép, szabatos magyarsággal megírt dolgozathoz követhetünk arra, hogy Selye János „apanyelvi” képzése magas szintű lehetett már az otthoni környezetben is.

E szint csak emelkedett a komáromi bencés gimnáziumban, melynek diákjaként Selye János először jelezte vonzalmát az irodalom iránt. A Losoncon megjelenő *A Mi Lapunk* hasábjain 1923-ban feltűnést keltett egy fordítása – a híres francia író, Prosper Mérimée (1803–1870) *Az áruló* című korzikai banditátörténetét ültette át magyarra. Az írás szeretege egész életén át elkísérte – világhírnevét olvasmányos, a nagyközönség számára közérthető könyveinek is köszönhette. Valószínűleg atyja példáját követve mégis inkább a természettudományok felé indult el: anyanyelvének megfelelően a prágai német nyelvű orvosi karra iratkozott be.

A prágai egyetemi oktatók közül a legnagyobb hatással a magyar származású, a Torontál megyei Kis-Komlóson született Biedl Artúr (1869–1933) volt Selyére. Könyveiben Selye ismételtelen „mesterem”-nek említi őt. „Nem kétséges, hogy Biedl professzor tanulmánya a »Belső szekréció«-ról mérföldkövet jelent a modern endokrinológia fejlődésé-

ben, és a hormonkutatás területén az akkori idők ismereteinek nagy jelentőségű összefoglalása. Véletlenül én örököltem azt a különlenyomat-gyűjteményt, amelyből ezt a művet összeállította. 30 000 separatumot tartalmazott, ezt fejlesztettem a világ legnagyobb belső szekréciós különlenyomat-gyűjteményévé, amely jelenleg mintegy 750 000 különlenyomatot számlál. Ez a gyűjtemény az, amely segítségemre volt valamennyi könyvem megírásában, amiből látható: milyen sokat köszönhetek Biedl professzornak” – írta Kenéz Jánosnak címzett levelében Selye egykori mestere születésének 100. évfordulója alkalmából.

Biedl professzortól nemcsak az akkoriban az orvosi gondolkodást leginkább foglalkoztató hormonok – a „belső szekréciós” szervek által közvetlenül a vérbe kiválasztott anyagok – kutatásának ábécéjét tanulta meg Selye, hanem a „a nagy összegező” Biedl sajátos, a teljes egészet áttekintő látásmódját is. „A specialistáknak beszűkül a látóköre és ma már biztosan tudom, hogy mindig szükség lesz összegezőkre, akik továbbra is a nagy térségek áttekintésén fáradoznak” – veti majd papírra az *Álomtól a felfedezésig* hátsóján. A tudós elme egyik legnagyobb adományának tartotta a „perifériás látás” képességét. Azt a képességet, hogy ne csak mereven arra nézzünk, amit látni akarunk, hanem emellett szemünk sarkából állandóan figyeljük a váratlant. A kortárs Robert M. Pirsig amerikai író szavaival Selyéről is elmondható: „Oldalpillantásokkal kereste az igazságot.”

Ilyen „oldalpillantásokkal” fürkészte 1925-ben, Prágában a professzor által bemutatott betegeket is, amikor „először találkozott a stresszel”. *Életünk és a stressz* c., először 1956-ban megjelent és azóta számos nyelvre – magyarra és szlovákra is – lefordított, világsikert aratott könyvében így emlékezik a sorsdöntő élményre: „Tanárunk gondosan kiérdekezett és alaposan megvizsgált minden beteget... mind-

egyik rosszul érezte magát, külsőleg is betegnek látszott, nyelvük lepedékes volt, tompa ízületi fájdalmakról panaszkodtak... Bár mindez feltűnő volt, a professzor egyáltalán nem méltatta figyelemre e közös vonásokat. Felsorolt viszont több »jellegzetes« kórtünetet, amelyek a bajmegállapítás tényezői... Világosan láttam, hogy a betegség egyéb vonásai egyáltalán nem érdekelték a professzorunkat, hiszen azok a »nem-fajlagos« kategóriába tartoztak, következésképpen »haszontalanok« az orvos számára.”

Mi a stressz?

Így figyelt fel a 22 éves prágai orvostanhallgató a különféle betegségek közös, azaz a konkrét kórra nem specifikus, „nem-fajlagos” jelenségeire. Rájött, hogy a szervezet számára minden inger megterhelést jelent, ami fajlagos (specifikus) hatásán kívül nem-fajlagos válaszreakciót is kivált. E nem-fajlagos, a megterhelésre adott válasz a stressz. A tudománynépszerűsítés magyar prófétája, Benedek István „merészen egyszerű” definíciójával: a stressz a helyi inger általános reakciója. A stressz kifejezést már korábban is használták szakszóként pl. a fizikában, de gyakori szava az angol társalgási nyelvnek is: használatos mindenre, ami fárasztó. Új, szigorúan definiált, biológiai értelmű kifejezésként azonban Selye vezette be a köztudatba, és az ő munkássága nyomán honosodott meg minden nyelvben. A stressz tehát olyan hormonok által közvetített élettani képesség, mely a létért folyó küzdelemben a szervezet folyamatos alkalmazkodását, a külső és belső ártalmak elleni védekezését teszi lehetővé. A stressz háromszakaszos reakció: a vészreakció, az ellenállás és – ha az inger túl erős – a kimerülés szakaszaiban nyilvánul meg.

Az élő szervezet alkalmazkodása a stresszhez, illetve ezen alkalmazkodás „zavarainak” szerepe az ún. civilizációs betegségek (érelmeszesedés, fekélybetegség, magas vérnyomás stb.) létrejöttében négy évtizeden keresztül foglalkoztatta Selyét. Előbb Prágában, majd 1931-től Amerikában. Rockefeller-ösztöndíjjal került ki Kanadába, ahol Montreal francia egyetemén előbb biokémikus, majd szövettanász lett. 1945-ig annyi kísérletes adatot gyűjtött össze, hogy úgy érezte, a további előrelépés csak egy saját intézetben valósítható meg. Ezért megalapította a Kísérleti Orvostudományi és Sebészeti Kutatóintézetet, melynek nyugdíjazásáig igazgató professzora volt. Intézete rövidesen a kísérleti és klinikai neuroendokrinológiával – azaz a belső elválasztású mirigyek hormonjai és az idegrendszer kölcsönhatásaival – foglalkozók Mekkája lett.

Kézikönyv a leendő kutatóknak

A kortárs és kolléga, Hársing László egy – két évvel Selye halála után írt – tanulmányában a 20. század „reneszánsz emberének” nevezte a Kanadába szakadt magyar tudóst. A reneszánsz kor emberét a felfokozott életigénylés, a szinte csillapíthatatlan ismeretszerzési és ismeretközlési vágy jellemzi. Ilyen vágy készítette Selyét is arra, hogy szétfeszítse eredeti orvosi hivatása, szakmája kereteit, és egy széles látókörű, fokozott önmegvalósító, önkifejlesztő személyiséggé váljon. Az ilyen személyiség inspiráló, megtermékenyítő hatást fejt ki környezetére is. Selye lebilincselő személyisége, általános műveltsége, nyelvtudása – a családi házból magával hozott magyaron és németen, ill. a komáromi gimnáziumban elsajátított francián kívül angolul, spanyolul, olaszul, oroszul és csehül beszélt – humorérzéke teremtette meg az említett inspiráló hatást környezetére.

Szívügyének tekintette a fiatal, tudós pálya kezdetén állók felkarolását, irányítását. Nekik írta meg a már többször említett *Álomtól a felfedezésig* c. könyvét, amelyben nemcsak a tudós szakmai pályafutásáról, hanem annak emberközeli mindennapjairól is vall. Például arról, hogy milyen szépirodalmat olvas:

„Jómagam csak az ágyban, elalvás előtt olvasok nem szakjellegű irodalmat, de ezt egész életemben minden este megtettem. A verseket csak kis dózisban viselem el, de nagyon lekötnek a jó elbeszélések, életrajzok, önéletrajzok, a filozófia és az aforizmák. Erős ellenszenvet érzek a fordítások iránt (talán mert saját könyveim egy részét nagyon rosszul fordították le), ezért eredetiben olvasok el mindent, amit csak tudok. Ez magában véve is szórakoztat, mert önmagukért szeretem a nyelveket.”

Megfontolandók – különösen ma, a bulvárlapok és a tévé által közvetített „tudományos ismeretterjesztés” burjánzása idején – a tudósok e téren való felelősségéről írott sorai: „A legtöbb tudós annyira elmerül munkájában, hogy a kutatási ágának szaknyelvén írt publikációktól eltekintve a tudományról sohasem ír. Azt hiszem, ez nagy kár. Kiváló kutatók... érdekes és ösztönző hatású könyveket írtak a tudós általános problémáiról napló, életrajz vagy a kutatás filozófiájával és pszichológiájával kapcsolatos esszé alakjában. Nem indokolt, hogy az olvasók a tudományt és a tudósok egyéniségét a hivatásos írók műveiből ismerjék meg.”

A hála filozófiája

Harmincnyolc monográfiát és több mint 1600 közleményt írt pályafutása során Selye. Egyik utolsó könyvében, a 67 éves korában írt *Stressz distressz nélkül* c. munkájában a stressz fogalom köré kikristályosodott életfilozófiáját adta

az olvasók kezébe. Selye szerint az élet feltételeihez szükséges alkalmazkodóképesség egy olyan véges mennyiségű élet-erő, születésünkkor kapott „tőke”, melyet az átélt stresszek egyre fogyasztanak. Életünk sikerének titka mégsem az, hogy kerüljük a stresszt és így egy eseménytelen élet unalmába süllyedjünk. Inkább tanuljunk meg okosan bánni a „tőkénkkel”, hogy a lehető legcsekélyebb áron a legtöbb kielégülést szerezzük meg.

A kudarc okozta stressz – ez a distressz – különösen árthatmas. A lelki bánatelmák elkerülésére Selye az alábbi „apró fogások” követését ajánlja: Tökéletesség nem létezik, de mindenfajta teljesítményből van csúcsteljesítmény; elégedj meg azzal, hogy afelé törekszel. Ne becsüld le az egyszerűségben való gyönyörűséget. Bármilyen helyzet adódjék az életben, először gondolkodj azon, hogy az adott helyzetben érdemes-e küzdeni? Igyekezz elfelejteni mindent, ami reménytelenül rossz vagy fájdalmas. Ez a tudatos szellemi kikapcsolódás a stressz csökkentésének egyik leghatékonyabb módja. Vereség esetén a bukás nyomasztó tudatát a legjobban az enyhítheti, ha számba vesszük korábbi eredményeinket – ez a tudatos számvetés a legalkalmasabb arra, hogy helyreállítsa önbizalmunkat. Ne halogasd a döntést, hanem vágj bele és nyisd meg a tályogot, mert csak így szüntetheted meg a fájdalmat, míg ha a felületet lágyan dörzsölgeted, csak a szenvedést hosszabbítod meg.

A klasszikus „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” parancsot Selye így korszerűsítette: „érdemeld ki mások szeretetét”. E módosított parancs „az önzetlen önzés” filozófiájának alaptétele: mások önzetlen segítségéért önző módon támogatásukat, hálájukat – „a hála filozófiája” – szerezzük meg. A jóindulatot Selye szerint úgy nyerhetjük el, hogy mások a mi boldogulásunkat kívánják azért, amit értük tettünk s újra megtegnénk. Talán ez a legemberibb

módja a biztonság megteremtésének a társadalomban – vélte 1974-ben Selye. Azóta, sajnos, ismételten bebizonyosodott, hogy egy eredetileg biológiai koncepciót társadalmi rendszerre alkalmazni aligha lehet. Az önzetlen önzés mint az emberi magatartás vezérelvére alapozott életfilozófia ma még csak álom...

A Nobel-díj árnyékában

S hogy Selye kiérdemelte-e mások szeretetét?

Megbecsülését bizonyára, hiszen 18 egyetemnek volt a díszdoktora, számos város díszpolgára, 44 tudományos társaság fogadta tiszteletbeli tagjává. Csupán a pontot az i-re, a Nobel-díjat nem sikerült megszereznie. Talán erre is utalt „vallomásaiban”, amikor idézte az idősebb Catoról szóló anekdotát. Cato, barátja felháborodását, hogy miért nem emeltek még neki szobrot a rómaiak, így mérsékelte: „Inkább kérdezzék az emberek, hogy miért nincs szobra Catonak Rómában, mint azt, hogy miért van.” „Nem elég konkrét” – nyilatkozta Selye munkásságáról a Nobel-bizottság egyik tagja. Nos, igen, az elektronmikroszkóp és a molekuláris biológia korában Selye „szupramolekuláris biológiát” védelmező, a teljes egészet áttekintő, panorámatikus látásmódja anakronizmusnak tűnhet(ett) sokak szemében. „A részletekbe való belefeledkezés és a részletek megközelítéséhez szükséges bonyolult berendezések azzal fenyegetnek, hogy kiölik a természetes érzékeinkkel történő megfigyelés művészetét és a legfontosabb dolgok átfogó rendszerezésének tehetségét” – olvashatjuk az *In vivo* c., 1970-ben magyarul is megjelent könyvében. Szerény vigasz Selyének, hogy az „utókor” kezdi felismerni igazát. Az 1995-ben Maastrichtban tartott európai élettani kongresszus a molekuláris biológia bűvkörében való

vergődés végetérésének jeleit tekintette az utóbbi évek egyik jelentős mozzanatának.

Nem lett tehát Nobel-díjas, gyermekkorának városa, Komárom mégis joggal büszke egykori lakójára. Annak a házára, amelyből annak idején naponta indult az iskolába, már 1991-ben felkerült a szlovák, angol s magyar nyelvű emléktábla. Három év múlva Selye egykori iskolája, a több mint 350 éves múlttal büszkélkedő komáromi gimnázium vette fel leghíresebb diákja nevét. S aminek a fiatal tehetségeket mindig támogató Selye talán a legjobban örülne: megnyitotta kapuit a komáromi Selye Egyetem! Az egyetem első tanévnyitóján, 2004. szeptember 14-én a Tiszti Pavilon udvarán a szlovák és magyar oktatásügyi miniszter jelenlétében felavatták Selye János mellszobrát.

„A kidült kortárs számára a hálás utókor megszokott ajándéka: a túlbecsülés. Talán azért: mert az a legolcsóbb. Az élő számára a legnagyobb ajándék: a kortársak elismerése. Talán azért: mert ez a legritkább.” – Selye mesterének, Biedl professzornak 1933-as nekrológiájából idéztünk (írója, a tudományos munkásságát illetően Selyéhez hasonló „utóéletű” Szondi Lipót (1893–1986), a „sorsanalízis” nyitrai születésű atyja volt). Meggyőződésünk, hogy Selye János születésének centenáriumán a „kidült kortársnak” járó (túl?)becsülés fő indítéka nem az „olcsóság”, hanem az életmű előtti főhajtás.

Felhasznált irodalom: dr. Selye Hugó: A hadsereg trachomaügye. Orv. Hetil. – Szemészet, 1903, 3. szám. – Selye János: Életünk és a stress. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964 – Uő.: Álomtól a felfedezésig – Egy tudós vallomásai. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967 – Uő.: In vivo – A szupramolekuláris biológia védelmében. Akadémiai Kiadó, Bp., 1970 – Uő.: Stressz distressz nélkül. Akadémiai Kiadó, Bp., 1976 –

Hársing László: Selye János (1907–1982). Orvosi Hetilap, 1984, 16. sz., 957–958. – Szondi Lipót: Biedl Artur (1869–1933). Gyógyászat, 1933, 40. sz., – Kenéz János: Biedl Artur és a belső szekréció. Orvosi Hetilap, 1969, 2947–2951 – Benedek István: Mi a stressz? In: Uő.: Bolond világ. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1969 – Reško, Alexander: 100 rokov komárňanskej nemocnice. Komárno, 2002 – Kiss József: A küldetéstudat forrásai. Új Szó, 2004. szept. 24. – Kiss László: A huszadik század reneszánsz tudósa. A Hét 1992, 30. sz.

Séta a mindenségben

R. C. mindenütt otthonos és honos:
 a makrokozmosz-viszonyban, az egzisztenciális iszonyban –
 s a seolban, a seholban is otthon van. Kiváltképpen jó neki
 a templomban s a kocsmában, e két világmegváltó
 csodában, de Augiász hírhedt istállóját is kedveli:
 bábeli dolgozószobáját, hol átvilágított glóbusza
 tündöklő porán át a mennyekig ellát.
 Otthonos R. C. a mindenségben, sétálgat benne
 fel-alá, mohás párna a Mont Blanc fáradt feje alá,
 dzsungelekkel takarózik, napkeltekor pedig
 a tengerben mosódik. Enyém a határtalan föld –

olvassa R. C.

az óceán partján a szent könyvet –, szabadságon az emberé,
 a vizeké és halmoké. Elenyészhet minden,
 minden megrendülhet, de irgalmasságon nem távozik el
 tőled. Így él R. C., emiatt és ezért,
 szíve egyre átvérzi a történelem szövetét,
 s a vérből és húsból felbukkan mindig VALAKI:
 szótlantul szól s hangját örökké hallani – R. C.-ben
 dalol ő, s R. C. benne hallgat,
 kitapogtván érverését, jegyegetvén boldog érvelését.

Nyelv, nemzet, kultúra

(Marburgi naplójegyzetek)

„Közös szavakból, közös hangokból
 Másik múltat írunk
 Közös emlékből, közös kérdésből
 Egy másik válaszhoz érsz
 (...)
 Közös világban, külön irányban
 Csak egyre messzebb megyünk”
 (Sztevanovity Dusán)

Tíz esztendeje annak, hogy Humboldt-ösztöndíjasként fél
 esztendőt a gyönyörű hesseni egyetemi városban, Marburg-
 ban tölthettem családotul. Akkoriban sokat foglalkoztat-
 t az anyanyelv, a nemzet, a kultúra összefüggéseinek kér-
 dése. Ezért akkori olvasmányaim is nagyrészt ebből a kör-
 ből kerültek ki. Az alábbiakban marburgi naplójegyzeteim-
 ből álljon itt egy válogatás, amely az érintett témákkal fog-
 lalkozik*

1997. 1. 8. (Marburg)

Kosztolányi Dezső írja 1927-ben: „...ha tiszteljük ázsiai
 múltunkat, mikor perzsák és egyéb népek szokincse hatott
 ránk, miért vessük meg európai mivoltunkat? Az ázsiai ez-
 redév szent? Az európai ezredév kutya?” (Nyelv és lélek.
 Budapest 1990, 78). Ami érvényes a nyelvre, sokszorosan

* Részletek a szerző Úton lenni címen, a Lilium Aurum kiadásában 2007-
 ben megjelenő naplókötetéből

érvényes az egész kultúrára, hiszen az az ezerszáz esztendő alatt állandó európai hatásoknak volt kitéve. Ha a kereszténység egységesítő erejét figyelmen kívül hagynók is (amit persze komoly vizsgálódás esetében nem tehetünk meg), akkor is számolni kell egyrészt a folyamatosan beszivárgó idegen népelemek hatásával. A pusztító háborúk után, de azoktól függetlenül, gazdasági, vallási okokból is újabb és újabb telepések (németek, franciák, zsidók, csehek, morvák, szlovákok, szerbek, horvátok lengyelek stb.) keveredtek a magyarsággal; időközben – nyelviileg! – nagyobbbrészt maguk is magyarrá válva, ám eredeti kultúrájukat legalább részben nyilván megőrizték. Aztán másrészt arról sem szabad megfeledkezni, hogy magyar diákok évszázadokon keresztül látogatták a nyugati egyetemeket, ahonnan hazatérve – tetemes tudásanyaggal felvértezve – nyilvánvaló újító hatásokkal voltak a magyar (népi) kultúrára is. Mindehhez jött még persze az Ázsia felől érkező népek (kunok, jászok, örmények, cigányok stb.) folyamatos kulturális hatása. Ily módon, évszázadok alatt csiszolódva, egymáshoz simulva alakult ki a „mi” magyar (népi) műveltségünk, aminek mára bizony már vajmi kevés köze van Árpád apánk népe kultúrájához.

1997. 1. 12. (Marburg)

A hesseni televízióban tegnap arról beszéltek, hogy mivel Németország multikulturális ország, ennek például a rendőrségi állomány összetételén is vissza kéne tükröződnie. S mivel Hessenben ma mindössze 24 olyan rendőr teljesít szolgálatot, akinek „nem német útlevele van”, „külföldi polgártársakat” toboroznak, hogy lépjenek a rendőrség szolgálatába. Nem arról van tehát szó, hogy mondjuk török vagy szerb nemzetiségű, ám német állampolgársággal rendelkező egyéneket keresnek, hanem olyanokat,

akiknek nincs „német útlevelük” – tehát állampolgárságuk sem...

Nem tudom, csak kérdezem: elképzelhető-e vajon ma Szlovákiában vagy Magyarországon, hogy nem szlovák vagy magyar állampolgárt alkalmazzanak a rendőrségen?

1997. 2. 6. (Marburg)

A Filep Tamás Gusztáv és Szőke Edit válogatásában megjelent, *A tölgyerdőre épült város* című esszéválogatást olvasgatom, aminek alcíme: *Felföldi tájak, városok* (Lilium Aurum, Dunaszerdahely 1996). A „szlovenszkóiságot”, a „felvidéki szellemet” keresem benne, de nemigen találok. Az összeállítók, s főleg az utószóíró Filep Tamás Gusztáv gondosan kerüli a Szlovákia kifejezést; vele szemben inkább a történetibb csengésű Felföldet helyezve előnybe. Mégis előtolakszik a kérdés: mi más kapcsolja össze vajon Komáromot Tátraszéplakkal vagy Eperjessel; mi más köti össze a Mátyusföldet vagy a Csallóközt Árvával, illetve a Szepességgel (sőt: a Bodroghözzelel!), ha nem a mai Szlovákia politikai-közigazgatási határai? Komárom, Érsekújvár, Ógyalla, a Csallóköz vagy a Mátyusföld déli része sosem volt „Felvidék”, „Felföld” (sőt, ez még Kassa esetében is kérdéses, de legalább: relatív!), míg Árva, Igló, Sáros a maga népiségében sosem volt magyar. Nyelvek, kultúrák, mentalitások kavalkádja e kötet, s éppen e sokszínűségében lenyűgöző. Mindegyik városképhez hozzákapcsolható persze egy-egy magyar író, festő, tudós alakja, és igenis tudnunk kell, hogy Podolin utcáit egykor Krúdy Gyula róta, hogy mi köti Kossuth Lajos vagy Hunfalvy János személyét Eperjeshez, hogy mi köze Blaha Lujzának Rimaszombat-hoz, Czuczor Gergelynek Érsekújvárhoz... Mint ahogy a vonatablaktól kinéző éjszakai magyar utas számára is többet jelent a Kazinczy Ferenc nevével megpecsételt Kufstein

egy, a ködből kimagasló, romantikusan megvilágított várbörtönnél, s a párizsi Gare de l' est sem egyszerű pályaudvar annak, aki ismeri Ady Endre verseit. Cs. Szabó László írja a szóban forgó kötetben: „*E halottak szelleme éltet, mint minden öreg népet. Halottak népe vagyunk, ahogy Barres a franciákról mondta, s amíg emlékezünk rájuk, nem halunk meg egészen.*”

1997. 2. 11. (Marburg)

Amíg Európa öles léptekkel halad a 21. század felé, addig mi megoldhatatlannak látszó, 19. századi ügyes-bajos dolgaikkal, vélt vagy valós sérelmeinkkel vagyunk elfoglalva.

1997. 2. 14. (Marburg)

A *Die Zeit* folyamatosan közöl Dorothee Wenner lejegyzésében olyan szövegeket, amelyek hosszabb-rövidebb ideje Németországban élő külföldiek véleményét tartalmazzák a németekről, a mai Németország közállapotairól. Tanulmányos olvasmányok ezek a hol objektív(nek tűnő), hol (bevallottan) szubjektív vallomások: a németek önismeretét kétségtelenül segítik, még akkor is, ha sok bennük a sztereotípiák. Illetve lehet, hogy éppen ezeknek a sokszor személyes (?) élményeknek a közzététele járul hozzá nemzeti előítéletek kialakulásához?

Eszembe jutott erről egy müncheni élményem. Még a Goethe Intézet diákjaként, amikor albérletben laktam, egyszer csak megérkezett Bonnól a Humboldt-ösztöndíjasok „egyennyakkendője” – természetesen nem előre kötve. Egy idő után olyan alkalom adódott, amikor azt illett volna felkötni, no, de nekem korábban jóapám, majd később feleségem kötötte nyakkendőimet... Most meg ott állok az idegen nagyvárosban, egyedül, kötetlen nyakkendőmmel... Hosszas vívódás után megkértem a háziurat (aki decens úri-

ember, s nyilván tud nyakkendőöt kötni), hogy kösse már meg az enyémet is. Természetesen készséggel eleget tett kérésemnek, s csak utána kérdezte meg: „*De ugye a többi magyar, úgy általában, azért tudnak nyakkendőöt kötni?*”

Először – pestiesen szólva – azt sem tudtam, nyeljek-e vagy köpjek; aztán meg az jutott az eszembe, hogy azt kéne mondani: nem, azok még mindig nyereg alatt puhítják a húst és a germánok koponyájából isszák a vért... No, de végül is csak annyit rebegtem, hogy természetesen a többi magyar tud nyakkendőöt kötni. Ami persze nem biztos, hogy igaz, mert milyen jogon nyilatkozom én a „többi magyar” nevében. És azóta is foglalkoztat az eset, hiszen ha történetesen egy németről kiderül, hogy nem tud kerékpározni, eszembe nem jutna megkérdezni, hogy és a többi? Vagy, ha egy szlovák nem tud úszni...?

Mindenesetre Humboldt-nyakkendőmnek köszönhetően lehet, hogy a magyarokról egy új nemzeti előítélet van München-szerte terjedőben: „*Képzeljétek*” – meséli a decens háziúr sörözőbeli törzsasztalánál – „*a magyarok nem tudnak nyakkendőöt kötni!*” Vagy: „*ha hiszitek, ha nem, a magyaroknál az a (nép!)szokás járja, hogy a férfiaknak a feleségük köti meg a nyakkendőjüket!*”

Lehet, hogy így keletkeznek a sztereotípiák?

1997. 2. 21. (Marburg)

Televízióbeli beszélgetés a hetvenesztendős holland íróval, Harry Mulischsal, aki a humanizmushoz, az európai értékekhez való viszonyáról nyilatkozik. Végezetül a riporter fölteszi neki a kérdést, hogy holland vagy európai alkotónak tartja-e magát? „*A nyelv bezár egy adott közösségbe, s ilyen értelemben kétségtelenül holland, holland író vagyok*” – vallja a riportalany, majd így folytatja: „*Am magamban nem érzem Hollandiát. Szülővárosomat, azt igen. Ízig-vérig*

haarleminek érzem magam, minden porcikámmal, lélegzetvételemmel. Amszterdamhoz viszont nem kötnek erősebb szálak, mint mondjuk Prágához vagy Belgrádhoz. Ilyen értelemben egyértelműen európainak tartom magam.”

A holland író valami olyasmit mondott ki, amit talán sokan érzünk (tudunk?) lelkünk legmélyén, de megfogalmazására nincs erőnk, merszünk. Életünk végéig hordozunk magunkban egy mítoszt, egy nemzethez tartozás mítosztát, s nem merjük tudatosítani, hogy ez a nemzet legfeljebb bennünk létezik/létezhetne. Kulturális értelemben vett zárt egységként, objektíve nincs. Sőt – ha belegondolunk – még bennünk sincs. Mert mennyivel áll hozzám közelebb mondjuk Szeged, ahol soha nem jártam, mint München, ahol életem szép tizenégy hónapját éltem le. Igaz, Szeged valahol mégiscsak bennem van a nyelv révén, Juhász Gyula versein, Móra Ferenc prózáján keresztül; ám München is az „enyém” volt már korábban, például Thomas Mann írásainak köszönhetően. Fokvárossal viszont nem tudnék mit kezdeni, hiszen semmi nem köt hozzá. Mivel tehát személyes, irodalmi, művészeti, tudományos és részben nyelvi élményeim, tapasztalataim szinte kizárólag Európához kapcsolnak, magam sem tudnék mást mondani, mint hogy európai vagyok, akinek bejegyzett állandó lakhelye Dél-Szlovákia... És – Márai Sándor után – „*hazája a magyar nyelv*”. A kultúra az más dolog, s kiterjedése korántsem azonos a nyelvi kiterjedésekkel. Ami persze magát a nyelvet illeti, az sem teljesen egyértelmű. Sosem felejttem el azt a megrázó élményt, amikor 1995 tavaszán Párizsból hazafelé jövet fél napra megálltunk Stuttgartban. Istenem! Párizsi vigasztalan magányom, kiszolgáltatottságom után mennyire otthon éreztem már ott magamat, pedig korábban sosem jártam Baden-Württemberg fővárosában. De a rendőr kérdésekre udvariasan el tudta magyarázni, hol találok a

Linden Múzeumot, a trafikos, hogy hol a posta... Ezzel szemben Párizsban német nyelvű tudakozódásomra (ná!) jobb esetben is egy közönyös grimasz volt a válasz. Az ember anyanyelve védőszárnyai alatt érzi magát igazán biztonságban, hiszen segítségével tudja kifejezni lelke legrejtettebb rezdüléseit is, ám egy idegen nyelv, amit jól-rosszul beszélünk, is lehet adott esetben biztonság, lehet „haza” egy másik, teljesen ismeretlen idegen nyelv némaságra ítélő bezártságával szemben.

1997. 6. 3. (Marburg)

Vannak dolgok, felismerések, amelyeket akkor sem érdemes kimondani, ha az ember hiszi (tudja!), hogy igaza van, s tiszta szívéből vallja, hogy kimondásukkal – hite szerint az igazság kimondásával! – az adott közösségnek nem ártani, hanem használni szeretne. Az „adott közösség” ugyanis általában süketen reagál a számára (épp akkor!) esetleg kellemetlen igazságok kimondására. Nem tud a jövőbe tekinteni, nem tudatosítja, hogy „*növeli, ki elfödi a bajt*”. Csak a magátét fújja, s ha vitába szállsz vele, többet, mint süketek párbeszédét úgysem érhetsz el. Félek, hogy mindez érvényes ezekre a jegyzetekre is...

1997. 6. 10. (Marburg)

Hosszú beszélgetés Scharféval. Egyrészt arra volt kíváncsi, hogy miként állok kutatásaimmal, másrészt az otthoni helyzetről faggatott. Említettem neki, hogy Icu már elveszítette az állását, s hát az enyém is elég bizonytalan. Rövid tűnődés után (olyan érzésem volt, hogy mai beszélgetésünkötől függetlenül is készült erre az ajánlatra), szóval némi tűnődés után fölvetette, hogy maradjak ott a tanteremben a következő szemeszterre. Erre az időszakra biztosítani tudná megélhetésünket. A kelet-közép-európai

népek (magyarok, szlovákok, csehek, lengyelek, románok) néprajzát kellene leadnom, a témában szemináriumot is vezetni. Hogy aztán fél év múltán mi lesz, azt ma még ő sem látja. Jövő keddig várna választ... S most nem tudom! Nem tudom, mit tegyek. Egyrészt talán egerút, s megváltoztathatja egész eddigi életemet/életünket, másrészt nagyon bizonytalan ez. Komáromi állásom most olyan, mint a kutya vacsorája, de azért – elvileg – van. Ha ezt elvállalom, akkor biztos, hogy – ha úgy adódna – nem lenne hová hazamenni fél esztendő múltával. Csak látnék előre, csak tudnám, mit tegyek!

1997. 6. 12. (Treburi)

Mainzot megjárva, holtfáradtan érkeztünk meg Azzoláékhoz. Voltaképpen csak szállóvendégek vagyunk, hiszen holnap utazunk tovább: a Rajna mentén, vissza Marburgba. Vacsoránál Azzola romániai gyerekkoráról mesélt. Megdöbbenő, hogy több mint fél évszázad múltán is mennyire kötődik ahhoz a kis román faluhoz, ahol első tizenvalahány esztendejét töltötte. S az is, hogy mennyire nem érzi Németországot hazájának. Voltaképpen soha nem fogadták őt be a németek – mondja. Pedig marburgi nagynyájához jött haza annak idején, a háború alatt. Most is megvan az a lakás, amit tőle örökölt (annak idején, tavaly tavasszal én is aludtam benne).

1997. 6. 14. (Marburg)

Tegnap a Rajna-völgyön végigutazva egy pillanatra megálltunk a Loreley-szikla mellett. Istenem, amikor jó két és fél évtizede Aranka néninél a Heine-verset tanultam, gondoltam volna-e, hogy egyszer ide is eljutok?! Azt hiszem, hálás lehetek a Sorsnak: ott, a Rajna-parton valóban boldognak éreztem magamat!

1997. 6. 17. (Marburg)

A hónap végén utazunk haza, Komáromba.

Végleg.

Végső soron Azzola győzött meg anélkül, hogy említettem volna neki Scharfe ajánlatát (ha mondom neki, hogy itt szeretnék maradni, biztosan segédkezne benne). Amikor arról beszélt, mennyire nem fogadták itt őt (a németet!) be, eszembe jutott: rengeteg jó ismerősre tettem-tettünk itt szert, no de a rokonok (Anyám, Györgyiék, a gyerekek, hogy Icu rokonságáról már ne is beszéljek), az a sok régi barát, iskolatárs mégiscsak otthon van. Apám, nagyszüleim sírja – szóval minden haza húz... De „van-e ott haza még...”

Szóval valami ilyesmiket hötyögtem Scharfének, aki szemmel láthatóan nemigen értette, miről beszélek, de úgy tett, mintha...

1997. 6. 22. (Marburg)

Ebéd után séta az óvárosban: fájdalmas búcsú. Annál is inkább, mivel nem tudjuk, hova, mire megyünk „haza”. Minden bizonytalan. A legszívesebben akár már holnap reggel utaznék: egyrészt megkurtítani a búcsút, másrészt elébe menni a dolgoknak, véget vetni a bizonytalanságnak...

1997. 6. 30. (Komárom)

Ennek is vége hát! Ismét „itthon”, ahol úgy kezelnek most bennünket, mint a leprásokat. *A jó magyarok.*

Térben és időben

Beszélgetés Szőke Józseffel

Az 1928-ban született Szőke József a második világháborút, illetve a jogfosztottság éveit követő (cseh)szlovákiai magyar újságírás egyik napjainkig aktív nagy öregje. Igaz, mostanában inkább egy-egy új könyv borítóján találkozni a nevével, semmint az újságoldalakon. Korát meghazudtolóan aktív, érdeklődve a közügyek iránt sok rendezvényen megfordul, sűrűn elmondja véleményét a világról, olykor akár kéretlenül. Tény és való, volt ideje hozzáedződni ehhez a szerephez, mert 1972-ben politikai okokból kitiltották a hazai magyar lapok szerkesztőseiből; így írás helyett csak a szűkebb körben kimondott vélemény maradt meg számára. 1978-ban alapító tagja a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságnak; 1989 tavaszán egyik szövegezője a „33-ak beadványának”. A rendszerváltás óta publikál újra rendszeresen.

o Ön, Szőke úr, többkötetes íróként, a (cseh)szlovákiai magyar irodalom bibliográfia-sorozatának szerzőjeként, egy sokak által sűrűn lapozgatott életrajzgyűjtemény társszerzőjeként, mindmáig aktívan meg-megszólaló publicistaként, de levéltárosként s lapszerkesztőként is a szlovákiai magyar múltfaggatás avatott tudora. És bár társalgásunk elsődleges tárgya a második világháborút, pontosabban a jogfosztottság éveit követő, országos terjesztésű (cseh)szlovákiai magyar sajtó, illetve annak szerkesztőseiben munkaviszonyban lévő, vagy állandó munkatársi megbízással bíró fotog-

ráfusok tevékenysége, bevezetőben mégiscsak mind térben, mind időben messzebbre kell pillantanunk. Íróemberként mit tudna hát elmondani a hazai magyar sajtó szakmai te-kintélyéről, társadalmi súlyáról és mába nyúló szerepéről – önnönmagunk megismerésében?

– Megkockázatom, hogy még napjainkban is – tehát kis híján kilenc évtizeddel Trianon és több mint hatvan esztendővel a második világháború befejezése után – a maga mélységében kevesen tudatosítjuk, hogy a csehszlovákiai magyar sajtó mennyire fontos tárháza a szlovákiai magyarság múltja, huszadik századi sorshelyzetei megismerésének. Sőt! Merem állítani, hogy a sajtónk sokkal gondosabb, precízebb tárháza az évtizedekre visszanyúló hétköznapiaknak, mint az irodalmunk, noha úgy általában ez utóbbit tartjuk elsődlegesnek. Ezért meggyőződésem, hogy újságírásunk nívójának felmérése és a csehszlovákiai, majd 1993 januárjától a szlovákiai magyar sajtó tüzetes tartalmi tanulmányozása, illetve a benne tükröződő hír- és ismeretanyag tény-szerű „fellapozása”, korrekt rendszerezése inkább lehet időrendi krónikája, dokumentumértékű bázisa a szlovákiai magyarság múltjának, mint a literatúránk. Állításomat úgy is fenntartom, ha nyilván sokadmagammal tudatosítom, hogy a szocializmus évtizedeiben nem beszélhettünk szabad sajtóról, független újságírásról. Mégis, a leírt tények s az ebből adódó következtetések révén, újságjainkban megbízható lenyomata van a szlovákiai magyar közösség hétköznapiainak, küzdelmes létének. Méghozzá nemcsak térben meg időben körülhatárolhatóan – a csehszlovákiai magyar újságírás, lapszerkesztés megszületése ugyanis nagyjából egybeesik a csehszlovákiai magyar etnikum létrejöttével –, hanem a lapok fejlécében szereplő dátum alapján naprakész precizitással. Ezt azért is érdemes külön kihangsúlyozni, mert az újságírás valamennyi rövidebb-hosszabb

műfaja, a maga módján, mindig a társadalom aktuális jelenségeire reagál. Így úgyszólván minden, ami újságpapíron lát nyomdafestéket, az hol előkészítője, hol velejárója a történelem eseményeinek. Természetesen, e szóban forgó szabály alól a csehszlovákiai, majd újabban a szlovákiai magyar újságírás sem kivétel. Ennek logikus következménye, hogy a mi hírlapírásunknak, lapszerkesztési törekvéseinknek is megvannak a maga áramlatai és mozgástörvényei, törésvonalai és fényesebb korszakai. Beleértve e lapok képanyagát, hiszen az szerves része a szerkesztésnek, az újságcsinálásnak.

o Provokálok, ha azt mondom: a képanyag fontosságát mindmáig lekezeli, amolyan vattaként, másodlagos kellékként igényli a szlovákiai magyar sajtó?

– Szerintem ebben egy szemernyi provokáció sincs. Részint objektív, részint szubjektív okokból, de ez a valóság. Kár pedig, mert a szellemesen vitázó és széles látókörű Ignotus már 1931-ben figyelmeztet a sajtófotó fontosságára, sajátos kifejezőerejére. A budapesti Magyar Hírlap ekkor adta ki az Így történt című képes emlékkönyvet, amelyben a szerzők egy generáció arculatát, az 1905-től 1930-ig terjedő időszak magyar vonatkozású eseményeit, az európai és a világtörténelem meghatározó mozzanatait mondják el, külön hangsúlyt helyezve az ebben a kiadványban szereplő fotók beszédességére. Itt olvasható Ignotus bevezető esszéje, amelyben leszögezi: nincs veszedelmesebb karikaturista a valóságnál. Úgy véli, a fényképek hitelesebben, az emlékezetnél hűebben adják vissza a valóságot. Konklúzióként megállapítja, hogy minden fotó – ezer szó! Azaz: egy-egy fotó annyit fejez ki a valóságból, az életből és a korból, amelyben készült, amit pusztán ezer szóval lehet elmondani... Ignotus tehát tudta, hogy a sajtóban mennyire pótolhatatlan dolog a fotó; hogy lényegében a fénykép a megcáfol-

hatatlan híradás. Ezért például arra buzdít, hogy nézzen csak rá valaki egy fotón Károlyi Mihályra és az illető meglátja, hogyan fordulhatott az első világháború annak végére kabarává. Vagy nézze meg valaki egy fényképen Tisza István arcát és megérti, hogy a magyarság miért nem tudta feldolgozni Trianont. Ignotus hozzáfűzi: ezek a felvételek árulkodnak arról, hogy e közszereplők nem álltak a helyzet magaslatán. Sem Tisza István, aki az első világháború előtt képtelen volt rendezni a nemzetiségekkel kapcsolatos kérdéseket; sem Károlyi, aki gróf létére eltáncolta a maga nevetséges táncát a bolsevikok vörös forradalmában. Ignotus olyan odaillő megállapításai ezek, amelyek nyomatékkel fölhívják a figyelmet arra, hogy a fotónak mennyire lényeges, mennyire meghatározó szerepe van a történetírásban. Ezek rendre kordokumentumok egy-egy adott korszakról. Saját későbbi kutatásaim során szinte megdöbbenve tapasztaltam – fellapozva például az 1948-as újrakezdést követő évek hazai magyar sajtóját –, hogy a hazai magyar újságírásunkban, lapszerkesztésünkben nemcsak a riportfotó óriási hiánycikk, hanem egyáltalában a fénykép mint a lapkészítés alapvető eszköze.

o Korban maradjunk még röviden a két világháború közötti időszakban! Akár Ignotusra utalva: önmagunk múltjának felmutathatósága érdekében nálunk föltérképezte már valaki az első köztársaság szlovákiai magyar sajtójának fotóanyagát, a fotográfusok listáját?

– Sajnos nem. Ez is az önmagunkkal szembeni adósságok egyike. Pedig ebben a tekintetben is volna mit mind szakmailag értékelni, mind mennyiségileg összegezni. Hadd említsek példákat! Itt van Csemiczky László, aki 1945 után inkább már csak festegetett, de az első köztársaságban szép számmal megjelentek fényképei az itteni magyar sajtóban. Vagy akár az Egyesült Magyar Párt 1942-ben megjelent

Naptárában is, ahol a szlovák állam fénykorában egy tartalmát tekintve is figyelmet érdemlő fotómontázst ad közre a szlovákiai magyarság korabeli kulturális életéről. E fényképek üzenete meglepően hasonlít az 1945–1948-as jogfosztottság éveit követően létrejött Csemadok-csoportok tevékenységét rögzítő fotókhoz, vagy a gombaszögi Csemadok-rendezvények hangulatához. Ez a hasonlatosság különösen azokra a fényképekre vonatkozik, amelyeket Csemiczky az Esterházyak Nyitraapáti szervezett évi seregszemléin készített. Ugyancsak az első köztársaságban kapcsolódott a szlovákiai magyar sajtó vérkeringésébe aktív fotósként Csáder László, aki 1949 után viszont már „csak” grafikusként és könyvborítókat illusztráló művészi fotósként van jelen a szlovákiai magyar köztudatban. Külön említést, kiemelt figyelmet érdemel a Sarló-mozgalom 1931-ben Pozsonyban tartott, majd vándorkiállításaként is szerepeltetett szociofotó tárlata, amelyen őszinte és mai szemmel is fontos fényképek mutatták be a szlovákiai magyarság akkori mindennapjait. Elsősorban Rosie Ney, azaz Földi Rózi tár a nyilvánosság elé itt megkapóan hiteles, szociálisan olykor valóban ingerlő életképeket.

o Megreszkírozom, hogy azt mondjam: ez utóbbi fényképek dokumentumértéke, tehát Csemiczky, Csáder, Földi Rózi és társaik pillanatképeinek becse jóval komolyabb, mint azok az újabb keletű fotók, amelyeket az ötvenes évek elején közölt az újra indult hazai magyar sajtó...

– Ezt a két korszakot – a korabeli szlovákiai magyar lapokban közölt fotók zurnalisztikai értékét tekintve – valóban nehéz összehasonlítani; ám ha valaki mégis rászánja magát, úgy a mérleg, jellemző módon, az első köztársaság időszakának javára billen. Aki ugyanis átlapozza az ötvenes évek újságjainak ma már sárguló lapjait, az rádöbben, hogy például az Új Szó 1950 márciusában, kereken egy hónap

alatt mindössze tíz fényképet jelentetett meg, s ebből is hatot a ČTK hírügynökség fotószolgálatától vásárolt. Így hát csupán négy újságfotó volt „riportképnek” mondható, bár ezek is inkább igazolványképek, családi albumokból kölcsönzött fényképek voltak. Állapotként ez a képszűke csak nagyon lassan javult, mígnem 1958 márciusában, azaz pont nyolc esztendővel később, már 51 fotót közölt az Új Szó, noha azoknak fele továbbra is a ČTK-ból kapott protokollfotó volt. Ez utóbbi képeket jobbára maguk az országjáró újságírók készítették, természetesen különösebb fotóriporteri véna nélkül. Pusztán a ciklikusság kedvéért jegyzem meg, hogy az Új Szóban 1968 márciusában is még csupán 51 fotó jelent meg; 1978 márciusában viszont már kereken száz fénykép, igaz, ebből 68 fotó továbbra is hírügynökségi képátvétel.

o Gondolom, sokat elárul a szlovákiai magyar sajtófotó első másfél-két évtizedének „tekintélyéről”, hogy hiába volt országos terítésű napilap az Új Szó, méghozzá a Pravda testvérlapjaként a mindenható kommunista párt központi bizottságának szócsöve, szerkesztői státusú saját fotósa csak 1968 októberében lett, Tóthpál Gyula személyében!

– Úgy emlékszem, Gyula akkoriban már jó néhány éve a Smena Kiadó magyar gyermeklapjaiban, illetve a Hétben is sűrűn foglalkoztatott külső munkatárs volt. Visszapillantva azokra az időkre tudni kell, hogy az összes országos terjesztésű hazai magyar lap köldökzsinórszerűen valamelyik szlovák kiadóhoz kapcsolódott. Például az Új Ifjúság a Smenához, a Dolgozó Nő a Živenához, a Hét az Obzorhoz, a Csehszlovákiai Sport a Šport Kiadóhoz, a Szabad Földműves a mezőgazdasági lapok kiadójához, és még sorolhatnám. A hazai magyar lapok gazdasági s üzemviteli menetének biztosítása teljes mértékben a szlovák kiadóvállalatok hatáskörébe tartozott. Természetesen, az efféle, ha nem is

rosszindulattal kezelt, de mégiscsak nyilvánvaló függőségben sok minden múltott azon, hogy melyik magyar szerkesztőség mit tudott kiverekedni magának a lapgazdánál. Akadt például kiadó, amely eleve úgy vásárolta a fényképezőgépeket, hogy azokból egyet-egyét tartós használatra adott lapjai újságíróinak; másutt viszont csak egy-egy riportútra kölcsönöztek fényképezőgépet. Ennél is bejáratotabb gyakorlat volt, hogy a szlovák lapokhoz felvett fényképészek rendre a magyar lapokba is bedolgoztak. Ma már hazai magyar sajtótörténetünk része, hogy így került pályaközébe Prandl Sándor, akit a Smena Kiadó az ott megjelenő gyermeklapokhoz, elsősorban a Pionierske novinyhoz vett föl. Eleinte mi csak „kikölcsönözgettük” őt egy-egy riportunkat eredeti fotóval is illusztrálendő, mígnem Prandl Sanyi lassacskán a Smenánál megjelenő magyar lapok házifotósa lett; később pedig – a szlovákiai magyar sajtó 1945 utáni korszakának legelső főállású fotóriportereként – a Hét vette őt alkalmazásba. Érdekességként talán külön említést érdemel, hogy akkoriban a hivatásos fotóriporter felszerelése sem volt egyéb, mint egy Flexaret meg egy fénymérő. Ám hogy az akkori viszonyok kellemesebb oldalát is megemlítsen: aki újságíróként, akár egy kölcsönbe kapott fényképezőgéppel, saját maga is fotózott, az a fényképpel illusztrált riport megjelenése után honoráriumot is kapott. Mármint a fényképekért, hiszen ezt a munkát, a cikkírástól eltérően, normán kívül végezte el.

o Így akár érthető is, ha az akkori idők tollforgatói nemigen kényszerítették, hogy a riportútjaikra fényképész is utazzon velük, elvégre az ilyen „konkurrenciát” a bukszájuk bánta...

– Hát igen, ez szintén közrejátszott. Olyannyira, hogy néha bizony átestünk a ló túlsó oldalára, és az Új Ifjúságban vagy éppenséggel a Szabad Földművesben a három flekk-

nyi, azaz három gépelt kézirat oldalnyi riportot olykor hét-nyolc fotóval is „illusztráltunk”. Ugyanakkor volt előnye is, hogy a lapszerkesztés folyamatában a fényképek előtérbe kerültek. Például az Új Ifjúságban elhatároztuk – grafikusunk, Kopócs Tibor javaslatára –, hogy az akkoriban már nálunk is kapható keletnémet Wochenpost mintájára a mi lapunk első oldalán is egy nagy, úgynevezett vezérfotót közlünk. Ez földobta a lapot.

o Ön is fotózgatott?

– Őszintén szólva igen. Különösen a többnapos országjárást igénylő, vagy a külföldi riportútjaimon.

o Botcsinálta fotóriporterként fényképészkaland akadt?

– Olykor-olykor. Például amikor 1958-ban a brüsszeli világkiállításra utaztam, Nürnbergben kellett átszállni, félnapos várakozással. Eközben én látni akartam azt az épületet, ahol a világháború után a híres nürnbergi per zajlott. Kigyalogoltam hát oda, és minden különösebb engedély nélkül messziről is, majd közlelől is lefényképeztem az egész objektumot, beleértve az előtte őrszolgálatot teljesítő amerikai katonákat... A rá következő évben ennél is meredekebb kalandom volt a hajdani Szovjetunióban, ahová kulturális delegációval utaztam. Amikor odakünn először állt meg hosszabb időre a vonatunk, én kiballagtam az állomás épülete elé, ahol még 1959-ben is ott díszelgett Sztálin szobra. Egy kőhajításnyira pedig a vasúti síneket javították, és ezt a csákányos munkát kizárólag mintegy húsz nő végezte, csak a parancsnokuk volt férfi. Lencsevégre kaptam ezt is, azt is, és iszkoltam vissza a vonatunk nyújtotta biztonságba.

o Ha érintőlegesen is, de arról már szót ejtettünk, hogy az 1949 után újraindult csehszlovákiai magyar sajtóban mennyire másodlagos szerepet játszottak a fényképek. De vajon az újságírásunk, annak szakmai nívója kellő ütemben fejlődött-e? Esetleg akadtak-e kapcsolódási pontok az első

köztársaság hazai magyar újságírása és a második világháború utáni korszak szlovákiai magyar sajtója között?

– Sajtótörténetünknek ez utóbbi aspektusáról, sajnos, az évek múlásával egyre kevesebbet beszélünk. Kár pedig, mert még az én számomra is jóleső emlék, hogy sajtónk 1948-as újraindulását követően újságírásunk régi veteránjai mennyire nyitottak és segítőkészek voltak. Hadd említsem meg például az Új Ifjúság szerkesztőségébe rendszeresen be-belátogató és a kéziratokkal sem fukarkodó Wittenberg Józsefet; vagy egy további precedensként azt, hogy a Hét elődjeként megjelenő Fáklya szerkesztési stílusán s képanyagának összeválogatásán mennyire meglátszott Csáder László jelenléte, Csemiczky László tevékeny segítsége. Hírlapíróink régi gárdájának nem kevésbé legendás alakja volt riporterként az örökmozgó Neumann János, sportújságírásunkban Kollár József, Federmayer István, a fényképezgetést is szívesen vállaló Mészáros József; de szólnom kell Szalatnai Rezsőről is, akit a jogfosztottság éveiben kitelepítettek ugyan Pozsonyból, viszont bárhányszor hazaruccant, igyekezett végiglátogatni a pozsonyi magyar redakciók mindegyikét. Az említett idősebb kollégáktól, illetve az ő újságírónemzedékük többi tagjától mi, valamivel fiatalabban rengeteget tanultunk. Ugyanis tudni kell, hogy a szlovákiai magyar lapok újraindulásakor kivétel nélkül úgy alakultak meg a szerkesztőségek, hogy látszólag valamennyi külső feltétel adott volt – éppen „csak” az újságírók hiányoztak... Így aztán, az évtizedek távlatából már némileg ironizálva, lényegében vak vezetett világtalant. Része az igazságnak, az akkori idők szlovákiai magyar valóságának, hogy ez időben olyanok is játszva juthattak szerkesztői státushoz – jobbára munkáslevelezőkből redaktorokká avaszáva –, akik három-négy mondatot becsülettel tudtak megfogalmazni. Aki teljesítette ezt az elvárást, azzal elvégeztettek

egy pár hetes gyorstalpaló tanfolyamot, s az illető máris szerkesztőnek mondhatta magát! Erre vezethető vissza, hogy eleinte érdemben bizony szó sem lehetett az újságírói műfajok különbözőségéről, legfőljebb a próza és a vers közötti másság volt tudatosan tetten érhető kritérium. Viszont hiba lenne elhallgatni, hogy vérbeli tehetségek is fel-felbukkantak, akik közül többen sajnos elkallódtak. Ilyen reménység volt például Jakubecz Tibor, aki bányászból lett rövid időre remek riporter, de aztán feladva az újságírói pályát visszament Nagykürtös környékére. Ez a felemás, szakmailag bizonytalan állapot okozta, hogy az újabb, már érettségivel vagy egyetemi oklevéllel is bíró fiatal nemzedék fellépéséig, tehát az 1960-as évek első feléig, profi szintű hírlapírásról, szakavatott lapszerkesztésről hazai magyar viszonylatban inkább csak elvétve lehetett beszélni.

o Gondolom, ez a visszásságokkal, céhbeli igénytelenséggel teli szituáció indokolta, hogy az ötvenes években a szlovákiai magyar újságokban folyamatosan publikáló íróinknak lett a hírlapírókét felülmúló társadalmi tekintélyük.

– Igen. A hatvanas évek derekán viszont gyökeresen változott a helyzet. A szlovákiai magyar közéletbe szinte be-robbant az új nemzedék. Az anyanyelven oktató iskoláink magyar társadalmi küldetés tudatot biztosítottak, Dél-Szlovákiában egymás után alakulgattak, majd mozgalommá te-rebélyesedtek a klubok, egyre több fiatal engedett az újságírás csábításának. Túlzás nélkül állítható, hogy az 1968-as esztendő, a prágai tavasz eseményei azért lettek olyan jelentősek a szlovákiai magyarság szempontjából, mert akkorra már kiforrott újságírásunk, tudatos lapszerkesztésünk volt. Bátran, jóleső érzéssel állítható, hogy 1968-ban a csehszlovákiai magyar értelmiség már felnézett az újságírásunkra, amely színvonalában, érvelési készségében nyugodtan felvette a versenyt mind a cseh, mind a szlovák újság-

írókkal. Kellő nyíltsággal tudtuk vállalni az értelmiségi vitákat részint a társadalmi, részint a nemzetiségi kérdésekben. Ekkor már háttérbe szorultak a korábbi esztendőök botcsinálta „újságírói”. Viszont a sors fintora, hogy épp ők lettek azok, akiket 1968 után, a visszarendeződés és a husáki normalizáció időszakában fel lehetett használni arra, hogy szemrebbenés nélkül megtisztítsák a szlovákiai magyar sajtót a „jobboldali opportunistáktól”, a „revizionistáktól”, a „szocializmus nyílt ellenségeitől”... Újra a Szarkák, Gálok, Sárkányok, Bagoták és a velük egy gyékényen áruuló hithű elvtársak lettek az első hegedűsök. Az Új Szóból kipenderítették Zsilka Lászlót, Szűcs Bélát, Tóth Mihályt, Szabó Gézát, Ozorai Katit, az Új Ifjúságból Tóth Elemért, a Hétben Mács Józsefet lefokozták tisztségében, és még szépecskén sorolhatnánk az 1968 után vesszőfutásra ítélteteket, elvégre nem titok, hogy mi ketten sem úsztuk meg ép bőrrel. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy mai szemmel nézve talán már nem is ez az akkori sérelmi helyzet a lényeg, elvégre az idő kereke visszafordíthatatlan. Szerintem ennél jóval fontosabb észrevenni, tudatosítani, hogy a hosszasan elhúzódó konszolidáció idején kiderült: az 1945 utáni nemzedéket már nem lehet teljesen elnémítani, ignorálni, hatalmi szóval megfélemlíteni. A hatvannyolcasok zöme megmaradt ellenzékinek, és a korban fiatalabb szlovákiai magyar újságírók többsége sem lépte át a hatalommal történő alkukötés határát. Jobbára ez az alkukötés sem aljas szándékból, hanem a megélhetés érdekében született.

o Ön szerint az 1968-at követő politikai konszolidáció két évtizede nem is tette béna kacsává a hazai magyar sajtót?

– Tagadhatatlan, hogy számos tekintetben tényleg lebénytotta; ugyanakkor az is igaz, hogy épp ennek a politikai bénuhátságnak köszönhetően gyülemlett föl benne valami belső feszítő erő. Talán a legegyszerűbb, ha csak magamról

beszélek... Az én büntetésem például az volt, hogy kiszűrték a sajtóból, de bedugtak a Csemadok központi levéltárába, ahol a legkülönbözőbb forrásművek és egyéb ritka, a nyilvánosság számára hozzáférhetetlen dokumentumok eladdig sohasem látott bőségéhez jutottam. Ugyanitt, a Csemadok alagsori odújában figyeltem föl arra az érdekes mozzanatra, hogy a szerkesztőségekben végrehajtott tisztogatások révén ellehetetlenítették ugyan azokat a jótollú embereket, akik 1968 ügyében exponálták magukat; viszont akik kevésbé voltak sárosak, fiatal koruk miatt egyszerűen még, úgymond, nem volt múltjuk, azok új témákat keresve és meglepő lendülettel vágtak neki a szerkesztői munkának. Tulajdonképpen egy „kétszínű” helyzet állt elő. Egyrészt: a kommunista párt korifeusai 1968-ban fölismerték, hogy a sajtó mekkora erőt képvisel, ezért úgy határoztak, nem szabad megengedni, hogy ismét hatalma legyen, főszerephez juthasson. Viszont pont ez az utóbbi törekvés adott újszerű lehetőséget a politikai okokból elbocsátott szerkesztők helyére lépő fiatal újságíróknak, hogy a szó eredeti értelmében köznapi, az embereket érdeklő és nem-egyszer közvetlenül is érintő dolgokról kezdjenek írni. Az pedig már csak amolyan műhelytitok volt, hogy ha a legkülönbözőbb témájú cikkeik, riportjaik első bekezdésébe – hivatkozásképpen – beleszótték a CSKP ki tudja hányadik kongresszusának „aktuális” döntéseit, akkor az Illetékes Elvtársak általában már nem is olvasták tovább a kéziratot, a szerző viszont a húsz-huszonötödik sort követően valami üzenetértékű többletet, a sorok között kiolvasható igazságot is sugallhatott az olvasónak. A husáki konszolidáció szemszögéből nézve tulajdonképpen a sors iróniája, hogy ez a faramuci helyzet a szlovákiai magyar sajtó számára bizonyos fokú fellendülést, tematikai gazdagodást, óvatosan őszinte szókimondást eredményezett. Külön említést érde-

mel, hogy ekkoriban már vizualitásukban is sokat javultak lapjaink. Így például a Hét és a Nő éppen a fényképek számának gyarapodása, jobbuló minősége révén valódi képes hetilappá vált, sőt, fokozatosan magazin jellegű címlapfotókat is közöltek. Mindennek velejárója volt még, hogy ekkor már a szlovákiai magyar újságok is munkalehetőséget, fotóriporteri státust, állandó megbízatást adtak, adhattak immáron saját fényképészeiknek. Az ötvenes-hatvanas évek pangása után végre a fotósaink között is megjelent a jótékony hatású konkurrencia.

o Ha Önnek, Szőke úr, most sommás véleményt kellene mondania a (cseh)szlovákiai magyar újságírás 1949-től eltelt évtizedeiről, akkor miként vélekedne az 1989-ig terjedő negyven esztendő egészéről?

– Első látásra, pestiesen szólva, talán döntetlenre venném a figurát. De egy tüzetesebb vizsgálódás eredményeképp e korszak mindennemű cenzúrája meg sokirányú sematizmus dacára inkább az értékek felé billen a mérleg nyelve. Ugyanis nemcsak az újságírók, hanem a felügyeleti szervek sem voltak mindig a helyzet magaslatán. Szerencsére. Így aztán, hál' istennek, sokszor csúsztatott be a lapokba olyasmi is, ami mai szemmel nézve értékes adat, vagy kifejezetten kordokumentum. Ezért úgy gondolom, hogy sajtónkat illetően is itt lenne az objektíven értékelő, több szakmai kérdésben is összegző munkának az ideje. Hogy a (cseh)szlovákiai magyar újságírás évtizedekre visszatekintő sikereinek s bukásainak summázása ne jusson, ne juthasson a köztudatunkban alig-alig jelenlevő Masaryk Akadémia vagy az ugyancsak kopott emlékű SZEMKE sorsára. Rossz előjel, hogy feldolgozottság híján már a '89-es rendszerváltás utáni időszakról is erősen hézagosak az ismereteink, pedig sok lapunk megszűnt, bár legalább ennyi született, noha igaz, hogy többségüknek pusztán tiszavirág-élete volt. Fájó

szívvel mondom, hogy az Új Szón kívül például a Hét is fennmaradhatott volna, ha részint az illetékesek, részint pedig mi mindannyian, szlovákiai magyarok jobban odafigyelünk. Ehhez nem kellett volna több, mint meddő szócséplés helyett olvasókként igényelni is a Csemadoknak ezt a gazdag múltú lapját! Sajnos, a politika szeszélyeivel párosuló esetleges hozzá nem értés okán nem így történt. Mondhatnám szókimondóbban is: a politika önzése miatt. Egyszer lemondtunk mindennemű támogatásról, máskor a hatalom mutatott fityiszt...

o Közösségi odafigyelésünk miért olyan esetleges épp a kisebbségi létből adódó dolgainkra?

– E jelenség gyökereit elsősorban talán a gondolkodásmódunkban illenek keresnünk. Abban a kissé fájdalmas, bár Fábry Zoltán írásainak tanúsága szerint nem éppen új keletű valóságban, hogy az egymás után jövő nemzedékek mennyire másként vélekednek. Az idősebbek jobbra a múlthoz ragaszkodnak, annak értékeihez kötődnek, a fiatalok viszont teljesen eltérő módon tekintenek az egzisztenciális problémákra. Egyébként is érdemes észrevenni, hogy a kisebbségi közegekben – a többségi társadalmak általános hagyományőrző konvencióitól eltérően – jóval komolyabbak, durvábbak a generációk közötti törésvonalak. Ezért alakoskodás volna elhallgatni, hogy a mulasztás vétke, sajnos, számos tekintetben az én nemzedékemre is vonatkozik, hiszen a második világháborút követő jogfosztottság időszakát lezárandó, az ötvenes években olyannyira el voltunk foglalva a szlovákiai magyar élet építésével, hogy jóformán rá sem hederítettünk az első köztársaság hazai magyar szellemiségének termésére, örökségére. A mai fiatalok pedig még inkább mindentagadók, kevés az olyan múltbéli becs és eszmélet, ami iránt meggyőződésből, őszintén érdeklődnek. Mond-

jam azt, hogy a szlovákiai magyarság megmaradása szempontjából ez eléggé baljós előjel?!

o Kéznefektető hát a dilemma: fölkészült a szlovákiai magyar közösség arra, hogy feldolgozza, rendszerezze a saját, 1918 óta írt múltját? Történelmi hitelességgel, objektíven, tényszerűen, tudományos igénnyel? Akár saját tévedéseit, hibás értékítéleteit sem elkendőzve?

– Csak reményleni lehet, hogy igen, bár legalább ennyire erősek a kételyeim is. Ez utóbbi bizonyosságaképpen elegendő az 1989-es rendszerváltás utáni korszak történéseire gondolni. Az akkori változások szárnyán föllépő emberek közül azok lettek a lehangosabbak, akik olyan illúziókat kezdtek kergetni a szlovákiai magyarság körében, hogy csakis a nagy magyar őszszeborulás az egyetlen üdvözítő gyógyír a bajaink megoldására. Fennen hangoztatták, hogy majd az anyaország megad mindent, megtesz helyettünk mindent – mi pedig, a szép szavaknak hitelt adva, elhanyagoltuk az itthoni építkezést. A kapkodástól sem mentes zengzetes ígérek fényében megfélekedtünk az 1968-as prágai tavasz időszakából megszívlelendő tapasztalatra, hogy nekünk itt bizony a magunk világát, életét kell felépítenünk. Napjainkban már látnivaló, hogy szlovákiai magyarokként '89 után jóval többet fecsegtünk meg tervezgettünk, semmint alkottunk. A kelletnél több siránkozással, anyaországi kalapozással bizonygattuk igazunkat, szűklátókörűen rálegyintettünk az előző negyven esztendő nemzeti-ségileg gerincerősítő pozitívumaira, ahelyett, hogy ráncba szedtük volna önnönmagunkat. Ékesen szomorú példája ennek, egyebek között, a Csemadok, amely a szlovákiai magyar politikusok akarnoksága miatt leéppült s ennek arányában elsúlytalanodott. Pedig a pozitív hagyományait, vitathatatlan érdemeit öregbítve inkább arról kellett volna beszélnünk, mekkora történelmi szerepe volt abban, hogy

az 1945–48-as időszak és a szlovákiai magyarságot megfélemlítő helyzet után egy-másfél évtized alatt a csehszlovákiai politikai élet önálló szereppel bíró, meghatározó tekintélyű szubjektumává lett. Ehelyett az történt, hogy 1989-et követően a szlovákiai magyar politika közszereplőinek többsége lebunkózta, jobb esetben „csak” elfordult tőle. A rendszerváltás után nem volt sikk arra emlékezni, hogy a Csemadok volt a kovásza az ominózus 1968-as alkotmánytörvény azon cikkelyének, amely leszögezte: a csehszlovákiai magyarság, nemzetiségként, önálló és egyenjogú alkotóeleme az ország lakosságának. Magyarán: nem jöttment senkik gyülekezete, hanem államalkotó közösség. És később, a hetvenes években, a Csemadok tekintélyének, társadalmi súlyának is oroszlánrésze volt abban, hogy amikor összpontosított támadás indult nálunk a magyar iskolák ellen, illetve Duray Miklós révén létrejött a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága, akkor mégsem merték felszámolni a jól funkcionáló magyar iskolahálózatot! Ez a szlovákiai magyarság egységes kiállításának közös érdeke volt, beleértve a Csemadokot, a sajtónkat, de még az akkori Szlovák Nemzeti Tanács nemzetiségi bizottságát is, amelyben a legelkötelezettebb konszolidátorok, így Dénes Ferenc, Fábry István, Krocsány Dezső és társaik is az anyanyelvű közoktatás megőrzése érdekében emeltek szót. Ma már nem titok, hogy javarészt azért, mert tartottak a Csemadok erejétől, az esetleg ott szerveződő tömeges tiltakozások reális veszélyétől... Mindezt azért, azért is hozom föl, hogy ily módon jelezzem: mennyire fontos volna végre valóban tudományos igénnyel, korrekt objektivitással, ragaszkodva a történelmi hitelességhez feldolgozni a szlovákiai magyarság idestova kilenc évtizedes saját múltját.

o Talán bizarrnak tűnik maga a kérdés, ám megkerülhetetlen: a szlovákiai magyar közösség – elsősorban természete-

sen az értelmiség – egyáltalában értékén méri ezt a Trianon-tól napjainkig íródó örökséget?

– Őszintén szólva, erre nemigen mernék gondolkodás nélkül határozott igennel válaszolni. Ráadásul akadályozza ezt a szisztematikusságot igénylő tudományos munkát, hogy a szlovákiai magyarságnak mindmáig nincs világosan körvonalazható, széles körben megtárgyalt és támogatott koncepciója a saját jövőjéről. A sűrűn tapasztalható kapkodás és önszerveződésünk evidens hiányosságai miatt 1989 óta még nem érlelődött ki az egyébként szép számú szlovákiai magyar értelmiség azon rétege, amely életerőt sugallna és reális víziót adna. Szigorúbb szavakkal szólva, túlságosan félvállról kezeljük önnön jövőnket, aminek alarmírozó velejárója, hogy már-már cinkosan könnyelműek vagyunk a saját, szerencsére mostanában még félmilliónál népesebb közösségünkkel szemben. Sajnos, hiányoznak az érdeklődők szélesebb körét érintő és a jövőnk útjait kicövekelő eszmecserék. Ha viszont időről időre akadnak ilyen kezdeményezések, akkor nemegyszer a publikum közönye teszi sekélyessé a szándékot, és bármennyire rosszul esik, hozzáfűzöm: bővelkedünk viszont az elvakult, személyeskedő, olykor egyenesen önsorsrontó vitákban...

o Visszatérve kiindulópontunkhoz, a szlovákiai magyar sajtó kérdésköréhez! Miben látja annak szerepét szellemi életünk fölrázásában, a gondolatok és szándékok letisztulásában?

– A kérdés fölöttébb indokolt, természetesebb az elvárások is, a bökkenő viszont abban rejlik, hogy mára igencsak megcsappant a hazai magyar lapok választéka; a még talpon maradt szlovákiai magyar újságok pedig a túlélésért, a bűvös nullszaldóért küzdenek. És ez csak a felszín, amely alatt ott sorjáznak a részproblémák. Manapság drágák a lapok, a fiatal szerkesztők szakmai fölkészültsége is jócskán

hagy kívánnivalót maga után, rengeteg a rögtönzés a világos vonalvezetés helyett. És akkor a műfaji követelményekről még nem is szóltam, holott azok – főként az egyetemes magyar sajtó hagyományait tekintve – meghatározó fontosságúak. Elvégre a stílus és a műfaj tisztasága közvetíti világosan a gondolatot, sőt, az készíti az olvasót a továbbgondolásra. Vészesen közeledvén életem nyolcadik ik-széhez, talán nem tűnik az öreg redaktor okvetetlenkedésének, ha kijelentem: az újságírás, beleértve a fotózást, ne csak favágás legyen! Szomorú, de való, hogy ma már a hírszerkesztés ábécéjét sem ismerik sokan az „újságíróink” között...

o Újságírásunk 1949 óta számított, kis híján hat évtizedére hivatkozva megkockáztatom a kérdést: további fél évszázad múlva is lesz Szlovákiában magyar zszurnalisztika?

– Ha a szlovákiai magyar politika objektumából a politika szubjektumává válik, akkor igen. Akkor kellő tekintélye és megfelelő számú olvasója is lesz.”

o Köszönöm a beszélgetést. Kettőnk társalgása talán jó példája annak, hogy az interjú, műfajként, a jövőben is számot tarthat az érdeklődésre.

Az özvegy

Meleg volt, csend és békesség. Az óriási gesztenyefa úgy nézett ki sudár ágaival, mintha az alatta ülő öregúr nyugalmat őrizné szelíd áhítattal.

Márton fáradtan ült a padon, arca visszafojtott indulatot tükrözött, mint egy feszültséggel teli izzó kőzet. Étvágytalanul turkált az ételben, majd tányérja mellé tette a kanalat. Rázta a hideg, émelygett a gyomra. Valami megmagyarázhatatlan inger következtében becsukta a szemeit, ökölbe szorította kezeit, majd, mint a vulkán, kitört belőle: Magdus! Az első szó, amit napok óta ejtett ki a száján. Megkönnyebbült.

Hatalmas roppanással kiegyenesítette hajlott hátát, megtörölte verejtékező homlokát. Reszkető, hideg kezével gyufát vett elő a zsebéből, s lassan szipákolva rágyújtott öreg pipájára. Kellemes dohányillat úszott a levegőben. Távol jártak a gondolatai, túlságosan is távol.

A délutáni szendergés idejét a közelben dolgozó ácsok szerszámainak csattogása kissé megzavarta, de az ütemes kopácsolás és a tikkasztó hőség hamar elaltatta. Mélyen, egyenletesen lélegzett. A fáradt, megviselt arc vonásai kismultak.

Álmodott, a képek hosszú sorban vonultak el szemei előtt. Összekavarodott benne a jelen és a múlt – arcok, hangok, szavak. Maga előtt látta felesége telt, fehér arcát, hűséges barna szemét, a koporsót, melyben feküdt, a koszorúkat, melyek elborították az imádott asszony sírhelyét. Hallotta erőtlen, szomorúan csengő hangját, az orvos kegyetlen szavait. Látta az élet tusakodását a halállal, s a hosszú,

egyenes utat, amelyen az asszony lebegett az örökkévalóság kapuja felé. Minden kép csak egy pillanatig, szemhunyasnyi ideig tartott, majd egyszer csak szertefoszlott. Felébredt. Nem tudta, mennyit aludt, csak érezte, hogy fázik. Szemeiben a szomorúság nedves fénye vibrált. A közeli erdő felől illatos levegő csapta meg az orrát. Eltűnt a nap, csörtető szél támadt. Várt pár percig, erőt gyűjtött, hogy elgémberedett lábai új erőre kapjanak, s ha nehézkesen is, de engedelmeskedjenek.

Hamuszín arccal, ernyedten csüngő karral bekóválygott a házba, a csapból vizet engedett, hogy leöblítse a torkára száradt egyedüllét érzését. Bízva abban, hogy ez segít eltüntetni a fájdalmat, ami úgy volt jelen életében, mint az egymásra zuhanó fatörzsek. Leült, nyugtalan tekintetét körbejárva megpróbált nyugalmat erőltetni magára, de hasztalan. Túlságosan az asszony hatása alatt állt még, az ő szemeivel nézett, az ő idegeivel érzett, és most, hogy Magdus halott, a sötétség súlya telepedett rá.

Vacsora nélkül, elkínzottan tért nyugovóra, de álom nem jött a szemére. Hanyatt feküdt, feje alatt összekulcsolt kézzel. Hallgatta, amint szíve a mellkasában szivattyúzza a vért, és a halántékába nyomja. Az idő lassan telt, de nem érzékelte. Vágyott asszonya után a titokzatos, időtlen végtelenségbe. Maga előtt látta félénk, meghatóan szép szemeit, melyek csalogatják őt, hogy átlépje az áhított örökkévalóság küszöbét.

Hajnalba felkelt, kíváncsorgott a szobából. Lábai elgyengültek, agyára köd ereszkedett. Hirtelen, ösztönös mozdulattal szívéhez kapta kezét, egyet sóhajtott, vagy legalábbis úgy tűnt, mintha sóhajszzerű lehelet röppenne el az ajkáról. Mint a kettévágott fa, úgy zuhant élettelen teste a szőnyeggel borított padlóra. Csend vette körül, végtelen, síri csend.

Mesél a múlt

Féleszű takarítónő

Semmi képesítesem nem volt, honnan szereztem volna akoriban, se a háborúban nem adtak, se a gyerekek mellett. Hát cégekbe jártam takarítani. Az is pénz volt, jól jött minden fillér a háztartásba.

Amikor elmentem egy céghez, azonnal felvettek. Hála Istennek, hogy van új takarítónő, örültek meg nekem, egy poharat sem tehattünk le az irodában, máris belerakta a műfogsorát. Mindig más irodába és más pohárba rakta, soha nem tudtuk kiszámítani, a mai napon éppen hova teszi. Maga a megmentőnk, örvendeztek.

De meghagyták a régi takarítónőt is, és a bolond nő féltékeny lett rám, azt hitte, miattam akarják kirúgni az állásából. Talán nem tudta, hogy buta a fejére. Egyszer kiengedte a fürdőszobában a vizet. Bement, mintha tisztítaná a véccéket meg a zuhanyozót, de az ajtó alól elkezdett csurogni a víz, és folyt végig a folyosón a lépcsők irányába. Azt hiszem, szerette nézni, ahogy csurog. Ez volt a kedvenc szórakozása. Aztán egyszer jelentettem az igazgatónak. Nem bocsátotta el, de azt mondta nekem, hogy hordjam magammal a *partvist*, hátha rám támadna. Hordtam hát magammal, ha kellett, ha nem. A portást is figyelmeztettem mindennap, hogy ha nem jelennék meg itt bizonyos időben, akkor bezárt a bolond asszony vagy agyon vagyok ütve.

Csak a talajt mostam, és port töröltem, de később a függönyöket is kimostam. Már évtizedek óta nem voltak kimosva. Le még csak leszedtem őket, de amikor vissza kel-

lett rakni, már nem értem fel a székről a *garnisig*, hát megkértem az irodavezetőt, aggassa fel. Van még függöny, kérdezte azután, hogy a saját irodájában felaggatta. Van, mondom, az igazgatóé. Felaggatta azét is. Hát van-e még, kérdezte azt követően. Még a folyosón, mondtam neki. Én ilyen morzsika vagyok, nem érek fel, mondtam neki ártatlan szemekkel. Mit csináljak, ha *töpörce* vagyok. Ő létra nélkül is felért. Aztán felaggatta mindenütt, de láttam rajta, elege volt már, a végén mégis megkérdezte illemből, hogy van-e még? Van, de már csak otthon, feleltem neki. Jó hangosan nevetett.

Nagyon rendes cég volt, megbecsültek. Rozáliára mindig küldtek lapot.

Egyesek megengedték, hogy amíg dolgoznak, takarítsak. Néhányuk nem akart beengedni az irodába, náluk később sem takarítottam. Miért nem mentek haza rendes időben? Vagy nem töröltem le a port az asztalukon, csak a polcokon. Majd letörlik a *könyökükkel*, gondoltam, mit terpeszkednek annyira, hogy nem férek hozzá.

Az ablakokat is megmostam. Már emberemlékezet óta nem voltak megtisztítva. Aki *szétsrőfolta* az ablakot, annak megtisztítottam belül is. Miért szebb a szomszéd ablaka, kérdezték. Mert szétsrőfolta, feleltem. Hát az enyémet mért nem srőfolta szét. Mert nem tudtam, feleltem, össze van ragadva. Hát valamelyik megpróbálta, de ő sem tudta, be volt rozsdásodva. Látja, maga erős, mégsem tudja szétsrőfolni, hát én hogyan tudnám? Aztán belenyugodott, hogy piszkos marad az ablaka. Mondja meg a főnöknek, hogy vegyen új ablakokat, ajánlottam, de csak legyintett.

Kölcsönkérni nem szégyen

Böske összedobálja az ágycsúszókat, és már megy is, amerre lát, csak ne kelljen neki otthon befűteni. Aztán megeszik egy

karaj zsíros kenyeret, vagy egy kolbászt kenyér *nekű*, minden *nekű*, a hurkát *is meg se* melegíti, csak úgy megeszi hidegen. Vagy megsüt egy tojást, és *minnyá* jóllakik. Megissza rá a vizet vagy a borocskát, *oszten meg in mén vissza a szomszárda megmelegennyi*. Mehetünk hozzá akármikor, soha nincs otthon, be van zárva mindig a kapuja. Este *bebűj* mindenestül az ágyba, csak ne kelljen megraknia a kályhát. Télhez megvett harminc méter szenet, itt jajgatott, hogy mennyi pénzt adott érte! Mi az a harminc méter szén? Hisz azt egy hét alatt elfűtöm.

Bejárja akár a fél világot, csak ne kelljen neki otthon ülni a hidegben. Másoknál bemelegszik, jól megszívja magát *melegsígvél*, mint a teve a púpját *vízvel*, otthon *oszten mán* elvan, megeszik egy karaj kenyeret és *bebűj* a paplan alá. Ha nincs otthon Matyo. *Mer* ha a fia otthon van, akkor kell rá főznie, de Matyo alig van otthon, folyton-folyvást elvonóra viszik. Ünnepek alatt itthon volt, megint be volt kallantyúzva. Mondtam én az Böskének, hogy kutyából szalonna nem lesz soha. Éppen a múltkor mutatták a tévében, hogy egy férfi olyan szerencsétlenül született, mint a *rapancos* béka, az arca csupa var; a szülei nem akarták őt, hát beadták gyerekotthonba, ahonnan hol elszökött, hol nem. Aztán bekerült olyan társaságba, ahol bűnözők voltak, lopott meg gyilkolt, meg mittudomén, *oszten* bekerült a börtönbe. A börtönben egy néger orvos megsajnálta őt, mert le volt írva az egész élete papírra, ott feküdt előtte az asztalán, azt elolvasta, meg hát látta is őt, és csinált neki plasztikát. Hogy az *ecceribe minő szíp legíny* lett! Hát azt ember nem érte! Elment a hajógyárba dolgozni, ott *kevesig* meg is állta magát, jól keresett, szeretője is akadt, aztán meg képzeld el, édes lányom, összeakadt a régi *pajtyijivá*, akikkel valamikor együtt loptak, és jól *agyonrugdáták üt*et. Összekaptak a pénzen, és az arca megint olyan rút lett neki, mint a *rapan-*

cos békának. A szeretője meg elment utána és lelődözte a *pajtyijit*. Ez van, ha ilyen társaságba kerülnek. Gazfickók közé. Pedig szép is volt már, örült is magának, talált becsületes munkát meg *lyánykát*. Hát hiába, Matyoból sem lesz szalonna, hiába *gundókogyik* úgy a Böske.

Ha nem elvonón van, akkor kórházba viszik, valami elmeintézetbe. Na, ott van egy asszony, aki odavan Matyoért, megvan érte *bolondóva*. Vett neki háromezer koronás órát, ezerötyszáz koronás nadrágot, minden áron hozzá akar menni. *Oszt* mondom Böskének: hadd őt, *csinájjon*, amit akar. Most téged kerget, akkor meg legalább kergetné az asszonyt is, meg a lánykákat is. Valami bolond elvált asszony lehet az, gyerekekkel. *Csöppet tyuki-tyuki*. Elhagyta őt az ura, és minden áron csak menne férjhez. Matyo oda nem akar menni, a nő meg ide nem akar jönni, otthon nagy kertje van neki, almát árul, sok pénze van, jól jönne neki a Matyo, dolgozna a nagy kertben, metszené a gyümölcsfákat meg szedné az almát. Elkelné neki a férfikéz minden szempontból. De hogyan bírna Matyo a lánykákkal, azt el nem tudom képzelni. Ma már a saját gyerekének sem parancsolhat az ember, nem hogy a másénak! Ha Matyo valamit mondana, visszapofáznának neki, ma holnap torkon is ragadnák őt. Mi közöd van hozzá, nem vagy az apám, mondanák. Hisz így van ez manapság, édes lányom, a tévé is mutatja.

Nem lesz ez jó se így, se amúgy. Hisz Matyo nem tudja megtartani magát. Hisz ha meg tudná, akkor lehet, hogy valahogyan *évónának*. Két hétig valahogyan kibírja, aztán meg vége. Agyon is ütheti a gyerekeket, ha be van szedve. Ha a saját anyját is meg akarja fojtani, akkor hogyne fojtaná meg az idegen gyereket.

Az a nő nem lehet észen, ha már most vesz neki drágaságokat, és még azt sem tudja, hányadán áll vele, hogyan, mi-

képp tovább. Neki pénze van akármennyi. Bent maradt az ünnepek alatt is. *Eszire van-i* bent, vagy elvonón, azt nem tudom. Nem lenne semmi baj, hogyha kiengednék őket és otthon együtt nyugodtan elmulatgatnának magukban. De nem lesz az úgy. Ha be van szedve, mindenféle *nyikhajnak* hívja az anyját. Mi az a *nyikhaj*, nem tudom. Azt mondja neki, te *nyikhaj*. Olyankor az anyja itt alszik nálam. Csönget, mint az eszeveszett, veri a kapumat, míg be nem engedem. Már nemegyszer aludt itt. Kergeti őt. Agyon fogja ütni. Megfojtja. Mondja is neki, hogy megfojtja őt és beássa a kertbe. Ha iszik, nem tudja, *micsinál*. Teljesen az agyára ment az ital.

A bátyja invalidban van, a felesége is otthon van, röstell dolgozni, pénzük meg nincs soha. Csak járnak ide Böske-hez. Böske meg mindenkinek folyton tartozik az egész soron, nekem is. Most voltam nála, de *eszibe* nem jutna, hogy megadja a tartozását. Itt *kérődzik*, hogy adjak neki, az ember meg megszánja őt, aztán meg bánja. Múltkor adtam neki paprikát. Legalább egy késhegynyt, mondja, mert nincs neki. Hisz itt az üzlet, meg árulnak a piacosok is örölt paprikát, kolbászt, krumplit, káposztát. Akkor bezzeg nem vesz, amikor itt vannak, úgy gondolja, hogy majd kap *valakitű*. *Gyűn*, hogy paprikás krumplit készít, legalább egy késhegy paprikát adjak neki, aztán majd megadja. Meg hát! Krumplit meg a másik szomszédtól kér. Hányszor kér élesztőt is, fél pohár *ectet*, egy csésze *cükort*, sót, de most már *mondálom*, hogy nincs. *Nemtom*, észrevette-e, hogy nem akarok neki *annyi*. Azt mondom neki, hogy nincs. Mert addig fog ide járni, míg mindenemet el nem hordja. Viszi a húsdarálót, a dióőrölt, semmije sincs neki. De legalább visszahozná! *Eszibe* sincs! Aztán nekem kell *gondúkoznom*, ki kérte el. Többnyire *únála* van, de megesik, hogy más is elkéri. De vissza nem hozzák! Jaj, *aszongya*, nem volt időm

elmosni. Három-négy nap is ott áll nála a koszos edény, nem mosogatna össze! Rá van minden száradva és rohadva, de észre se veszi.

Hát egyszer jön hozzám a Böske teljes *hatalomval*. *Isten fáját*, mondom neki, hát mit akarsz. Már bedagasztott, mondja, de nincsen miben sütnie. Hogy nincs olaja meg zsírja. Fő, hogy bedagasztott. Meg gáza sincs, meg vize sincs, nem vezettette még be magához. Pénzbe kerülne. Kétszer megsütöttem neki, megesett a szívem rajta. Hova rakja a pénzt, hova nem, nem tudom. Nekem is visszaviszi a postás a felét, mondom is neki, mit *gondúsz*, én nyugodtan adakozhatok? A szomszéd is nevette. Magától hordja a kalácsot? Három vassal is sütött. Megszánja őt az ember, de hogy mindig így legyen!

Böske mesélte, hogy nemcsak ő van így a veréssel, Mancit is verik. Hát jöjjön ide aludni a Manci is, mondom neki fejcsóválva, gyertek ide mind aludni, bánom is én! Van elég ágyam.

Aztán egyszer kijött egy rendőr, hogy kivizsgálja, ki kit ver. Háromcsillagos rendőr volt. *Gyűjön ide alunnyi maga is*, mondtam neki, de csak nevette. Akkor biztonságban érezném magam. Nekem se kutyám, se macskám, semmim sincs. Csak néha csöngetnek butaságokkal. Már bánom is, hogy felszereltettem a csengőt. Le fogom verni.

Méregből beíratlak tanúnak, mondta aztán nekem Böske. Mérgedben fel is akaszkodhattál volna, feleltem neki erre. Hozzám többet ne járj, én be nem engedlek többet, mondtam. Mehetsz tőlem aludni a kutyaólba is. Most már kinézek az ablakon, hogy meglessem, ki csönget, és ha meglátlak, bizony ki nem nyitom.

Én megmondom neked kerek perccel, itt csöngethetsz akár-mikor, zörgethetsz szakadásig, ki nem nyitom a kaput. Aludj a *sopában*. Ha Matyo agyonüt, agyon leszel ütve. Addig meg etesd csak őt, hogy jobban tudjon húzni a hajadnál

fogva. Én a börtönét nem fogom fizetni, mondja Böske, inkább legyen itthon. Hisz ott dolgoztatják őket, nem neked kell fizetni, magyaráztam neki. El van ez az asszony teljesen tévelyedve.

Én már nem is húzom fel magam ezek miatt. Mindig csak kölcsönkérnek, ebben a faluban ez így szokás. Múltkor mentem a szomszédba a villanymelegítőért, mert eszükbe nem jutna visszaadni. Hát még mindig nem adtam vissza, meresztett nagy szemeket a szomszédasszony. Hát nem, feleltem. Már egy éve. Biztosan nem vittem neked vissza, kérdezte hüledezve. Hisz mondom, hogy nem, kiáltottam rá, és ha most nem jöttem volna el érte, akkor lett volna két éve is, hogy nálad van. Azt gondolja, hogy azért jöttem, mert visszahozta? Aztán előkereste valahonnan, és hazavittem. Nem adom én már azt kölcsön senkinek.

Én úgy szeretem, hogy ami nem az enyém, visszaadom, ne legyen itt. Mások meg kölcsönvesznek tőlem bármit, és ott áll náluk piszkosan a diódarálóm, vissza nem hoznák. Amikor meg szükségem van rá, nekem kell *gundókoznom*, kinek is adtam.

Na de a Böske már mindennek a teteje. Egy dolgot tud, de azt nagyon: kölcsönkérni. Hol egy zacskó vaníliacúkot, hol egy kanál paprikát, egy pohár *ectet*. Meg *tét*, meg túró. Hát én menjek tehenet fejni? Vagy kérjem meg én is a szomszédomat, hogy adjon már a szomszédasszonynak! Ha itt nem kap, megy tovább. Aztán azok, akiktől kért valamit, állnak a kapuban, hátha jön az üzletből, és elkérhetik tőle a tartozásukat. Ha vett, visszaadja, hogy újra kérhessen. Csak délben jár kéregetni, amikor be van csukva a bolt. Élesztőért jöttél? Hát egy órája még nem tudad, hogy kalácsot sütsz, amikor még nyitva volt az üzlet, kérdem. Rafinált asszony, de rajtam már nem fog ki. Kereket rakok a házamra és eltolom a part alá, aztán kereshet.

POMOGÁTS BÉLA

Magyar tájak – magyar irodalom

Bevezetés

Magyar irodalmi régiók

A nemzeti irodalmak – a humanizmus, a felvilágosodás, végül a 19. századi liberalizmus egységesítő hatására – regionális irodalmi kultúrák közeledése, illetve egyesülése révén jöttek létre, mindazonáltal érezhetőek voltak akár a 19., akár a 20. században azok a törekvések, amelyek a korábbi regionális hagyományok felújítását tűzték ki célul maguk elé. Mintha az államépítő s ennek megfelelően a nemzeti egység megteremtésére irányuló politika erősen központosító törekvéseivel szemben időről időre új öntudatra ébredtek volna a tradicionális történelmi és kulturális képződmények, a nemzeti kereten belül külön helyi színeket képviselő népcsoportok, a nemzeti kultúrán belül külön karaktert mutató kulturális regionalizmusok.

A 20. század első négy évtizedében Közép-Európa-szerre elterjedt „szellemtörténeti” iskola, amely kétségtelenül új gondolkodást és szemléletet hozott a 19. század második felében uralkodó pozitívizmus után, nagymértékben kedvezett a regionális irodalmak elismerésének. Általános visszhangot keltett két német tudós: August Sauer és Josef Nadler „tájirodalmi” elmélete: a „Landschaftstheorie”, amely a nemzeti irodalom történelmi tájegységek szerint kialakult változataival foglalkozott, s a német irodalmon belül megkülönböztette a porosz, a szász, a bajor, a sváb, a

sziléziai és más hagyományokat. Ezt az elméletet átfogó módon Josef Nadler *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften* című munkája dolgozta ki.

A magyar irodalom történetében – és a magyar irodalomtörténet-írásban – voltaképpen szokatlan az írói egyéniségek és az irodalmi művek ilyenféle szemlélete. Irodalmunk fejlődésében a regionális szempontoknak, a helyi színeknek, történelmi és kulturális hagyományoknak kétségtelenül volt szerepük, ám valószínűleg közel sem olyan erős, mint a német vagy más nyugat-európai nyelvek esetében. Mindazonáltal a mi irodalmunk is felmutat mély történelmi gyökerekből táplálkozó regionális hagyományokat: a Dunántúlnak, az Alföldnek, Erdélynek és a Felvidéknek valóban vannak eredeti és karakteres szellemi tradíciói, amelyek együttesen alkották meg a nemzeti kulturális tradíciót. Ezek a regionális hagyományok időről időre, így a 19. század második felének budapesti központosító és kulturális egységesítő törekvései után, új életre keltek, és megpróbálták kialakítani saját irodalmi intézményeiket és szellemi központjaikat, például Pécsen, Debrecenben, Kolozsváron, Pozsonyban vagy Kassán.

Regionalizálás Trianon után

A magyar nemzeti irodalom 20. századi decentralizációját mégsem a regionális kultúrák újlagos megjelenése készítette elő, miként a német vagy a francia irodalomban, hanem a történelmi és politikai kényszerűség. Az, hogy a történelmi Magyarország átfogó keretei között kifejlődött irodalmi kultúrának az ország 1918–1920-ban bekövetkezett feldarabolása következtében fel kellett bomlania, és a korábban – decentralizációs törekvéseiben is egységesnek bizonyuló és maradó – magyar nemzeti irodalomból négy,

majd öt (Magyarország, Csehszlovákia, illetve Szlovákia, Románia, Jugoszlávia, illetve a délszláv utódállamok, továbbá a Szovjetunió, illetve Ukrajna) magyar irodalma lett. Létrejött irodalmunk „trianoni” rendszere, és ez rendeződött át bizonyos mértékig az elmúlt esztendőik során.

Az utódállamok kisebbségi (nemzetiségi) irodalma nem egyszerűen a regionális kultúrák utódai, még az erdélyi magyar irodalom sem, amely kétségtelenül regionális hagyományokra támaszkodhatott. A történelmi Magyarországon valójában csak Erdélynek voltak ilyen hagyományai, szemben a Délvidékkel és a Felvidékkel, amelyeknek szellemi élete már korábban szinte teljes mértékben betagozódott az egységes nemzeti kultúrába, és Pozsony, Kassa, Eperjes vagy Szabadka irodalmi élete a budapesti irodalmi kultúra vonzásában élt. Erdély – velük szemben – inkább megőrizte saját kulturális arculatát, és nemcsak azért, mert az ottani szellemiség gazdagabb történelmi örökséget hagyott hátra, hanem annak következtében is, hogy az erdélyi magyar szellemi élet olyan regionális központokra támaszkodhatott, mint Kolozsvár, Marosvásárhely, Torda, Nagyenyed és a székelvárosok. Az erdélyi magyar kultúra többé-kevésbé önálló művelődési régiót alkotott, szemben a Felvidékkel vagy a Délvidékkel, amelynek kulturális központjai tulajdonképpen más nagyobb kulturális régiókkal álltak szoros összeköttetésben: Pozsony és Komárom a Dunántúllal, Kassa Kelet-Magyarországgal, Szabadka pedig az Alfölddel. Az erdélyi magyar szellemi élet viszont már 1918 előtt követelte a kulturális és politikai decentralizációt, mi több, ebben a decentralizálásban látta a többnemzetiségű erdélyi társadalom belső konszolidációjának lehetőségét, azaz az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldásának egy lehetséges eszközét.

Az erdélyi és természetesen a vajdasági vagy a szlovákiai magyar irodalom kialakulásában és történelmi fejlődésében

ben mindazonáltal a kulturális regionalizmusnak legfeljebb kiegészítő szerepe lehetett. A regionális program, miként ezt erdélyi, szlovákiai és vajdasági irodalmi viták tanúsítják, a történelmi kényszer eredménye volt. A magyar kisebbségi irodalmakat, illetve az irodalmi decentralizációt az első világháborús vereség s ennek következményeként a történelmi ország területének feldarabolása és a magyar nemzettest egyharmadának elszakítása kényszerítette ki. Az 1920-ban megkötött trianoni szerződés közel három és fél millió, vagyis minden harmadik magyart, valamint számos magyar kulturális központot és intézményt helyezett a szomszédos országok fennhatósága alá. A történelmi kényszer hatására önállósuló irodalmak a megfelelő országrészek (Erdély, a Felvidék, a Délvidék) kulturális hagyományaira támaszkodtak, ugyanakkor benső egységben maradtak a magyar irodalom általános törekvéseivel és áramlataival.

Kialakult a magyar irodalom policentrikus modellje, amely a maga rendszerében meglehetősen eltér mindazoktól a többközpontú nyelvi kultúráktól (francia, svájci, kanadai francia, afrofrancia; angol, kanadai angol, ausztrál, dél-afrikai angol; német, osztrák, svájci német stb.), amelyek egészen gyakori és megszokott képződményei a jelenkori európai, illetve egyetemes kultúrának. A jelenkori világirodalomban meglehetősen általános irodalmi policentrizmust az „egy nyelv-több nemzet” szélesebb körben tapasztalható jelensége teszi lehetővé. A magyar irodalmak esetében másról van szó: a hazai, a romániai, a szlovákiai, a vajdasági és a kárpátaljai, sőt a „nyugati” magyarság nem tartozik egymástól megkülönböztethető nemzeti keretek közé: nincs erdélyi, felvidéki vagy vajdasági magyar nemzet, még ha történetek is kísérletek arra, hogy az ilyen fogalmakat elfogadja a közvélemény. A különböző országokban élő magyarok állampolgársága természetesen eltér egymástól,

nemzeti identitásuk ugyanakkor természetes módon megegyezik.

A magyar irodalom (kultúra) policentrikus modelljét lényegében az a tény határozza meg, hogy az anyaország irodalma mellett az első, illetve a második világháborút lezáró békeszerződések kényszerű következményeként több szomszédos országban is magyar nemzeti kisebbségek élnek, s ezek a kisebbségek – nem utolsósorban nemzeti identitásuk fenntartása érdekében – létrehozták a saját irodalmukat. Hasonló következtetésekre jutunk az emigrációs irodalom tekintetében is, a nyugat-európai és tengerentúli magyar író kulturális és nemzeti identitását többnyire nem állampolgársága vagy letelepedése dönti el, s még a kialakuló „kettős identitás” körülményei között is a magyar nemzet tagjának tudja magát.

Regionális hagyományok a magyar kultúrában

Magyarországon, mint mondtam, kevésbé alakultak ki a regionális decentralizációnak azok az intézményei és hagyományai, amelyek a kontinens nyugati és déli részén oly elevenek és hatékonyak voltak. Kulturális régiók azonban a történelmi Magyarország művelődési életén belül is létrejöttek, noha nálunk, ellentétben, mondjuk, a német irodalommal, nem voltak igazán meghatározók az országrészek szerinti elkülönülések, de még így is volt bizonyos szerepe a dunántúli, az alföldi, a felvidéki és az erdélyi szellemiségnek. Az irodalomban, a művészetben és abban a „közkultúrában”, amely a mindennapi életben, a műveltebb társadalmi rétegek és csoportok gondolkodásmódjában, észjárásában, ízlésében, általánosabban szólva, mentalitásában jelenik meg, jól megfigyelhetők ezek a regionális szokások és kulturális változatok.

Leginkább az erdélyi magyarság esetében az ottani magyar társadalomnak jól felismerhető kulturális hagyománya, sőt saját „erdélyi” identitása volt. Ezt nemcsak az önálló Erdélyi Fejedelemség kultúrája mutatta, hanem azoknak a korai „transzilvánistáknak”, például Apor Péternek és Cserei Mihálynak a munkássága is, akik Erdélynek a Habsburg Birodalomba történt befogadása, vagyis a magyar korona országainak közösségébe való visszatérése után adtak nagyobb hangsúlyt annak a meggyőződésnek, hogy helyes volna fenntartani a különleges erdélyi hagyományokat, az erdélyi politikai és kulturális identitást, illetve később olyan íróknak, publicistáknak és államférfiaknak a tevékenységében, mint Jósika Miklós és Kemény Zsigmond, ők ugyancsak nagy meggyőződéssel hangoztatták azt a követelményt, amely szerint Erdélynek a maga szellemi és politikai tradícióit kell követnie. Ez a meggyőződés mindvégig érvényesült a 19. században, az uniót megvalósító 1867-es kiegyező utáni korszakban is.

Ezeket a regionális erdélyi hagyományokat újították fel a trianoni döntés után a transzilvánista gondolat hívei, így Kós Károly, Kuncz Aladár, Makkai Sándor és Tamási Áron, akik (talán naiv módon, hiszen a történések nem igazolták idealizmusukat) hittek abban, hogy a közös erdélyi történelem, a közös erdélyi sors és a közösnek tekintett erdélyi kulturális hagyomány végül is lehetőséget ad a három erdélyi nemzet kölcsönös kiengesztelődésére és együttműködésére. Erdélynek valóban igen gazdag kulturális hagyományai voltak, valójában el lehet különíteni egy partiumi (nagyváradi, szatmári), egy belső erdélyi (kolozsvári, nagyenyedi), egy székelyföldi (marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, csíkszeredai, sepsiszentgyörgyi) és egy bánásági (aradi, temesvári) kulturális hagyományt. Ezeket a hagyományo-

kat fogta össze, rájuk épült a transzilvánista ideológia: az „erdélyi gondolat”.

A történelmi Felvidéknek (a mai szlovákiai magyarságnak) nem volt ilyen gazdag és teljes regionális öröksége, jóllehet a felvidéki magyar irodalomnak is voltak „helyi színei”, minthogy a régi felső-magyarországi városoknak, így Pozsonynak, Komáromnak, Losoncnak, Rimaszombatnak, Kassának, Eperjesnek, Besztercebányának vagy Zsolnának voltak magyar (illetve magyar-szlovák) irodalmi hagyományai. Ezek a hagyományok egyszerre voltak helyiek és nemzetiek, mivel amellet, hogy megörökítették a nagyobb tájegység történelmét, művelődési örökségét és (mondhatjuk így) „lelkiségét” (vagy „mentalitását”), elhelyezték ezeket a magyar kultúra és szellemiség örökségében is. Így a Felvidéken otthonos Balassi Bálint, az alsósztrégovai Madách Imre, a komáromi Jókai Mór, a lévai Reviczky Gyula, a nógrádi Mikszáth Kálmán és később a kassai Fábry Zoltán és Sziklay Ferenc, a pozsonyi Jankovics Marcell, a losonci Simándy Pál maguk is kifejezték a felvidéki, illetve szlovákiai magyarság kulturális tradícióit és szellemiségét. Nagy szerepük volt a Trianon utáni szlovákiai magyar irodalom önmagára találásában is.

Hasonló törekvéseket, természetesen kisebb mértékben és szűkebb körű hatékonysággal a kárpátaljai vagy a délvidéki magyar irodalom is képviselt, hiszen például a bánscsai származású Kosztolányi Dezső és Csáth Géza, a bánásági Papp Dániel, Gozdu Elek és Herczeg Ferenc vagy a kárpátaljai Győry Dezső és Sáfáry László munkássága is megőrizte és kifejezte a szűkebb „tájhaza”, azaz a szülőföld hagyományait és színeit. A régebbi és az újabb (a 20. századi) magyar irodalomból: a költészetből és az elbeszélő irodalomból egyaránt, be lehet mutatni ezeknek a történelmi magyar régióknak a múltját, kultúráját és hagyományait,

emellett még a Kárpát-medencében élő népek kapcsolatait is: a magyar–román, a magyar–szlovák, a magyar–szerb, a magyar–ruszin együttélés biztató példáit és szomorú konfliktusait.

Ezek a regionális irodalmak és hagyományok eleve egy kulturális tájegységekből felépülő ország és egy változatos magyar irodalmi kultúra képét rajzolják fel az érdeklődő olvasók előtt, és könnyen kitapinthatók azok a szellemi folyamatok is, amelyek a központosított (minden tekintetben Budapestnek alárendelt) magyar kulturális életet egy többközpontú kulturális élettel kívánták felváltani. A 19. és 20. század fordulóján máskülönben is megélnék a kulturális decentralizációs törekvések, a Budapest-központú kulturális intézményrendszerrel szemben kezdtek magukhoz térni a magyar művelődés hagyományos vidéki központjai, így Kolozsvár, Marosvásárhely, Pozsony, Komárom, Kassa, Debrecen, Kecskemét, Pécs, Győr, Sopron, sőt új kulturális központok is létrejöttek, például az igen gyorsan polgárosodó Nagyváradon, amely a modern magyar irodalmi kultúra első tűzhelye lett, vagy éppen Temesváron, ahol négy kultúra, a magyar, a német, a román és a szerb találkozott. A kulturális decentralizációt ebben az időben szerves folyamatok készítették elő, a vidéki Magyarország polgárosodásának medrében jöttek létre a nemzeti kultúra regionális központjai.

POPÉLY ÁRPÁD

A szlovákiai magyar pártlap és 1956

(A pozsonyi kommunista pártvezetés iratai alapján)

A világ magyarsága az elmúlt esztendőben emlékezett meg az 1956-os magyar forradalom ötvenedik évfordulójáról. A forradalom csehszlovákiai, csehszlovákiai magyar vonatkozásait a historiográfia mind ez ideig meglehetősen mostohán kezelte, a kerek évforduló alkalmából azonban végre nálunk is megindultak a forradalom csehszlovákiai visszhangjának feldolgozását célzó alap kutatások.

Az időközben megjelent feldolgozások mind megerősítették azt a már korábban is valószínűsített tényt, hogy a magyar forradalom a (cseh)szlovákiai magyarság körében nem váltott ki szervezett és tömeges megmozdulást. A magyar lakosság fokozott érdeklődéssel figyelte ugyan a magyarországi eseményeket, rokonszenve azonban csupán elszigetelt szimpátia-megnyilvánulásokra (pl. templomi himnuszéneklés, honvédsírok megkoszorúzása, gyászszalag viselése és az „ellenforradalmat” elítélő nyilatkozatok aláírásának megtagadása egyes középiskolákban) korlátozódhatott. Elevenen élt még emlékezetében a második világháború utáni meghurcoltatásának emléke, s a megfélemlített, ráadásul korábbi vezető értelmiségétől is megfosztott szlovákiai magyarság nem merte vállalni, hogy a forradalom melletti nyílt kiállásáért esetleg ismét rásüssék a kollektív bűnösség vádját.

Tartózkodó magatartását a csehszlovák társadalom valamennyi rétegének egységét és a párt melletti kiállását hir-

dető hivatalos propaganda ki is aknáztta, s a párt helyes nemzetiségi politikája eredményének tulajdonította. A hatalomnak a magyar lakosság magatartásával kapcsolatos féltelmét ugyanakkor mindennél jobban jelezte az a tény, hogy a csehszlovák hadsereg 1956. november eleji mozgósítása alkalmával a magyar – csakúgy mint a lengyel – nemzetiségű tartalékosokat nem merték behívni. Noha a párt és a pártállami propaganda a magyar lakosság forradalom alatti magatartását összességében pozitívan értékelte, a pozsonyi kommunista pártvezetés irattárának dokumentumai mégis arról tanúskodnak, hogy a propaganda által hirdetett „egység” ellenére a szlovákiai magyarság, ezen belül a magyar pártlap munkatársai nem ítélték el egységesen a magyarországi „ellenforradalmat”.

Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának a magyar forradalom szlovákiai visszhangjával és a párt tevékenységének értékelésével foglalkozó 1956. december 12–13-i ülésén Dénes Ferenc, a magyar nyelvű pártlap, az *Új Szó* főszerkesztője számolt be a szlovákiai magyar értelmiség, konkrétan a lap szerkesztőségének és a szlovákiai magyar írók forradalom alatti hangulatáról. Magyar vonalon az egyik legortodoxabb kommunistának számító, s a lap éléről csupán az 1968-as ún. prágai tavasz idején eltávolított Dénes élesen szembeállította a csehszlovákiai pártsajtót, közte az *Új Szót* az általa párt- és rendszerellenesnek minősített magyarországi lapok: a *Béke és Szabadság*, *Ludas Matyi*, *Irodalmi Újság* és *Művelt Nép*, valamint a magyarországi írók és újságírók „uszító” magatartásával, nem mulasztotta el ugyanakkor hozzáfűzni, hogy Csehszlovákiában is voltak törekvések a magyar (és lengyel) sajtó módszereinek átvételére, mégpedig nemcsak az újságírók, hanem az írók részéről is. Véleménye szerint ezért a jövőben jobban kellene ügyelni arra, hogy milyen sajtótermékeket hoznak be az

országba, annak okán pedig, hogy a szlovákok nem tudó magyarok csehszlovákiai magyar nyelvű elméleti pártlap hiányában a Magyarországról behozott elméleti folyóiratokat kénytelenek olvasni, amelyek a csehszlovák követelményeknek nem felelnek meg, felvetette egy magyar nyelvű elméleti pártlap megjelentetésének szükségességét.

Pozitívan értékelte Dénes Ferenc a lap szerkesztőségének helytállását, valamint az *Új Szó* magyarországi rendkívüli különszámait is. A pártszervek ugyanis a Magyarország felé irányuló propagandába a szlovákiai magyar sajtótermékeket is bekapcsolták, így az *Új Szó* 1956. október 28-tól kezdődően magyarországi terjesztésre szánt különszámokat jelentetett meg. December 2-ig összesen a lap 25 különszámát juttatták át Magyarországra, egyenként 50 ezres példányszámban. A napilap Magyarországra szánt számai a szerkesztőségben belül is szűk körben, egyenesen Dénes Ferenc főszerkesztő irányításával készültek, az egyes számok tartalmát pedig előzetesen megvitatták a pártközpont ideológiai osztályával. Magyarországi terjesztésüket illegális úton oldották meg, általában megbízható elvtársak hordták, ill. csempészték át őket a határon. Egy részüket egyszerűen szétszórták a határ menti településeken, másik részük elosztásáról pedig személyes kapcsolataik révén gondoskodtak.

A főszerkesztő nem hallgathatta azonban el, hogy voltak a szerkesztőségnek munkatársai, „akik meginogtak, akik nacionalista jelszavak hatása alá kerültek”. Akadtak, akik üdvözölték Nagy Imre visszatérését, s a magyarországi eseményeket „nemzeti forradalomnak” és „igazságos felkelésnek” minősítették. Eszmei alapállásukat a Szlovák Írók Szövetsége Magyar Szekciójának ülésén fogalmazták meg, s arra akarták rábírní az *Új Szót*, hogy tegye közzé határozatukat, amelyben élesebben ítélték el a magyarországi ál-

lampárt, a Magyar Dolgozók Pártja egykori vezetésének hibáit, mint „az ellenforradalom barbár-fasiszta tetteit”, ráadásul Bábi Tibor – Dénes Ferenc szerint a „nacionalista szárny egyik képviselője” – a Magyar Szekció összejövetelén egy közép-európai föderáció szükségességét is megfogalmazta.

Dénes Ferenc végül megemlítette Fábry Zoltán esetét is, aki nevében a *Rudé právo* című prágai központi pártlap 1956. november 3-án olyan nyilatkozatot közölt, amelyben Fábry a magyarországi eseményeket úgy értékelte, mint amelyek „az imperialisták malmára hajtják a vizet”. E nyilatkozatát azonban Fábry a Magyar Szekció ülésén Ctibor Štítnický, az írószövetség titkára által felolvasott levelében visszavonta. Štítnický szerepvállalását Dénes elítélte és „rendkívül kétesnek” minősítette, amivel szerinte az volt a célja, hogy a magyar írók is olyan „közömbös” álláspontot foglaljanak el a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, mint ő és néhány szlovák író társa. Dénes azt is tudni vélte, hogy állítólag maga Štítnický érte el az idős, beteg s visszavonultan élő Fábrynál nyilatkozata visszavonását, ami nagy adu lett a kezében és sikerült a szekció ülésén „pártellenes” légkört teremtenie.

Dénes Ferenc állítását, miszerint az *Új Szó* szerkesztőbizottságában a forradalom napjaiban nem ment minden zökkenőmentesen, az SZLKP KB Irodájának 1957. március 8-i ülése is igazolta, amely Mács József szerkesztőnek a laptól való elbocsátását tárgyalta. Mácsot az *Új Szó* szerkesztősége a Csehszlovák Rádió magyar adásának újévi műsorában elhangzott, a csehszlovákiai magyar irodalom távlataival foglalkozó, ennek kapcsán pedig az irodalomkritikát és az irodalomirányítás gyakorlatát bíráló nyilatkozata miatt január 5-én bocsátotta el. Az elbocsátást Dénes Ferenc azzal indokolta, hogy a rádióbeszéd az *Új Szó* vezetése elleni el-

lenséges hangnak minősült, ráadásul Mács a lap pártalap-szervezetében már hosszabb ideje „ellenzéki álláspontot” képviselt, ami többek között abban nyilvánult meg, hogy a magyarországi események idején tartott szerkesztőségi megbeszélések és párt-alapszervezeti gyűlések során nem titkolta, hogy szimpatizál a Magyarországon történetekkel. Jelen volt a Magyar Szekció ülésén is, amelyen az írók elfogadták a magyarországi eseményekkel kapcsolatos állásfoglalásukat, s amely közzétételét az *Új Szó* elutasította. Mács azonban azt mindenáron közölni akarta, s ezért éles harcot folytatott a szerkesztőségben. Ezenkívül többször is megpróbált „ideológiai káros” anyagokat becsempészni a lapba, ami legutóbb az év végén sikerült neki azzal, hogy a január 1-jei számba becsempészte Bábi Tibor versét, amely „Magyarország integritásának horthysta koncepcióját fejezi ki”.

A Mács elbocsátását indokló Dénes Ferenc szerint az említett rádióbeszédet készítő Dénes György költőnek, a magyar adás szerkesztőjének a magyarországi események idején szintén „nagyon tisztázatlan” volt az álláspontja, ezért minden jel arra utal, hogy a beszéd minden mondata alaposan át volt gondolva. Mács elbocsátását az SZLKP KB Irodája azzal hagyta jóvá, hogy lehetővé kell tenni számára, hogy valamelyik más magyar lap szerkesztőségében dolgozhasson, Dénes Ferenc főszerkesztőnek pedig feladatul adta, hogy fordítson nagyobb gondot a fiatal szerkesztők nevelésére. Az ügynek természetesen a Csehszlovák Rádió magyar adásában is megvoltak a következményei: a rádió pozsonyi körzeti igazgatósága Dénes Györgyöt, valamint Delmár Gábort, a magyar adás szerkesztőségének helyettes vezetőjét „a munkarend megsértéséért” és „a kötelező éberség elmulasztásáért” megrovásban részesítette.

Ugyancsak az SZLKP KB Irodájának 1957. március 8-i ülése foglalkozott a Szlovák Írók Szövetsége *Kultúrny život*

című hetilapjában tapasztalható „kedvezőtlen jelenségekkel”. A lap közölni akarta ugyanis Egri Viktor interjúját Veres Péter és Szabó Pál magyarországi írókkal, s ezért a kinyomtatott lapot egyenesen Antonín Novotný, Csehszlovákia Kommunista Pártja KB első titkára utasítására visszartartották és bezúzták. Egri egy négyfős csehszlovák írőküldöttség tagjaként még februárban látogatott Magyarországra azzal a céllal, hogy ott feltérképezzék a magyar írók hangulatát és megpróbálják megnyerni őket a Kádár-rendszer számára. Noha Egri az egyik legvonalasabb csehszlovákiai magyar írónak számított, a pártvezetés mégsem engedélyezte a Kádár-kormánnyal szembenálló és ezért Magyarországon publikálási tilalommal sújtott Veres Péterrel és Szabó Pállal készített interjújának közlését.

Feltétlenül említést érdemel még a magyar forradalom egyik legsajátosabb csehszlovákiai következménye, vagyis hogy paradox módon hozzájárult a szlovákiai magyar kisebbségi sajtó megerősödéséhez. Az SZLKP KB Irodája már 1956. november 16-án, tehát nem egész két héttel a forradalom elfojtását követően, amellelt hogy elrendelte a magyarországi sajtótermékek behozatalának korlátozását, a kieső lapok pótlása céljából több szlovákiai magyar sajtótermék példányszámának emeléséről határozott. A KB Irodájának határozata szerint a *Dolgozó Nő* című nőmagazin példányszámát december 1-jétől 15 ezerről 19 ezerre, az *Új Ifjúság* című ifjúsági hetilap példányszámát 1957. január 1-jétől 6 ezerről 10 ezerre, a *Szabad Földműves* című mezőgazdasági hetilap példányszámát pedig ugyancsak január 1-jétől 13 ezerről 15 ezerre kellett emelni. A határozati javaslat az *Új Szó* példányszámának 50 ezerről 70 ezerre emelését s heti terjedelmének 46-ról 48 oldalra növelését is előirányozta, ez azonban az elfogadott határozatba végül nem került bele, s az *Új Szóval* kapcsolatban csupán a magyaror-

szági különszámai miatt megnövekedett példányszámához szükséges rotációs papír mennyiségének növeléséről döntöttek.

Az SZLKP KB Irodájának 1956. november 16-i határozata mondta ki ezen túlmenően azt is, hogy egy hónappal előbbre kell hozni a Csemadok eredetileg 1957. január 1-től engedélyezett *A Hét* című hetilapjának elindítását. Az alacsony színvonalú, elavult nyomdatechnikájú s egyre csökkenő példányszámú *Fáklya* hetilappá alakítását, ill. új címen való megjelentetését a Csemadok vezetése már több mint egy éve szorgalmazta, a szlovák pártvezetés az engedélyt azonban csak a kérés többszöri megismétlését követően s akkor is csupán 1957. január 1-jei hatállyal adta meg. A lap indítását tehát nyilvánvalóan szintén a magyar forradalommal összefüggésben hozták előre 1956. december 1-jére.

A magyar forradalom csehszlovákiai visszhangjának teljes körű feltártságáról még távolról sem beszélhetünk, a tárgykörben az utóbbi időben megjelent publikációk, köztük a pozsonyi pártvezetés imént ismertetett iratai minden bizonnyal hozzájárulnak 1956 csehszlovákiai eseményeinek jobb megismeréséhez, árnyaltabb megközelítéséhez.

Valós rajz

Sorakoznak a kérők;
köpönyeget cserélők,
csupán a hasznot nézők,
sorra a jót herélők,
a nyelvüket vetélők,
sunnyiságokhoz értők,
hatalmi lázban égők,
csak a szájukat tépők.

A rossz oldalon állók,
mindent apróra váltók,
a semmin lakomázók,
csak a rongyukat rázók,
a fajtánkat gyalázók,
a gonosszal komázók,
lelkünket megalázók,
a fényben hadonászók.

Igen! Ilyenek vagytok,
a szátok csak bűzt vartyog,
mindenbe belemartok,
csak tobzódtok és faltok,
semmi más, csak a rangok
éltetnek, ti varangyok!
De egyszer majd a hangok
fölszúgnak – vad harangok –:

Ki kell gyomlálni őket,
a létünkre törőket,
csak a rosszra vevőket,
hírünket temetőket!
Fogjuk egybe erőnket,
hazánkat, szeretőnket,
az égis emelőnket,
fölszíkrazó velőnket.

Van még jelentősége?
Vagy már mindennek vége?
Fütyülünk az egészre?
Mázoljuk feketére,
s vessük föl, föl az égre
a szívünket, a vérre
acsarkodók körébe,
hogy megnyugodjunk végre?!

Mert ahogy egykor éltünk,
ahogy hittünk s reméltünk,
ahogy hullott a vérünk –
mégis csak jóval mértünk
mindent. Hisz tudtuk, végünk,
ha beveszik a szérünk...
Rosszból többet nem kérünk!
Hitet mi nem cserélünk!

TÓZSÉR ÁRPÁD

Lupe

Mindennek értelmet tulajdonítasz,
idegzsugornak, szkeptikus láznak –
nézz inkább kinti kudarcaidra,
kifelé, s ne be, hol megaláztak.

Kifelé? Mintha lupét tartanak
semmi fölé, áttetszik az ének,
s nincs alatta tárgy. Nincs jelentése
csak a látóideg rettenetének.

Csukd le hát szemed, a meggyötörtet,
nagy műtét vár rá, bár még látod
a fényt, a fákat. Lézerkés kell, hogy
úgy lásd, mint ők, a vélt világot.

Az *ők*, a mindenki más. Magad vagy,
árulás te is, a másként képzelt
tárgyaké. Az él, ki innen hal meg,
és már nem kíván optiméttert.

Hajcsi

1

Most mi legyen?

A hajnali közösülések földmély ritmusa,
a világállandó, hatáskvantum,
szóval a huszadik század

a rímes jambusok gubójában
nem vizsgálható, én meg
a szabadvers képletét elfelejtettem.
6,55.10²³...? S a vége? Végem!
Nem tudom, hová kell tenni
a zérus-ütemet s a mikro-szünetet.
Kimaradok az objektíválható múltból.
A század lassan áttüremlik
az összefüggéstelen egyneműségből
a rikító szárnyú pantumokba,
s strófáról strófára röpköd,
de én ülök 1950-ben, akár
egy politúros ódon ágy szélén,
két árva meztelen lábam lelőg,
összedörzsölöm talpam,
s hull a döngölt padlóra
a harmadkor pora.

2

Most mi legyen?

Hol van, ami nincs?

Hol van a kockás rövidnadrágom,
s Fehér Klára *Előre őrs* című könyve?,
hol Mikszáth Kálmánka ülepe
a rimaszombati iskolám
padjának ülőkéjéről?

Hol van Lubica néni ágya
a Daxner utca tizenkettőből,
s hol van Lubica néni?

Őt hallom a konyhában köhögetni?
Én még halasztgatom a felkelést,
testmelegemmel szárítom
magam alatt a húgyos lepedőt,

rejtegetem sötét bűnöm. Még jó,
hogy *teta Lubica* rosszul lát,
a múltkor is azt mondta
a leves tetején úszkáló
parányi bogarakra: *kemínmag!*,
pedig én jól láttam,
a főtt káposztalevélből peregetek ki.
S még az orosz leckét is
le kell másolnom valakiéről,
Magyarországon a tanár sem tudott
úgy oroszul, mint itt
padszomszédom, L. Miklóska,
s tulajdonképpen az egész osztály.
Nincs mese, föl kell kelni...

3

S most akkor mi legyen?
Mi legyen versem témája?
Az álmom – gyermekcsontváz,
Dali-figura vezeti kézen fogva,
valami holdbéli város felé lengnek.
A vers még nyomul utánuk,
de már tudja, tulajdonképpen
hajléktalan guberáló ő,
s a gyerekkocsiban, amit tol,
nem csecsemő van,
hanem a sírok kukáiból
kigyújtott motyó,
s az nem tud sírni,
sem énekelni. –
Ó jaj, föl kell kelni,
föl kell kelni...

Felszél

Alattomos kis percenések
a hasból, megannyi álnok végszó,
a bőr, a test, a mell: színpad,
s a mélyben a szív bomlott sűgő.

A felszél idegen díszletek közt fúj,
északot keresi, nem találja,
Hamlet, a dán ma megint bolond,
kezdődik az antik, gyilkos dráma.

Elgondolni magát csak szörnynek tudja
az ember, a teremtés ádáz fattya –
a dán királyfit a sötét bosszú
s a néma Én is foglalkoztatja.

Másra sújt, ön-szívére céloz,
s ez a műben már újabb strófa:
késtető elem mind, mi személyes,
s személytelen a katasztrófa.

Lírai hősi jog

A lírai hősi joggal vitorláz.
Edzett húsán szél a panír,
a horizont rendben kitornáz.
Persze márkás hajópapír.

A lírai hősi joggal papír,
ennek lélektani oka van;
felejtetni jó lesz radír,
bár elhajló gumifoga van.

A lírai hősi joggal hajlik
a vállamra, mikor elesett.
Bár sejthetném, mi benne zajlik!
Még elszarja a szerepet.

A lírai hősi joggal trágár.
Kösz, megvagyok, (ezt) jelenti.
Jelenkorán csinos zává, r,
örök ... ízét, de ezt leejti.

A lírai hősi joggal leejt,
mert ami lent, azt emeli.
Rím kívánkoz itt, hogy *selejt*,
de *itt* ezt meg juszt is elejti.

A lírai hősi joggal elejt,
mert ki ne állna az elején;

ki elől áll, az nincs mit felejt,
mint följobb már, a fa tetején.

A lírai hősi joggal fázik,
magára húzhat libabőrt.
Dunyha alatt lakoz állig,
ima jó, ha megtartja őt!

A lírai hősi joggal imád
például sportolni.
A test küszöböl lelki hibát.
Lehet-e rá megorrolni?

A lírai hősi joggal orál,
számos tuti fogást ismer.
Néha mintha égi korál,
néha nyitva hagyott sliccel.

A lírai hősi joggal bliccel.
Tizenkilencre is lapot kér.
A hagyomány mögötte gibicel:
ha bejön, oszlik a babér.*

A lírai hősi joggal babér,
tizenkilencre is lapot húz.
Ennyi kell a becsületér',
ha veszít, feláll, és nagyot púz.

* Olvasói ízlés és belátás alapján az alábbi strófával megtoldható a vers. Kedvezőtlen fogadtatás esetén természetesen figyelmen kívül hagyandó, a verset ebben az esetben a 10. strófa végén kell befejezni, pontosabban a babér szó után.

Kibernauta

{Idő. A megismerhetetlenség és a megismételhetetlenség közötti vonal. Valószínűtlenül világoskék, kocsonyás tenger, fölötte apró, éghez szögelt, mozdulatlan madarak. Varkító fövény morzsolt üvegből, buborékokban érkező fény, a kozmosz talpából kidagadó csillagok.}

Egyedül van egy országnyi méretű lakásban. Mindenütt gazdagon berendezett szobák, tömött hűtőszekrények, hűsítő vizű fürdőszobák. Valamit keres.

{Álom. Egy végtelen hosszú gitárnyakon lomha árnyak futnak. Pezsgősüveg durran, fehér füst lep el egy vetítővásznat, helikopter nagyságú légy töri be az ablakot.}

Valamit keres, amit az eddig végigjárt milliányi szobában nem talált meg. Nyitja és csukja az ajtókat. Már amelyiket egyáltalán feléri. Némelyiknél sámlit kell keresnie – azaz akár száz szobányit is visszagyalogolni –, hogy elérje a kilincset. Tízéves. Már nem emlékszik rá, miképpen került ide, kicsoda ő egyáltalán és hol vannak a szülei. Teljes egészében ösztönei és álmai irányítják. Valami makacs vágy hajtja előre a végtelen épületben.

{Egy festett arc, amelyik néha pislog, körülnéz, kacsint, elmosolyodik. Teljesen felismerhetetlen, mert szeme alatt mindent festékpacává mostak könnyei. A feje körüli fake-retről lassan pattog le az aranyfesték.}

Már nem érdeklik a színes képeskönyvek, a játék vasutak, az építőkockák, a hintalovak. Magabiztosan lépdel át a gyakran sok kilométer hosszúnak tűnő konyhákon, nem áll meg az emeletes habostorták mellett sem, pedig könnyedén elérhetné és megdézsmálhatná őket. Néha leemel egy-

egy almát a duruzsoló hűtőgépek tetején mosolygó, roska-dásig megrakott gyümölcsöskosarakból, aztán leül a szőnyegre, bámulja a falakon elhelyezett festményeket, a drága, hímezett falvédőket, a kristálytükroket, hallgatja a díszes faliórák egyhangú ketyegését.

{Laboratórium. Kövér lombikok lila folyadékot okádnak, fehér köpenyes tudósok hajolnak följük. Sístergés, émelyítő bűz. Kisebb szikrák.}

Érzi, hogy benne is múlik az idő. Gyakran szemléli magát a tükörben, keresi az apró változásokat. Kinőtt ruháit gondosan összehajtogatva berakja abba a szekrénybe, amely éppen az útjába kerül, a következőben mindig megtalálja az épp ráillót. Nagyon fegyelmezett. Nem sír, nem nevet, nem beszél. Nem keres társakat.

{Szél. Mintha egy szintetizátor elektronikus gyomrából törne elő, monoton zúgása csak nehezen szokható meg. Hozzá egy furcsa, édeskés illat, amely semmi máshoz nem hasonlít. Villámok írnak furcsa jeleket az égre, összezőrrennek a lombikok, s a nagybetűs tudomány fehér köpenybe bújtatott arctalan szolgálai riadtan szólongatják az eget.}

Nem keres magyarázatot. Egykedvű, beletörődött a sor-sába, de ugyanakkor tudja, hogy szüntelen vándorlását nem hagyhatja abba. Régebben az is megfordult a fejében, hát-ha csak körbe-körbe jár, hiszen az évek során a dolgok öszszemosódnak, lehetetlen minden már látott helyiséget megjegyezni. Annyi azonban biztos: a szobák, a termék, a csarnokok és a fülkék nagyságukat és alakjukat tekintve mindig változók, más stílusban vannak berendezve, különböző korok hangulatát árasztják.

{Sirályok. A folyó felett sárga, bűzös köd ül. Az égre nem a csillagok jöttek fel, hanem egy távoli, nagyon messzi nagyváros fényei. Tükörsimaságú betonút vezet odáig. Az árokban összetört horgászbötkök hevernek.}

Ma volt tizenöt éves. Ezt onnét tudja, hogy az egyik hosszúkás teremben dúsan megterített asztal várta. Nagyon sok személyre terítettek, nem ért rá megszámolni a képzeletbeli vendégeket. Egy tortán tizenöt szál gyertya égett, mellette pedig fényképet talált magáról. A képen egy ismeretlen férfi és nő is látható, ő maga négyéves lehet. A lemezjátészó halkán szól, egy kedves dallamot játszik, amelyet mintha már nagyon sokszor hallott volna. De hol és mikor? A tűt tíz perce tehetette rá valaki a lemezre. Mégiscsak van itt valaki rajta kívül?

{Ajtócsapódás. Katonák futnak egy dombra, hátizsákjukból hófehér liszt szóródik a napégette fűre. Egy hatalmas kéz összeszededegeti mind a tízüket, s már potyognak is az óceán szürke tükrébe. A vízben bogarakká válnak, rémülten próbálnak partra evickélni. Hármuknak sikerül is.}

Soha nem találkozott senkivel, nem hallott lépéseket, nem érezte magát megfigyelve. Minden tökéletesen kihalt volt, ugyanakkor minden azért működött, hogy gondoskodjon róla. Hogy tanuljon, tökéletesedjen, bár eddigi életében nem sok szerepe volt az írás, olvasás, számolás, rajzolás tudományának. Néha, amikor könyvtárhelyiségeken haladt át, leemelt néhány könyvet a polcra, később azonban nem lassította ilyesmivel az előrehaladást. Ugyanakkor türelmetlenséget sem érzett, hite szerint egyre közelebb került a jutalom, a szabadulás, a megváltás pillanatához.

{Sziréna. Mentőautó rohan teljes gázzal a sivatag homokdűnéi között, az orvos ököllel veri a sofőr hátát, hogy siessenek: a beteg állapota válságosra fordult. A távolban villanyoszlopok tűnnek fel, fehér és fekete zászlók zuhannak az útra.}

Néha nagyobb pihenőt engedélyez magának, lustálkodik az ágyban, újságokat nézeget. Terített asztal várja a szomszédos konyhában, a húsleves ínycsiklandozó illata végül

kicsalogatja az ágyból. Miközben egy libacombbal birkózik, a lámpákon állapodik meg a tekintete, az állandóan égő lámpákon, hiszen a szobákon nincs ablak, nem süt be a nap, csak lámpák, neonok, gyertyák vannak, amelyek váltakozva tizenhat óra fényt és nyolc óra sötétet biztosítanak. Lassan tizennyolc éves lesz. És csak járja útját szobáról szobára.

{Sötét. Két vonat összeütközik. A zaj elültével piros fénytör át a felhőkön. Valaki sír. Egy apró, koszos szobában két kalauz sakkozik. A bábuk megolvadnak, elfolynak a küszöb alá.}

A felnőttkor küszöbén változást remél. És valóban várja kellemes meglepetés: egy uszoda. Úszni tanul. Lassan rájön, hogyan kell a víz felszínén tartania magát. Egy hetet tölt lubickolással, aztán indul tovább. Néha hosszú, egészen hosszú szőnyeggel díszített folyosóra jut, ilyenkor futni kezd, léptei nem hallatszanak a süppedős szőnyegen.

{Szobrok. Némelyik fej nélküli. Az egyik egy csomag aszpirint tart a kezében, de a tabletták fele hiányzik. A szobor eldől, külön sebből vérző apró darabokra török.}

Ma nyolc tornatermen, négy könyvtárhelyiségen, tíz fürdőszobán, két folyosón és legalább ötven közönséges, ám díszesen és ízlésesen berendezett szobán haladt keresztül. Álmában egy ajtóhoz érkezik, ami után nem következik másik helyiség, sőt egyáltalán semmi sem következik. Ott leül és lógatja a lábát a semmibe. Izzadtan ébred.

{Hideg. Szán siklik a végtelen hómezőn. Egy kicsi lány felriad a farkasvonításra, anyja megnyugtatja. A nap labdaként gurul a földre, alatta sisteregve olvad a hó.}

Álma sokáig nem hagyja nyugodni. Néha friss szellő csap az arcába, ilyenkor örült rohanásba kezd. Egészen addig fut, míg érzi a zöld fák, az erdő illatát. Lába alatt linóleum, fényes parkett vagy egyszerű szürke kőpadló csattog. Még mindig van türelme. Még mindig van hite. Néha azonban

nagyon kívánja, bár csak találna egy ablakot, amit kinyithatna, nyíljon bár ezer méter mélységre is, csak megláthassa az eget. Az eget, mely ismeretlen festők képein annyiféle színben tündököl. A tükrök nem hazudnak: öregszik.

{Erkély. Az előadás egy erkélyen folyik. A nézők a színpadon ülnek, farkasszemet néznek a sűgőval. A színházterem lassan végigreped, ellenben a sebek összeforrnak.}

A tortán egyre több gyertya ég, egyre kevesebb a teríték az asztalon. A meghívottak persze továbbra sem jönnek el. Saját magával koccint, s most először nem nézi, hány üveg pezsgőt iszik meg. Fellázad, nem indul tovább. Egy hónapig ül abban a szobában, hatalmas mennyiségű alkoholt elfogyaszt. Majd egy irodahelyiség akad az útjába, ahol ismét hónapokat tölt el írással. Később, amikor visszatér az irodába, hogy kiegészítse a kéziratot egy új gondolattal, a hátrahagyott munkát már nem találja az asztalon. Így a falra írja fel, amit akart, s most először az életében lelkiismeret-furdalást érez.

{Madarak. Szállnak felfelé, egyre feljebb, csőrükben földből kitépett fákat visznek. Amikor szárnyukkal megérintik a napot, égett testtel zuhannak a mélybe, ám az elengedett fák fennakadnak a fellegeken, beléjük gyökereznek s ott fenn élnek tovább. Madáristen elégedett. Elgondolkozva majszolja ropogásra sült alattvalóit, majd amikor jóllakott, leszakít egy érett gyümölcsöt a felhőkön új életre kelt fák egyikéről.}

Hirtelen ötlettel megfordul, s az ellenkező irányba kezd futni. A harmadik helyiségig jut: az ajtó zárva. Nincs benne kulcs, betörni hiábavaló igyekezet. Visszafordul. Az egyik teremből két ajtó is nyílik. Merre folytassa az utat? Melyik vezet a szabadulás felé?

{Szerelem. A lány görbén jár, szeplős és csúnya orra van. Elsüt egy viccet, a fiúnak sírni lenne kedve. Megcsókolja. A

lány megszépül. A fiú ettől kezdve görbén jár, szeplős és csúnya orra van.}

Most már be meri vallani magának, hogy fogoly. Egykedvűen a jobb oldali ajtót választja, s megy tovább. Talál egy zongorát. Felfedezi a hangokat. Próbálja lejátszani a hanglemezekről ismert dallamokat. Hónapokra elfelejti nyomasztó érzését. Már negyvenhárom éves.

{Fogfájás. Alattomosan indul, lassan, alig érezhetően, majd átterjed a többi fogra, a többi emberre, a többi országra. Valaki bekötött arccal rázza az öklét. Számítógépéhez ül, lenyom pár billentyűt, mire a zsibbadás megszűnik. A fog kihull. A világháló viszont véletlenül megszüli az első mesterséges intelligenciát, amely még csak rövid ideig életképes.}

Hosszú haját, bajuszt és szakállt növeszt, mert a képzőművészeti albumok lapjain így ábrázolták a festőművészeket. Az elmúlt években ő is festegetett, hátrahagyott néhány jól sikerült munkát, de csakhamar beleunt ebbe is. Észreveszi, mennyire megváltozott a bútorok stílusa. A régi, míves mester munkákat felváltották a díszítések nélküli csupas, szögletes formák. Ám az egyik vázában friss virágot talál, s órákig nem tud betelni az illatával. Aztán egy mozihelyiség kerül az útjába. Beül az üres nézőtérre, s abban a pillanatban elkezdődik a vetítés. Chaplin. Jókat nevet. Vagy ötven hasonló filmet néz meg egy ültő helyében. Aztán kisurran a teremből és sími kezd.

{Marcit megint nem volt iskolában. Azzal szekálja az apját, hogy írt egy különös programot, amelyik életre kelt. Saját magát írja tovább. Gondolkodik és érez. A program neve: Kibernauta. Az apja megszidja Marcit. Az iskolából nem szabad igazolatlanul hiányozni. És különben is, mit jelent az, hogy kibernauta?}

Figyelmét csakhamar a következő terem vonja magára. Egy hatalmas múzeumban csatangol két hónapig. Képek,

szobrok, különféle használati tárgyak, kitömött állatok, növények közt vezet az útja. Semmi sem él. Csak ő.

{Villám. Belecsap egy toronyba. Kéz. Belecsap egy másik kézbe. Hullám. Átcsap egy másik mederbe. Lét. Átcsap egy másfajta létbe.}

Egy kerékpárt talál. Felül rá, először bizonytalanul tekeri, de aztán napokig száguld egy szőnyeg nélküli, hosszú folyosón. Emelkedők és lejtők váltják egymást. Ismét sikerül napokra megfeledkeznie magáról, és ez fantasztikus érzés.

{Esküvő. A menyasszony hosszú, fehér szárnyai alá kapja a vőlegényt, s elrepül vele. A násznép kezéből kiesik a tortaszelet. „Mindig mondtam, hogy ő egy angyal!” – lelkesedik Gizi néni.}

Ötvenkilencedik születésnapja után valamilyen betegség támadja meg. Lázasan hanykolódik egy kemény, megvetetlen ágyon. Reggelre gyógyszerrel talál az asztalon. Zenét hallgat, verseket olvas, hangosan beszél, énekelget. Két hét után végre talpra áll, örül, hogy él. Nekilát, hogy egy régebbi tervét megvalósítsa. Egy súlyos tárggyal ütni kezdi a falat. Hull a vakolat, ám a kiráncigált téglák mögött is téglák vannak, azok mögött meg újabb téglák. Egy egész kis folyosót vájt már, amikor beleun. Talán sikerülne. Mint Monte Christo. De nem, ő nem If várában van. De akkor vajon hol?

{Sziget. A szigeten még egy sziget. Fal. A falon belül még egy fal. Ujj. Az ujjból új ujj nő ki. A tömeg ujjong. A tömeg fal, és elszigetelődik a kultúrától.}

Tegnap széttört egy televíziót, később persze megbánta, inkább nézte volna. Hatvanhét éves korára egészen jó erőben van. A legjobban azon csodálkozik, hogy nem boldult meg. Olvasott valamikor filozófiai és pszichológiai témájú könyveket is. Kísérletekről, amelyeket embereken végeztek. Ő is egy ilyen kísérleti alany lenne? Ha ki-

sérlet, akkor már nyolcvannégy éve tart és nagyon ember-telen.

{Ősz. Sárga arcú postások sárga leveleket hajigálnak a sárga postaládákba. Barna autó mélyén néger nő cigarettázik. A sofőr ijedt arccal hallgatja a híreket. A felügyelő rádöbben, hogy a tettes, akit évek óta üldöz, nem más, mint ő saját maga. De ilyenkor ősszel mindenki megbocsátóbb. A bilincset a szemétkosárba dobja.}

Mostanában nem beszél hangosan. Kedvenc időtöltése, hogy lexikonokat böngészget, jegyzetel. Rádiót hallgat, de az egyes adók csak zenét sugároznak. Ma például egy fedett korcsolyapálya állta útját, megpróbált egy kicsit csúszkálni, de ereje fogytán van. Újabb szobák, termek, folyosók, konyhák következnek. Fáradt. Már nem hisz benne, hogy létezik Égbolt, a festőket hazug álmodozóknak tartja. Gyakran hallucinál. Hangokat hall, amelyek hívják, egyre hívják.

{Marci nem talál ki az iskolából. A folyosó újabb folyosóra nyílik, az osztályokból újabb osztálytermek. Az előbb még emberek vették körül, most pedig minden néma és kihalt. Hallja, ahogy dobol a szíve: dam, da-dam. Dam, da-dam.}

Nem is álmodik. Hogyan is álmodhatna kilencvenöt évesen? Meggömbült háttal botorkál egyik üres szobából a másikba. Fehér falak után fehér falak, sehol egyetlen ágy, sehol egy bútor, sehol egy asztal vagy akár egy szék. Hideg van. Étvágya sincs. Ábrándjai szertefoszlottak. Szeretne meghalni. Egy évvel ezelőtt talált is egy koporsót az egyik raktárhelyiségben. Belefeledt, pont az ő mérete volt. Néhanyszor abban éjszakázott, de mivel a halál csak nem jött érte, bosszúsan dörmögve folytatta útját ismeretlen célja felé. Most már koporsó sincs, mint ahogy föld sem. Csontjai itt fognak heverni valamelyik üres terem közepén. Nem hi-

ányzik majd senkinek, csak a neonfények keltette árnyak lesznek üresebbek, olyanok, mint amilyen az élete is volt.

{Félelem. Benne van a falakban, a rácsokban. Széttépett imakönyv zuhan a tigris ketrecébe. A felhőkből nehéz, bűdös motorolaj csepeg a világra. A himnuszokat elfújta a szél.}

Azt hitte, már nem jöhet újabb meglepetés, de tévedett. Hogy az utóbbi napokban szemernyi élelmet sem talált, még valahogy kibírta, ám ebben a percben kialszik a villany, s nehéz, átható sötétség borul a szobára, ahol éppen ücsörög. Felkel és megy tovább, immár sötétben tapogatózva, lassan, nagyon lassan, estefelé ájult álomba zuhan.

{A világ még mindig a teremtés pillanatában van, és nem is tud elmozdulni onnan. A teremtett lények újabb teremtményeket hoznak létre. Ez piramisjáték! – dühöngenek a bukott angyalok.}

Sokszor eszébe jut, vajon nem a másik ajtón kellett volna folytatnia az útját? Már sohase tudja meg, az merre vezetett. Mászik tovább. Nem bír egy helyben maradni. Minden erejét összeszedi. S ekkor óriási nagyot dobban a szíve. Fény!

{Álom. Éles kardként nyomul a lélek a porhüvelybe. Az égi irányítás felkészült. A 978 563 412 192 837 465-ös pálya szabad. Engedélyt adunk a felszállásra. Napos, derült idő várható. És persze néhány cyberotikus villámcsapás.}

Fény! Remegő kézzel nyitja az ajtót, amely mögül meleg és illatos szellő érkezik. Azt hiszi, álmodik, pedig nem. Egy szoba, közepén hófehér szárnyas zongorával, néhány szobanövény, kitért ablakok, azon túl végtelen rét, virágzó fák, ragyogó égbolt, napsütés. A fűben gyerekek játszanak, vidáman integetnek az ablakban megjelenő ősz szakállú bácsinak, hogy jöjjön ő is közéjük. Ő csak elmosolyodik, legyint egyet, leül a zongorához – disszonáns akkord hangzik fel, amikor a feje a billentyűkre zuhan. Halott.

{Elpattan a megismerhetetlenség és a megismételhetetlenség közötti pókfonál. Valószínűtlenül kék, kocsonyás tenger. A kozmosz talpából kidagadó csillagok. Mozdulatlan madarak. Vakító fény.}

„Időtlenség.”

Az alagút végén...

A sűrke égbolt az ablakomra telepszik,
gyorsan pergeti porát a homokóra.
Hol vannak a fényes álmok?
Részeg árnyak között járok,
valaki a nyugalmam elorozta.

Parttalan idő talpra szökken, elrepül,
szemtől szembe állok a veszett reménnyel.
Ajkamon kialszik a szó,
bánat lesz a borraivaló,
hideg, csillagtalan eget szül az éjjel.

Szobámba osonnak a harag árnyai.
Vad, féktelen ölelésben a tél ragyog,
babonázó lángok tánca,
lányok forró suttogása...
jelen már csak az emlékeimben vagyok.

Árnyéktakarta bús csöndben szétszivárgok,
fölhörpintenek majd engem az angyalok.
Valaki mintha megjönne,
valaki mintha elmenne...
az alagút végén valótlan fény ragyog.

Vámbéry Antológia 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006... Vámbéry Antológia 2007. Im-
már a kilencedik *Fekete Könyv* – újabb tanúsága
annak, hogy a Vámbéry Irodalmi Kávéház lassan
egy évtizede „lélegzik”: él és éltet, istápolva a szép
szó, a tudományok alkotásait és alkotóit – írókat,
költőket, irodalomkritikusokat, néprajzkutatókat,
történészeket, publicistákat.

Kilenc évvel ezelőtt azt mondtuk, hogy a Liliom
Aurum a Vámbéry Antológiával hagyományt kíván
teremteni: évente megjelenteti a „Vámbéry Irodal-
mi Kávéház Könyvét”, mert hitünk szerint az em-
beri teremtő munkának a megbecsülésére és közve-
títésére ilyen formában is nagy szükség van.

A tisztelt Olvasó kezében az újabb *Fekete Könyv-
vel* eme ígéretünk megtartásának a tanúja.

ISBN 978-80-969715-2-7

9 788096 907152